

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”
DIN CHIȘINĂU

VÎRLAN MARIA

Abordări psihosociale ale devianței comportamentale

Monografie

CHIȘINĂU, 2023

CZU: 316.624

Aprobată și recomandată pentru editare de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău Proces - Verbal nr 8 din 02.03.2023

Recenzenți:

1. **PRITCAN Valentina**, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
2. **VASIAN Tatiana**, doctor în psihologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Vîrlan, Maria.

Abordări psihosociale ale devianței comportamentale : Monografie / Vîrlan Maria ; Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău. – Chișinău : S. n., 2023 (CEP UPSC). – 138 p. : fig., tab.

Bibliogr.: p. 120-132 (180 tit.). – [100] ex.

ISBN 978-9975-46-734-6.

316.624

V-66

© Maria VÎRLAN, 2023

© CEP UPSC, 2023

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069

Cuprins

INTRODUCERE	4
1. PROBLEMA COMPORTAMENTULUI DEVIANT ÎN ȘTIINȚA CONTEMPORANĂ	8
1.1. Abordări conceptuale ale comportamentului deviant în literatura de specialitate	8
1.2. Cauzele comportamentului deviant la vârsta preadolescentă	14
1.3. Particularitățile relațiilor de comunicare cu semenii ale preadolescenților cu comportament deviant.....	33
2. CERCETAREA RAPORTULUI DINTRE DEREGLĂRILE ÎN RELAȚIILE DE COMUNICARE CU SEMENII ȘI COMPORTAMENTUL DEVIANT LA PREADOLESCENȚII CONTEMPORANI.....	42
2.1. Metodologia cercetării	42
2.3. Estimarea rezultatelor cercetării experimentale.....	46
2.3.1. Studierea nevoii de comunicare a preadolescenților și nivelul dezvoltării capacităților comunicative	46
2.3.2. Analiza cauzelor dereglărilor comunicativ-relaționale ale preadolescenților cu comportament deviant	59
2.3.3. Studierea particularităților comunicării preadolescenților cu comportament deviant	77
3. PROGRAMUL COMPLEX PIHOCORECȚIONAL AL COMPORTAMENTULUI DEVIANT.....	86
3.1. Proiectarea și implementarea a programului complex psihocorecțional.....	86
3.2. Evaluarea eficienței programului complex psihocorecțional	103
BIBLIOGRAFIE.....	120
ANEXE.....	133

INTRODUCERE

Actualitatea cercetării. Condițiile precare, devalorizarea moral-spirituală, instabilitatea și neîncrederea în viitor afectează grav formarea/dezvoltarea personalității umane, provocând conflicte în adaptarea și acceptarea normelor și valorilor sociale. În acest context, fenomenul comportamentului deviant ia amploare, influențând în special, vârsta preadolescentă, datorită experienței sociale limitate, contradicțiilor mecanismului controlului social, minimalizarea rolului educogen familial (orientare spre mijloacele de existență, creșterea numărului de familii dezorganizate), neîncadrarea în activități social-utile, planificarea ineficientă a timpului liber etc. Din aceste considerente, analiza datelor statistice constată, că minorii constituie 7% din numărul total al cetățenilor din Republica Moldova, iar infracțiunile comise de ei, se ridică la aproximativ 16% din numărul total de crime.

Fenomenul comportamentului deviant prezent în viața socială și conduitele indivizilor, provoacă prin efectele sale, lezări grave ale sistemului valoric și sistemului normativ al societății, afectează climatul psihologic general al buneii conviețuirii, totodată influențează negativ dezvoltarea armonioasă a personalității preadolescentului.

Studiile, realizate pe plan mondial, reliefează importanța cercetării fenomenului comportamentului deviant din perspectiva: criminologiei (*T.A.Avanesov, Ia.Ghilinski, G. Kaizer etc*), sociologiei (*E.Durkheim, R.Merton, S.Rădulescu, E.Sutherland etc*), pedagogiei (*A.I.Kocetov, R.Gurov, N.Verfinskaia etc*), psihologiei (*M.Alemaskin, A.Belkin, T.Bogdan, T.Bocikareva, V.Preda, N.Mitrofan, D.Feldștein etc*), identificându-se dificultăți serioase în soluționarea (prevenirea, combaterea) devianței juvenile.

Analiza fenomenului comportamentului deviant al preadolescenților necesită deschideri spre noi direcții de cercetare, realizate din perspectiva conexiunilor inter-, intra- și transdisciplinare.

O mare importanță în dezvoltarea psihică și a personalității preadolescentului o are comunicarea cu semenii, fiind și activitatea de bază în această vârstă. Prin procesul de comunicare se dezvoltă toate formațiunile psihologice noi ale preadolescenților. Comunicarea cu semenii nu este numai un mijloc de organizare a timpului liber, dar și de autoafirmare a personalității, de stabilire a noilor relații din care treptat se cristalizează ceva util, doar al său.

Preadolescenții sunt mai receptivi față de însușirea normelor, valorilor și conduitei pe care le obțin în procesul comunicării cu semenii, prin afilierea la un anumit grup.

Pe de o parte comunicarea cu semenii are un impact formativ – motivațional în modelarea comportamentului, imaginii de sine, exprimarea intereselor și preferințelor, solidarizarea și înțelegerea evenimentelor care-i afectează; oferă un cadru de referință pentru acumularea experienței de viață și un mod de soluționare a problemelor cu care se confruntă. Pe de altă parte, insuccesele, disconfortul, complexele, egoismul, infantilismul etc, diminuează gradul de satisfacere a trebuințelor și a necesităților de comunicare, reprezintă fenomene cu un grad sporit de risc în apariția devierilor comportamentale la preadolescenți.

Scopul cercetării de față rezidă în studierea comportamentului deviant la preadolescenți și proiectarea unui program complex psihocorecțional, întemeiat teoretic și experimental pe prevenirea deficiențelor în realizarea comunicării eficiente și instituirea relațiilor adecvate cu semenii.

Ipotezele cercetării:

- Comportamentul deviant la preadolescenți este un fenomen complex, determinat de particularitățile de vârstă și trăsăturile de personalitate; de nivelul dezvoltării capacităților comunicative și relaționale.
- Depășirea comportamentului deviant la preadolescenți poate fi realizată prin activități bine structurate și orientate spre formarea componentelor sferei comunicative, integrate la nivelul unui program complex psihocorecțional.

Obiectivele investigației:

1. Realizarea studiului teoretic al problemei comportamentului deviant din perspectiva abordărilor și teoriilor în literatura de specialitate;
2. Studierea influenței sferei comunicative asupra comportamentului deviant la preadolescenți;
3. Investigarea cauzelor comportamentului deviant sub aspectul deficiențelor de comunicare și relaționare la preadolescenții contemporani;
4. Studierea experimentală a curențelor în comunicarea cu semenii la vârsta preadolescentă și elaborarea strategiilor psihocorecționale de prevenire și combatere a lor;
5. Proiectarea și implimentarea programului complex psihocorecțional de depășire a comportamentului deviant, de dezvoltare a capacităților comunicative la preadolescenți și evaluarea eficienței activităților psihocorecționale.

Suportul teoretic al cercetării. Cercetarea de față s-a axat pe:

- legitățile dezvoltării psihice și formării personalității în vârsta preadolescentă (L.S.Vîgotsky, I.A.Kon, E.Verza, A.E.Liciko, A.N.Leontiev, D.I.Feldștein);

- concepția psihologică privind natura și esența comportamentului deviant (T.Rudică, T.Bogdan, V.Preda, M.A.Alemaskin, V.I.Stepanov, B.N.Almazov, A.S.Belkin, T.T.Bocikareva);

- concepțiile psihologice privind conținutul și specificul comunicării preadolescenților (A.V.Mudrik, N.N.Obozov, R.S.Nemov, Ia.L.Kolominski, U.Șchiopu, E.Verza);

- cercetările psihologice privind activitatea psihocorecțională (D.B.Elkonin, A.N.Leontiev, K.Rogers).

Metode, procedee și tehnici de cercetare:

a) *teoretice*: monografică, bibliografică;

b) *empirice*: experimentul (de constatare, formativ, control), observarea, convorbirea, ancheta, chestionarul, testul;

c) *statistico-matematice*: testul de semnificație a diferenței a două eșantioane perechi (t-Student); metoda corelației reciproce (Pearson); analiza de varianță ANOVA.

Baza experimentală a cercetării: Studiul a fost realizat asupra preadolescenților cuprinși între vârsta de 11-15 ani. Eșantionul a cuprins 258 subiecți.

Inovația științifică a lucrării:

1. A fost abordată și prezentată științific problema comportamentului deviant la preadolescenții contemporani.
2. A fost demonstrat că nivelul satisfacerii nevoilor de comunicare cu semenii depinde de substadiul de vârstă și determină comportamentul preadolescenților.
3. S-au elaborat și adaptat diverse tehnici specifice diagnosticării sferei comunicative a preadolescenților.
4. Au fost elaborate strategii și mecanisme de înlăturare a dificultăților în comunicarea preadolescenților.
5. A fost elaborat, implementat și evaluat programul complex psihocorecțional de depășire a comportamentului deviant.

Importanța teoretică a cercetării este determinată de contribuția adusă în dezvoltarea concepției privind structura psihologică și cauzele comportamentului deviant la vârsta preadolescentă. În lucrare s-au stabilit legăturile corelării sferei comunicative a preadolescenților, statutul social în grupa referentă cu comportamentul deviant. S-au elaborat și argumentat teoretic strategiile de formare a capacităților comunicative ale preadolescenților cu comportament deviant.

Valoarea practică a lucrării

1. Rezultatele investigației contribuie la asigurarea bazei științifico-metodice a activității serviciului psihologic școlar prin posibilitatea aplicării strategiilor de diagnosticare a comportamentului preadolescenților, utilizarea rezultatelor experimentale și a recomandărilor practice în activitatea de prevenire a comportamentului deviant la preadolescenți.
2. Identificarea nivelului dezvoltării sferei comunicative și impactul ei asupra comportamentului oferă posibilitatea prognozării și combaterii devianței juvenile.
3. Programul complex psihocorecțional poate fi utilizat în scopul asistenței preadolescenților cu comportament deviant și poate fi aplicat de psihologi, cadre didactice, părinți în corecția și prevenirea acestui tip de comportament.

1. PROBLEMA COMPORTAMENTULUI DEVIANT ÎN ȘTIINȚA CONTEMPORANĂ

1.1. Abordări conceptuale ale comportamentului deviant în literatura de specialitate

Problema comportamentului deviant este deosebit de actuală în societatea contemporană. Fenomenul dat este cercetat sub diferite aspecte în numeroase domenii științifice. În lucrare ne-am propus să valorificăm cercetările realizate în Republica Moldova, România, Rusia, și Occident, evidențiind contribuția lor în problematica psihologică a comportamentului deviant. Problema cercetată are un caracter interdisciplinar și se află la joncțiunea științelor juridice, sociale, psihologice, medicale, pedagogice.

Noțiunea de devianță, utilizată în psihologie, sociologie, criminologie, desemnează în sensul cel mai general îndepărtarea, abaterea sau nonconformismul indivizilor față de normele și valorile sociale. Ea include acele fapte, conduite care încalcă normele scrise sau nescrise, afectând dezvoltarea normală a ordinii sociale.

În literatura de specialitate sunt descrise următoarele clasificări ale devianței:

După *caracterul devianței* J. Fisher distinge:

- **devianța pozitivă** care se caracterizează prin abaterea de la stereotipurile conformității și adoptarea altor norme și valori superioare, de nivel creativ;
- **devianța negativă** care se caracterizează prin încălcarea, respingerea normelor stabilite.

Ea are în mare parte un caracter relativist și cultural în funcție de normele culturale.

În dependență de *dinamica manifestării devianței* Edwin Lemert relevă:

1. **Devianța primară**, care desemnează transgresarea temporară și nerepetitivă a regulilor, persoana rămânând acceptată din punct de vedere social, având un stil de viață departe de cel deviant.

2. **Devianța secundară**, prin care se înțeleg actele de devianță primară repetate și vizibile, care fac posibilă identificarea comportamentului individului ca deviant [M. Petcu, 1999].

Deci, comportamentul deviant presupune totalitatea actelor comportamentale ce vin în dezacord cu respectarea normelor de grup: actul deviant corespunde actului ce infirmă o idee, propagată de toți membrii grupului despre ceea ce trebuie sau nu trebuie de făcut într-o situație dată. Cercetările clasice consideră, că individul cu comportament deviant se opune în mod constat normelor de grup, se abate de la direcția dată de grup, este respins de ceilalți și pierde calitatea de membru al grupului.

În orice grup aflăm o presiune către uniformitatea opiniilor și atitudinilor (L.Festinger, 1965).

Grupul își direcționează eforturile către clasificarea pozițiilor deviantului, iar comunicarea cu el echivalează cu furnizarea de contraargumente și cu o încercare de a diminua neconcordanța dintre cele două poziții. Dacă presiunea aceasta îl determină să accepte din nou normele, el își va relua rolul obișnuit (M.Schachter).

În criminologie comportamentul deviant desemnează activitatea omului care nu corespunde normelor stabilite, în forma orientărilor agresive ori social-pasive și egoiste (T.A.Avanesov, 1989; D.Cressey, 1966; Ia.I.Ghilinski, 1971; G.Kaizer, 1979 etc).

Sociologia tratează comportamentul deviant în funcție de anumite criterii:

- ◆ *criteriul normativității* (M.Clinard, 1961; A.Cohen, 1959; A.Giddens, 2000; Zanden,1988; R.Merton, 1965; S.Rădulescu, 1999), conform căruia comportamentul deviant este definit ca nonconformism față de un set de norme ce sunt acceptate de către un număr semnificativ de oameni, care aparțin unei comunități;
- ◆ *criteriul controlului social* (K.Erikson, 1982; E.Sagariu, 1975), din perspectiva căruia comportamentul deviant reprezintă manifestarea identificată în afara așteptărilor comunității în urma evaluării ei de către controlul social;
- ◆ *criteriul de sănătate sau normalitate psiho-intelectuală* (T.Parson, 1951), raportându-ne la care, putem defini comportamentul deviant, ca acea conduită manifestată de către un subiect incapabil de a cunoaște, înțelege și de a se conforma normelor sociale;
- ◆ *criteriul statistic* (Em Durkheim, Quitelet, 1974), conform căruia comportamentul deviant reprezintă o abatere semnificativă de la media comportamentelor celorlalți văzută ca normă statistică;
- ◆ *criteriul reacției sociale față de devianță* (W.Doise, L.Festinger, S.Moscovici, 1970), consideră, că fiecare societate își are atât criterii proprii de analiză și evaluare cât și mijloace specifice, iar întreaga manifestare a faptelor sociale cunoaște aprecieri și înțelegeri diferite. Comportamentul deviant poate fi deasemenea definit în funcție de aceste circumstanțe.

Pedagogia abordează problema comportamentului deviant prin raportarea la vârstă, nivelul educației, la tipul de relații ocupaționale și sociale, la nivelurile de dobândire a identităților caracteristice și la afirmarea stilului personal în elaborarea formelor specifice comportamentale și

adaptive (N.N.Verținskaia,1989; A.I.Kocetov, R.P.Gurov, 1986; G.M.Minikovski, 1985; A.V.Mudrik, 1987, etc.).

În psihologia medicală comportamentul deviant a fost studiat sub diferite aspecte de conformitate la normele sănătății mintale, psihice (V.L.Ghindinkin; A.E.Liciko, 1983; M.S.Pevzner, H.Hristozov ,G.A.Vlasova etc.).

Psihologia juridică, ca ramură a științei psihologice, oferă o serie de cercetări în domeniul comportamentului deviant (T.Butoi, 1994; V.N.Kudreavțev, 1989; R.Drăgan-Corneanu, 1983; C.E.Igoșev, 1989; N.Mitrofan, 1994; V.F.Pirojkov, 1985 I.Santea, 1983; V.Zdrenghea, 1994).

În **psihologia socială** comportamentul deviant este definit ca un comportament, care reflectă o stare conflictuală a individului cu ambianța socială, conflict generat fie de insuficiențe educative, fie de disfuncții sociale sau chiar de concurența ambilor factori [T.Bogdan, R.Merton].

În **psihologia pedagogică** comportamentul deviant este studiat sub diferite aspecte:

- *rezultat al maturizării sociale insuficiente*(R.Mucchielli 1981; V.Preda, 1998; T.Rudică, 1994 etc.);
- *necorespundere cu normele stabilite în societate* (T.Bogdan, 1983; J.Fichter; A.Kovaliov, 1986; I.S.Kon, 1989; etc.);
- *rezultat al perturbărilor apărute la nivelul instanțelor psihice care realizează procesul complex al adaptării persoanei la realitate* (B.Almazov, 1986; M.Alemaskin, 1980; S.Beliceva, 1993; D.Feldștein, 1985; I.Nevski, 1981; J.Piaje, 1965; V.Raeva, 1993; T.Rudică, 1994; etc.) ceea ce prezintă interes pentru cercetarea noastră.

Procesul adaptării este explicat astăzi în sensul conceptului psihosociologic a lui Jean Piaget [37] ca un proces de realizare a unui echilibru între „asimilare” și „acomodare”, între trebuințele și aspirațiile individuale și exigențele exterioare ale mediului social. La realizarea acestui echilibru participă toate procesele psihice: cele senzorio-motorii, cognitive, afective și volitive. În sistemul de personalitate toate aceste procese și funcții psihice se completează, acționând ca o structură unitară și orice disfuncție apărută la nivelul uneia dintre aceste componente afectează întregul sistem psihic. În felul acesta va fi afectată capacitatea individului de realizare a schimburilor armonioase cu mediul său fizic și social de existență, de unde și posibilitatea apariției conduitei deviante.

Așa dar, diferiți psihologi, definesc comportamentul deviant unilateral. În literatura psihologică unii cercetători definesc comportamentul deviant, integrând concepțiile mai multor autori. Astfel, V.A. Petrovski numește comportamentul deviant acel comportament, care contrazice

normele acceptate în societate și care se manifestă prin dezechilibrul proceselor psihice, neadaptare, imaturitate socială, dereglări ale procesului de autoactualizare, evitarea controlului moral asupra propriului comportament [155, p.12].

Problema identificării cauzelor care generează sau condiționează comportamentul deviant continuă să suscite interesul unei categorii largi de specialiști și cercetători, fără să se fi ajuns încă la un consens între diversele puncte de vedere vehiculate.

În explicarea etiologiei comportamentului deviant există următoarele orientări:

1) **Orientarea biologică** – care conferă factorilor biologici-genetici o importanță decisivă în geneza devianței, cauzele acestora fiind rezultatul diverselor anomalii sau deficiențe anatomico-fiziologice.

Aici putem menționa teoriile biologice ale următorilor autori (C.W.Burr, L.Grimberg, Goddard, Dugdale, H.Eysenk, J.Langl, C.Lombroso, Hill, Poud etc).

Astfel, L.Grimberg consideră, că majoritatea delincvenților sunt caracterizați de o inferioritate constituțională, generată de un deficit endocrin de natură ereditară [Apud: Scripcaru G., Pirorynski T., Boișteanu P., 1998].

Psihiatrul englez H.Eysenk identifică două tipuri de subiecți: cu inhibiție corticală rapidă (cortical inhibition rapidly), asociată cu extraversiune; cu inhibiție corticală lentă (cortical inhibition slow), asociată cu intraversiune. Primul tip este predispus spre încălcarea normelor sociale, deoarece pentru el, fiind impulsionat cu noi surse stimulatorii, condiționarea este mai dificilă, iar condiționarea reprezintă procesul de bază prin care se formează normele sociale. (Eysenk, 1965).

Cezare Lombroso susține că comportamentul deviant constituie un “fenomen natural” care este determinat ereditar. Autorul a identificat o serie de stigmatice fizice, “atavisme” fiziologice, care-i caracterizează pe subiecții cu comportament deviant [Apud: Scripcaru G., Pirorynski T., Boișteanu P., 1998]

Cercetătorii Hill și Poud au dovedit, că se pot produce schimbări de comportament în urma unor tulburări în funcționarea glandei tiroide și a glandei suprarenale [Apud: Scripcaru G., Pirorynski T., Boișteanu P., 1998].

Deci, conform teoriilor biologice, anumite anomalii sau disfuncții fiziologice constituie factorii determinanți ai comportamentului deviant sau acesta se transmite prin ereditate.

2) **Orientarea psihosociologică**, conform căreia individul nu se naște deviant, ci este socializat în acest „rol” sub influența mediului social. Prin mediul social se înțelege:

- mediul ineluctabil (comunitatea de origine; familia);
- mediul ocazional (școala);
- mediul opțional (grupuri sociale; prieteni);
- mediul de constrângere (armata, spitalul).

În susținerea acestor idei pledează teoriile autorilor: E. Durkheim, K. Cloward, L. Ohlin.

K. Cloward și L. Ohlin au propus o teorie sociologică generală a comportamentului deviant, sintetizând două accepțiuni care explică fenomenul parțial:

- a) accepțiunea lui K. Merton, care postulează că blocarea accesului prin mijloace legitime la scopurile împărțite de o anumită colectivitate reprezintă o sursă efectivă a comportamentului deviant;
- b) accepțiunea lui E. Sutherland, care pune accentul pe rolul condițiilor favorizante pentru declanșarea comportamentului deviant.

Făcând o generalizare a celor enunțate putem considera comportamentul deviant drept consecință a îmbinării a două tipuri de factori – sociali și, respectiv psihosociali [Apud: Preda V., 1998].

2) **Orientarea psihologică** (complementară cu cea psihiatrică) desemnează că actele deviante sunt săvârșite cu precădere de personalități cu dereglări de ordin psihologic. Drept cauze ale comportamentului deviant, în această orientare, se consideră că pot fi anumite trăsături de personalitate și rezultatul procesului de învățare.

La această abordare putem raporta următoarele teorii care explică cauzele comportamentului deviant:

a) ***Teoriile analitice*** consideră că devianța este rezultatul conflictelor interne de insecuritate (A.Achorn, F.Alexander, Z.Freud, Healy, B.Staub ș.a.).

În explicarea comportamentului deviant aceste teorii utilizează așa concepte ca: identificare, compensare, supraviețuire.

În concepția lui Z.Freud comportamentul deviant este efectul eșecului rezolvării conflictului oedipian în cadrul familiei [Apud: Bocancea C., Neamțu,G, 1999].

A. Achorn susține că comportamentul deviant reprezintă o tendință nevrotică întărită de o slabă educație. Autorul scoate în evidență importanța formării supra-Eu-lui pe baza identificării cu unul din părinți.

F.Alexander și B.Staub evidențiază următoarele tipuri de comportament

deviant: normal (comportament ce se “identifică” cu modelul obișnuit de devianță), nevrotic (comportament generat de conflictul de natură psihică), patologic (comportament determinat în mod organic).

b) **Teoria controlului social** relevă că devianța este un fenomen de inadaptare socială, care exprimă o anumită stare conflictuală izvorâtă din nonconcordanța dintre idealul individului, sistemul său valoric și posibilitățile oferite de societate [T.Hirschi, 1969].

Teoria lui Hirschi include aspectele care intervin în educarea comportamentului normativ. Absența acestora poate genera devianța:

- atașamentul precoce al copiilor față de părinți, apoi școală și grup, acceptarea normelor fiind condiționată ontogenetic de dezvoltarea precoce a conștiinței sociale, iar aceasta de atașamentul față de părinți (Ainsworth, Bowlby);
- implicarea în activități sociale din care rezultă acceptarea scopurilor sociale;
- credința și respectul în valorile morale și religioase [Apud: Scripcaru G., Pirorynski T., Boișteanu P., 1998].
- angajarea personală pe o linie de conduită social profesională;

Conform acestei teorii, putem concluziona, că cu cât subiectul este mai atașat de părinți, disciplina socio-profesională va fi mai restrictivă, iar cu cât succesele școlare sunt mai dependente psihic de un anturaj deviant, cu atât probabilitatea devianței va fi mai mare.

c) Conform **teoriei învățării sociale** copiii nu se nasc agresivi, dar învață niște pattern-uri comportamentale adulte (W.Rackless, 1961; Patterson, 1980; A.Bandura).

d) Conform **teoriei etichetării sociale** devianța este rezultatul etichetelor vehiculate în societate cu referire la anumite acte (H.Becker, K.Erikson, E.Goffman, Juticova, M.Wolfgane).

Comportamentul deviant desemnează un astfel de comportament, ce contrazice normele acceptate în societate și este manifestat prin dezechilibrul proceselor psihice, neadaptare, imaturitate socială, dereglări ale procesului de autoactualizare, absența controlului moral.

Cauzele etiologiei comportamentului deviant sunt de natură biologică, psihosociologică, psihologică. Astfel, comportamentul deviant reprezintă o consecință a interacțiunii mediului social de viață cu structura personalității preadolescentului și a factorilor biologici, ereditari.

1.2. Cauzele comportamentului deviant la vârsta preadolescentă

Cercetarea noastră este axată pe fenomenul comportamentului deviant la vârsta preadolescentă.

Încă la vârsta preșcolară, ca urmare a educației greșite în familie, apar primele dificultăți comportamentale: incapacitatea de a se juca cu alți copii, de a comunica cu ei, atitudinea incorectă față de adulți și față de sine.

Elevul de vârstă școlară mică continuă să fie influențat de consecințele educației greșite în familie și grădiniță. În comportamentul lui se observă: tendința de a evita neplăcerile legate de insuccesele în activitate și în relațiile interpersonale, iar de aici- capricii, neascultare, încredere redusă în forțele proprii, pasivitate, conformism. Carențele educative ale părinților facilitează dezvoltarea agresivității, durității, neglijenței, impulsivității, evoluând spre delincvență juvenilă.

Vârsta preadolescentă, însă, este considerată una din cele mai dificile perioade din ontogeneză. Maturizarea reprezintă un proces complicat. Mecanismul de bază al maturizării îl constituie însușirea de către preadolescent a diferitor categorii de valori, modele de comportament etc. În această perioadă are loc restructurarea structurilor psihologice formate anterior, apar noi formațiuni, dar în special se pun bazele comportamentului conștient, se conturează orientarea generală în formarea convingerilor morale. Dificultățile vârstei sunt determinate de greutatea internă ale vârstei de trecere, începând cu schimbările psihohormonale și terminând cu restructurarea Eu-concepției. De asemenea situația socială nedeterminată a preadolescenților, contradicțiile, condiționate de restructurarea mecanismelor controlului social (când formele de control, bazate pe respectarea normelor și ascultarea adulților, nu mai funcționează, dar procedeele noi, mature, care presupun o disciplină și autocontrol conștient, încă nu s-au format) cauzează dificultăți în comportamentul preadolescenților.

Preadolescentul nu mai este considerat copil, dar nu i se recunoaște nici capacitatea de a exercita rolurile adultului. El, însă, nu admite această poziție de „moratoriu psihosocial” (Erickson). Nu-și dorește să intre oricum în viața adultă, ci să fie remarcat. Îi lipsesc, însă, mijloacele socialmente dezirabile de a marca acest eveniment. De aceea recurge adeseori la acte deviante sau ilicite [Rădulescu, S., Banciu, D., 1990].

Neoformațiunea centrală la vârsta preadolescentă este sentimentul maturității. Tînărul încearcă să-și dea seama de resursele sale personale și de realizarea identității proprii și a independenței. Considerîndu-se matur, preadolescentul protestează împotriva epitropiei, controlului

excesiv, ascultării oarbe, sancțiunilor. Protestul se poate manifesta prin: nesupunere, tenacitate, nedelicatete, închidere în sine etc. Aceste reacții de emancipare sunt mai evidențiate în cazul în care adulții le ignorează doleanțele, interesele și inițiativele.

Deseori între preadolescent și adulți apar divergențe referitor la formele de organizare a timpului liber, gusturile estetice, modă etc. Rareori obiectul divergențelor ține de problemele legate de orientările motivaționale, concepții despre lume și concepții politice.

În planul personalității preadolescentului se conturează tot mai frecvent stări de acceptanță și respingere în raport cu adulții, iar judecata morală și valorică se supune exigențelor interioare și atitudinilor negative față de compromisuri.

Complexitatea relațiilor interpersonale dintre preadolescent și adult este determinată pe de o parte de tendința preadolescentului spre independență, (protestează împotriva epitropiei și neîncrederii), iar pe altă parte, confruntându-se cu greutățile noi de viață, manifestă anxietate, așteaptă ajutor și susținere din partea adulților, dar nu recunoaște acest lucru.

Privind explicarea comportamentului deviant, cercetările lui M. Kle (1991) și J. Godfrua (1992) evidențiază următoarele zone de dezvoltare ale preadolescentului: dezvoltarea pubertară, dezvoltarea cognitivă, socializarea personalității, formarea identității [107, 131].

Majoritatea psihologilor (I. A. Iadov, 1979; I. S. Kon, 1989; M. Kle, 1991 etc.) consideră că perioada de dezvoltare a personalității preadolescentului, începând cu vârsta de 13 ani se caracterizează prin mari schimbări în socializare. La această perioadă are loc emanciparea față de tutela părintească și integrarea în grupul de copii de aceeași vârstă. Anume în această perioadă preadolescentul însușește normele sociale de comportament și formele de comunicare cu oamenii.

Problema comportamentului deviant la preadolescenți este tratată în literatura de specialitate diferit, nu există o accepțiune unică a fenomenului dat. Unii autori utilizează termenul de „devieri în comportament” (A.S. Iacina, 1990; N.P. Kreidun, 1990; V.T. Pirojkov, 1985; E.V. Zaika, 1990;. etc.), alții „indisciplină” (G.I.Kuznețova; V.D.Harcenko etc.), „insuficiența intervenției pedagogice” (V.G.Bajenov, 1986; A.S.Belkin, 1981; V.A.Crutețki, 1972; I.A.Nevski 1981 etc.), „greu educabili” (M.A.Alemaskin 1980; V.I.Voitko, 1980; D.I.Ziubin, 1981 etc.), „comportament asocial” (T.I.Komissarenko, 1995; A.V.Severov etc.), „comportament delincent” (I.Gîrleanu, 1999; N.V.Levina, A.E.Liciko, 1983; M.Petcu, 1999 etc.), „comportament infracțional” (K.E.Igoșev, 1989; T.M.Minikovski, 1989; A.R.Ratinov etc.), „comportament deviant” (V.G. Kondrașenko, 1988; A.E. Liciko, 1983; etc.), preadolescenți “dificili” (P.P. Blonski, 1929; D. I. Feldștein, 1970; A. S.

Macarenko; V. G. Stepanov, 1996; etc.), “inadaptare socială”(B.N. Almazov, 1986; T.B. Barmas, 1994; S.A. Beliceva, 1993; A.D. Glotocikin, 1994; N.V Guzeaeva, 1999; D.I.Nasvitene, 1994; D. Pstrong, 1990 etc.)

Analizînd termenii „greu educabili”, „insuficiența intervenției pedagogice” și relațiile dintre ei, unii psihologi (M.A. Alemaskin, 1980; A.M. Peceniuk, 1978) consideră că în procesul de deformare a personalității „greueducabilitatea” anticipează „insuficiența intervenției pedagogice”. [71, 171]. A.S. Belkin; (1973), I. A. Nevski (1981) consideră că „insuficiența intervenției pedagogice” anticipează „greu educabilitatea” [88, 164].

N.Iu. Maximova, (1985) susține că noțiunea „greu educabilitate”, „insuficiența intervenției pedagogice”, „dzinteresul social”, „abateri sociale în dezvoltarea morală”, în esență reflectă particularitățile unuia și aceluiași fenomen - comportamentul deviant, dar din diferite puncte de vedere [152].

Începînd cu anul 1925 și psihologii de peste hotare (Cohen, Cloward, M. Kle, 1991; Ohlin, Treșer,) s-au preocupat de problema comportamentului deviant la preadolescenți, introducînd noțiunile: „agresivitatea preadolescentului”, „comportament asocial” și „comportament deviant” [Preda V., 1998].

Psihologul canadian J. Godfrua (1992) a introdus conceptul de “comportament anomal” și “personalitate antisocială”, prin care înțelege: „... imposibilitatea personalității de a stabili relații sociale stabile, nedorința de a respecta normele primite de societate, loialitatea redusă în relații cu alții, lipsa tendinței de a respecta îndatoririle, lipsa sentimentului de vinovăție pentru faptele urâte”[108, pag. 128].

În cercetarea noastră considerăm acceptabilă noțiunea “comportament deviant”.

La etapa actuală în literatura de specialitate se clasifică următoarele tipuri de comportament al preadolescenților : “normativ”, “deviant”, “delincvent”.

Comportamentul normativ înglobează fapte care nu vin în contradicție cu normele morale și cele juridice acceptate de societate. Comportamentul opus celui normativ este comportamentul deviant. În acest caz, faptele, acțiunile care sunt orientate spre încălcarea legilor pot ulterior să se transforme în infracțiuni formînd comportamentul delincvent și criminal. (I. S. Kon).

Dacă faptele și acțiunile sunt orientate împotriva legilor, atunci aceste devieri de la norme și reguli se transformă în infracțiuni. După I.S. Kon (1989) în acest caz este vorba de comportament delicvent (împotriva legilor) și criminal (infracțional) [137, pag. 123].

Adrian Neculau consideră, că comportamentul delincent reprezintă acel comportament, care violează legea, încalcă legile juridice ale statului, dar nu se referă la orice abatere de tip comportamental [Neculau A., 1983].

Faptele care nu aduc pagube valorilor sociale, ci afectează doar modul de respectare a principiilor morale convenționale impuse de adult, determină comportamentul deviant cu caracter amoral. O asemenea formă de devianță caracterizează situația preadolescentului care trăiește intens tulburările pubertare specifice vârstei, și care datorită unui climat familial inadecvat și a unor greșeli în educație se adaptează mai dificil la cerințele, normele impuse de societate. Din acest comportament fac parte: insuccesul școlar, indisciplinarea, atitudinea negativă față de școală, profesori, colegi, fuga de acasă și școală, fumatul, abuzul de alcool [Ibiș A., 2001, pag.8]

Aceste acte nu reprezintă neapărat fapte penale. Ele reprezintă manifestări agresive, de respingere a autorității adultului prin care preadolescentul încearcă să-și afirme independența și autonomia morală.

Ele nu doar aduc pagube sistemului normativ al societății dar împiedică și dezvoltarea armonioasă a personalității preadolescentului. Aceste conduite deviante în anumite condiții pot fi indici simptomatici ai unei eventuale „carieri delincvente”.

A pune în acord devianța morală cu delincvența înseamnă de fapt a pune în dependență de norma penală orice conduită deviantă a preadolescenților și a considera că structurile morale ale lui sunt identice cu cele ale adultului, ceea ce nu este adevărat.

„Subcultura” preadolescenților se caracterizează printr-un alt câmp valoric și normativ decât a adulților, iar orice confuzie între manifestările asociate acestei subculturi și actele delincvente riscă să transforme tinerii, care-și afirmă dreptul la identitate în veritabili delicvenți.

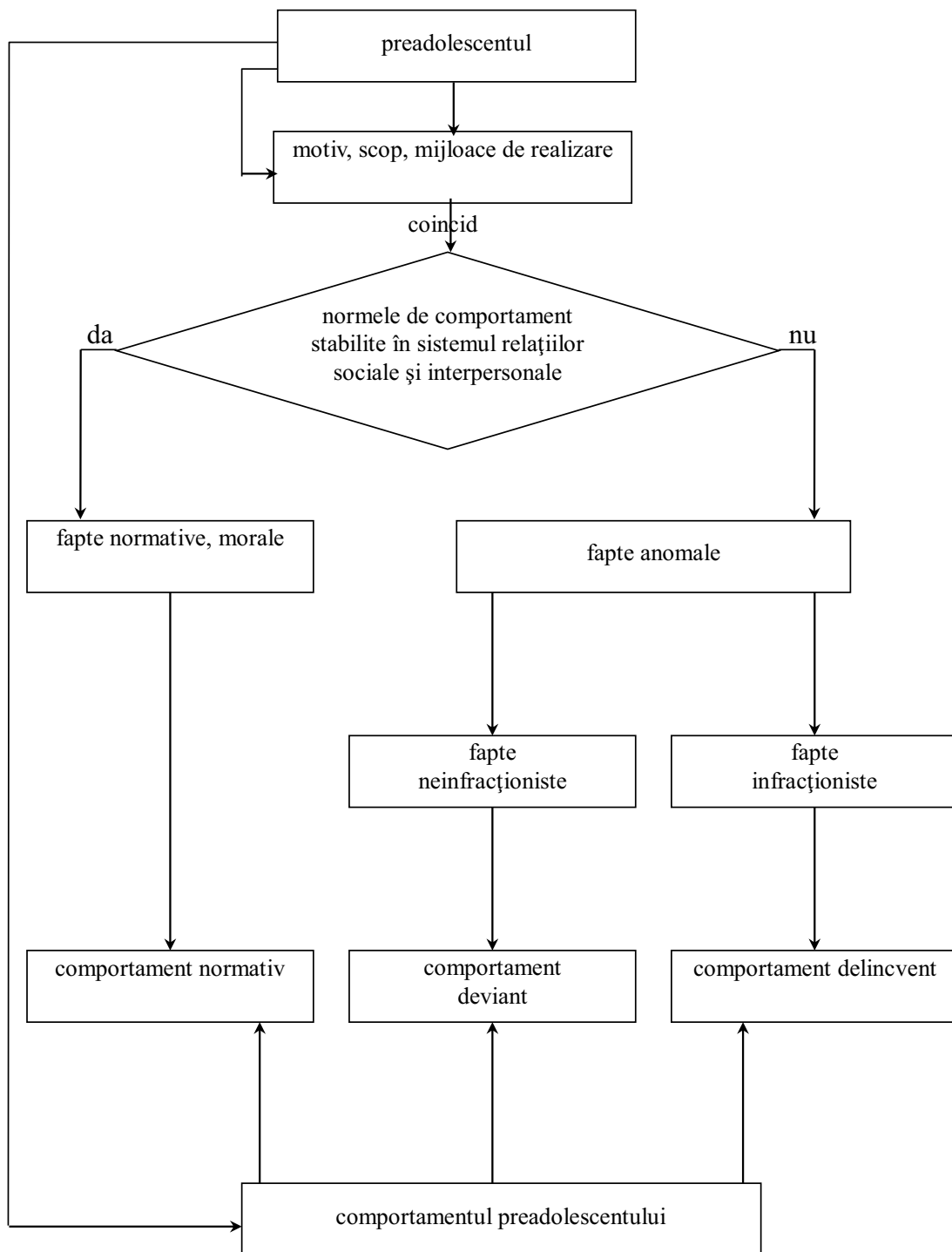
Fără a concretiza noțiunea de comportament deviant al preadolescentului, este imposibilă aprecierea corectă a faptelor și comportamentului preadolescentului în școală.

În așa mod a apărut necesitatea concretizării noțiunii de „comportament deviant” al preadolescentului, ținând cont de normele sociale de comportare și diferențierea lui de dereglările psihopatologice și acțiunile criminale.

În scopul asigurării unei percepții mai adecvate a rezultatelor cercetării noastre am încercat să stabilim interrelația dintre comportamentul normativ și cel deviant al preadolescenților (figura 1.1).

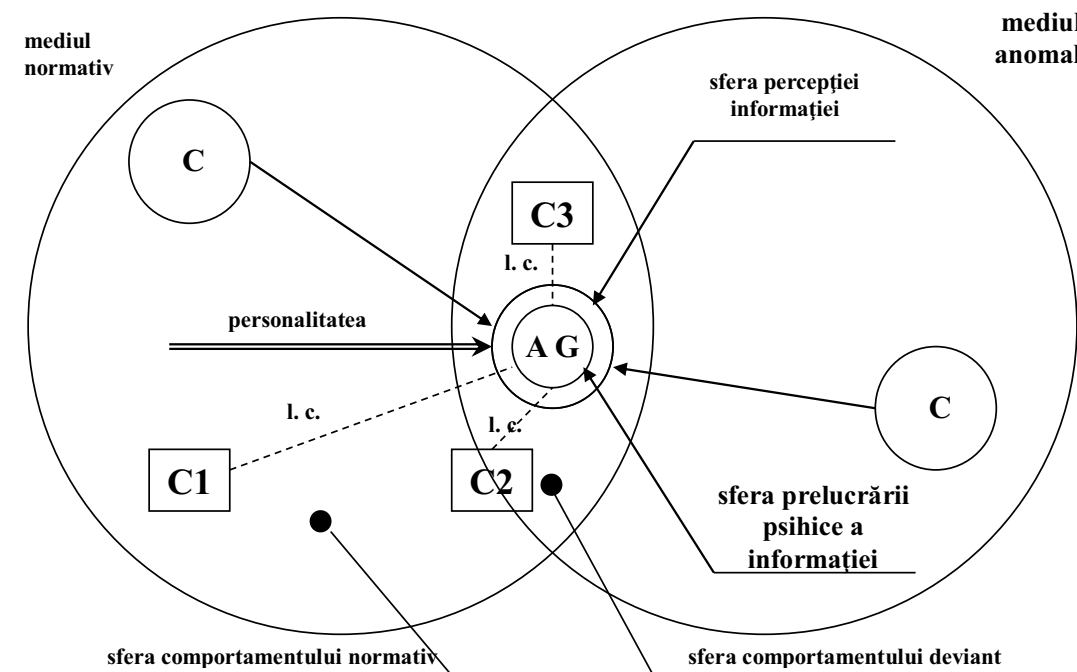
În cazul când (fig. 1.1) motivele, scopurile și mijloacele de realizare a activității preadolescentului corespund normelor de comportament stabilite în sistemul relațiilor sociale și interpersonale, faptele comise se consideră normative, iar sistemul de fapte în procesul dezvoltării personalității și comunicării cu alte persoane formează comportamentul normativ, moral. Dacă, însă, motivele, scopurile nu corespund cu normele de comportament, acceptate de grup, atunci faptele preadolescentului pot fi considerate anormale. Printre asemenea fapte se deosebesc cele orientate spre încălcarea legilor juridice, care prezintă pericol social și care sunt sancționate penal (comportamentul delinvent) și cele orientate spre încălcarea normelor morale (comportamentul amoral).

Figura 1.1. Raportul dintre comportamentul normativ și deviant al preadolescentului

Considerăm că cerințele, normele de comportare reies și se formează în sistemul de relații interpersonale existente în grup (în sens larg), clasă (în sens îngust), iar alegerea preadolescentului în ceea ce privește tipul comportamentului depinde de autodeterminarea, autoconștiința și autoaprecierea lui.

Particularitățile și tipurile comportamentului preadolescenților este cercetată de E.V. Saenco, (1998) (figura 1.2).

Fig. 1.2. Particularitățile și tipurile comportamentului preadolescenților (E. V. Saenco)

În figura 1.2 personalitatea preadolescentului este tratată prin existența a două polarități: (amorală, asocială). Între aceste extreme se amplasează și sfera comportamentului deviant. În afară de aceasta este arătată sfera percepției informației psihice și prelucrării ei de către preadolescent. În dependență de cerințele înaintate (C), preadolescentul, în rezultatul prelucrării informației (activitatea de gândire – AG): „motiv – scop – mijloacele realizării scopului”, alege tipul de comportament (l.c.).

Se identifică trei tipuri de comportament (C):

- 1) C1 – comportament normativ;

- 2) C2 – comportament predeviant;
- 3) C3 – comportament deviant [192].

Comportamentul predeviant, reprezintă un comportament cu elemente normative și deviante, iar după conținut, reprezintă linia de marcație dintre comportamentul normativ și deviant sub forma încercărilor de încălcare a normelor sociale și morale de comportament.

În cazul când predomină elementele comportamentului deviant, este posibilă trecerea spre comportament deviant, iar când predomină elementele comportamentului normativ, preadolescentul poate trece în sfera comportamentului normativ pe calea dezvoltării capacităților de comunicare cu copiii de aceeași vârstă și armonizării relațiilor cu cei din jur (în special cu colegii).

În figura 1.2 nu se concretizează mecanismele, cauzele și condițiile care generează comportamentul preadolescentului. Însă, se ține cont de motivele comportamentului. Comportamentul poate fi intenționat, neintenționat, nobil sau necuviincios. Dacă motivul acțiunii este necuviincios, apare predispoziția spre comportament deviant. În dependență de cerințele înaintate față de preadolescent, acesta, de exemplu, poate trăi sentimente de ofensă, care declanșează dorința (**motivul**) de a se răzbuna. În așa situație el își înaintea ca **scop** de a cauza neplăceri celui care l-a ofensat, iar **procedeul acceptat de realizare a scopului** este bătaia, strigătul, plînsul etc. În acest exemplu linia comportamentului va fi C3 –comportament deviant.

În această schemă nu sunt incluse alte persoane din mediul înconjurător al preadolescentului (colegii), dar alegerea traiectoriei comportamentului, preadolescentul corelează acțiunile sale cu normele de comunicare acceptate de grup, așteptînd aprobarea sau dezaprobarea de către membrii grupului, deoarece fiecare faptă ori comportament este apreciată de grup ca morală (normativă) ori amorală (deviantă).

În continuare prezentăm clasificarea *manifestărilor interne și externe* ale comportamentului deviant al preadolescenților în dependență de diferite criterii:

- *în funcție de formele neadevate de trecere de la copilărie la maturitate* se deosebesc :
  1. Procedee infantile de comportament condiționate de imaturitatea biologică și social-psihologică (B. Almazov, 1986; C. Lebedinscaia, M. Pevzner, V. Tatenco, 1989; etc.);
  2. Comportamente caracterizate prin instabilitate psihică (A. Licico, 1983; G. Suhareva).
- *în funcție de accentuările de caracter* (K. Leonhard, A. E. Licico, 1983).

Apreciind “accentuările de caracter” ca variante de limită a conduitelor normale, abaterea de la norma medie generează purtătorului ei probleme și dificultăți în formarea atitudinii față de sine, în stabilirea relațiilor adecvate cu cei din jur, în comunicare.

K. Leonhard evidențiază următoarele accentuări de caracter: hipertim, anxios, distimic, emotiv, demonstrativ, hiperexact, hiperperseverent, nestăpînit, ciclotim, exaltat.

Cunoașterea punctelor slabe și forte ale caracterului este necesară pentru realizarea procesului instructiv – educativ, autoeducație, tratare individuală în dezvoltarea personalității preadolescentului și deasemenea reprezintă veriga principală în psihocorecția comportamentului.

- *în funcție de atitudinea subiectivă a preadolescentului față de faptele comise ca rezultat al conflictului dintre trebuințele morale și cele elementare* (G.G.Bocicareva, 1972) se evidențiază următoarele tipuri de preadolescenți :

1. Preadolescenți la care predomină în sfera motivațională trebuințele elementare, dar sunt prezente și îndemnurile morale care facilitează mustrări de conștiință pentru fapta săvîrșită (“cei care regretă”);

2. Preadolescenții la care predomină trebuințe primare stabile și lipsesc îndemnurile morale (“nonconflictuali”);

3. Preadolescenții la care lipsește conflictul dintre trebuințele primare și îndemnurile morale și chiar infracțiunile lor găsesc sprijin în convingerile antimorale (“cinicii”).

Aceste tipuri rareori se manifestă în formă pură. Însă, determinînd atitudinea dominantă a preadolescentului față de propriul comportament, psihologul poate realiza activitatea de psihocorecție pe calea reorganizării directivelor și orientărilor valorice.

- *după nivelul de manifestare a orientării negative a personalității preadolescenților* (M. A. Alemaskin, 1987; D. I. Feldștein, 1982; L.M. Ziubin, 1981) se evidențiază următoarele grupe de preadolescenți :

1. Preadolescenți caracterizați printr-un complex stabil de necesități sociale negative;
2. Preadolescenți cu necesități orientate negativ ce tind să-i imită pe cei din prima grupă;
3. Preadolescenți caracterizați prin conflictul dintre necesitățile orientate negativ și cele pozitive;
4. Preadolescenți fără voință, care ușor pot fi influențați de cei din jur.

În activitatea de psihocorecție trebuie de evidențiat calitățile pozitive și neajunsurile fiecărui preadolescent, în baza cărora se vor forma grupe tipice, iar în interiorul fiecărei grupe se vor realiza activități individuale.

- în funcție de nivelul scăzut de receptivitate (rezistență) a preadolescentului față de experiența socială pozitivă (H. Maximova, 1994) se evidențiază următoarele tipuri de preadolescenți cu comportament deviant:

- 1) Preadolescenții cu dereglări în sfera afectivă și cea volitivă, cu particularități individual – psihologice evidențiate excesiv până la accentuări de caracter;
- 2) Preadolescenții ce se opun cerințelor educatorului din cauza formelor incorecte de influență pedagogică;
- 3) Preadolescenții cu lapsusuri în cunoștințele morale și etice, cu convingeri și deprinderi de comportament moral neformate;
- 4) Preadolescenții, împotrivirea influențelor pedagogice a căroră, este condiționată de schimbarea personalității și ține de reprezentările deteriorate a relațiilor lor cu mediul.

- în funcție de atitudinea față de activitate (învățarea); relațiile interpersonale cu părinții; relațiile interpersonale cu copiii de aceeași vârstă (B.N. Almazov, 1986) se evidențiază:

1. Preadolescenți care denotă încordare emoțională în inițiative, în activism, cu tendința spre autoafirmare și necesitatea în rol de conducător. În cazul unui temperament foarte mobil ei se caracterizează prin insuficientă putere și stabilitate a voinței.

2. Preadolescenți orientați spre trăirile interne, cu tendința spre reflexie, cu o poziție instabilă în mediul înconjurător, în procesul de dezvoltare a identificării sociale și a autoaprecierii. Având un temperament slab, un bagaj de trăiri emoționale astenice, ei se caracterizează prin încordare și anxietate mărită.

3. Preadolescenți caracterizați printr-o dependență excesivă de condițiile externe, care se datorează diferențierii insuficiente a sentimentului “Eu” - lui și care provoacă instabilitatea pozițiilor sociale. Toate acestea se exprimă prin indisciplină, lene, nehotărâre, ocupații inutile.

- în funcție de atitudinea negativă față de persoanele de aceeași vârstă, de deficitul de comunicare pozitivă cu ele (G.G. Bocikareva, 1980; A. S. Belkin, 1973; F. Iurcenko, 1973; Ia. I. Kolominski, 1984; V.M. Obuhov, 1973; etc.).

În cercetările psihologice occidentale găsim o interesantă clasificare, care are drept criteriu adaptarea preadolescentului în grup propusă de T. Șibutani (1969). Autorul evidențiază următoarele grupe de preadolescenți cu comportament deviant:

- 1) Conformi (care respectă normele grupului infracționist și ușor se adaptează în asemenea grup);

2) Impulsivi (care săvârșesc fapte deviante în rezultatul pierderii autocontrolului temporar sub influența unei superexcitări);

3) Compulsivi (care comit fapte deviante din cauza insultelor puternice, folosirii narcoticelor).

În această clasificare autorul minimizează rolul conștiinței în comiterea faptelor deviante.

Ultimele trei tipuri de manifestări ale comportamentului deviant în vârsta preadolescență reprezintă un interes deosebit pentru cercetarea noastră.

Cunoașterea tipului de comportament deviant este foarte necesară. Dacă pedagogii, psihologii nu vor ține cont de tipul elevilor cu comportament deviant, considerându-l un fenomen omogen, influențele educative nu pot să aducă rezultate dorite.

Așa dar, după cum reiese din analiza literaturii de sociologie manifestările comportamentului deviant sunt extrem de variate. Ele diferă ca formă, conținut, intensitate. În lucrarea dată ne-am propus să lucrăm cu acea categorie de preadolescenți, la care sunt prezente *elemente ale comportamentului deviant cu un grad mai puțin pronunțat*, incipient adică preadolescenții care manifestă reacții de opoziție (brutalitate, negativism în relațiile cu pedagogii, părinții; reacții de protest și refuz, de imitare inclusiv a exemplului negativ, nedisciplinați etc. Aceștia prezintă o grupă de risc sporit în probabilitatea apariției formelor grave de comportament deviant, antisocial, dacă nu se intervine cu activități pedagogice speciale.

În baza analizelor efectuate am formulat noțiunea de comportament deviant. *Comportamentul deviant desemnează un astfel de comportament, care contrazice normele acceptate în grupul de referință și care manifestă anumite trăsături cum ar fi: autoapreciere neadecvată, impulsivitate, brutalitate, negativism, dificultăți în relațiile de comunicare și în adaptare.* Acest tip de comportament este numit de E. Saenko (1998) predeviant.

Reieșind din cele expuse mai sus, putem concluziona, că pentru determinarea tipului de comportament deviant al preadolescentului este necesar să se evidențieze cauzele acestui comportament, să se descopere esența psihologică a acestor cauze, să se țină cont de particularitățile de personalitate a preadolescenților.

În urma analizei teoriilor care explică geneza comportamentului deviant am constatat, că comportamentul deviant al preadolescenților reprezintă consecința interacțiunii factorilor biologici, ereditari cu mediul social de viață și cu structura de personalitate a preadolescentului.

În baza orientărilor care explică etiologia comportamentului deviant, evidențiate, în primul paragraf se reliefează două mari categorii de factori care influențează la apariția comportamentului deviant.

1) **Factorii interni**, care includ, trăsăturile de personalitate, structura neuro-psihică, formate sub influența unor factori externi, mai ales a celor familiari și frustraționali.

În continuare prezentăm o analiză succintă a celor mai semnificativi factori interni.

Printre ei putem evidenția *dereglările funcționale ale sistemului nervos central* (V.I. Abramenco, 1973; T.V.Barmas, 1994; A.B.Dobrovici, 1987; A.N.Liciko, 1983; A.A.Rean, 1991; T.A.Șilova, 1995 etc.) și anume dereglările în procesele emoționale și volitive, accentuările de caracter. Dereglările sistemului nervos central condiționează apariția dificultăților în comunicare, în activitatea de învățare și interrelațiile preadolescentului.

Un alt factor evidențiat în literatura de specialitate îl constituie *disfuncțiile cerebrale, predispozițiile biologice, procesul dezvoltării pubertare a organismului preadolescentului* (G.Arakelova,1990; N.Mitrofan, 1994; E.V.Saenko, 1998; V.Zdrenghia, 1994;).

Deficiențele intelectuale sunt determinate de un șir de autori ca factori care favorizează dezvoltarea comportamentului deviant (C. Murchinson, V. Preda, 1995; A.Roșca, 1932 etc). În opinia autorilor capacitățile intelectuale cu nivel redus îi împiedică pe tineri să anticipeze consecințele acțiunilor întreprinse.

Mulți autori evidențiază printre factorii interni implicați în comportamentul deviant *tulburările afectivității* (T. Bogdan, Heston, Lewis, V. Preda, 1998; Robins, Rutter,) Printre aceste tulburări se disting: nivelul insuficient de maturizare afectivă (dezvoltarea slabă a emoțiilor și sentimentelor superioare, în special a celor morale; dezvoltarea insuficientă a controlului afectiv; lipsa unei autonomii afective care duce la creșterea sugestibilității); stările de dereglare a afectivității: instabilitatea afectivă; indiferența afectivă; frustrația afectivă; lipsa emoțiilor și a înclinațiilor altruiste. (Apud: Scripcaru G. Piroriynski T., Boișteanu P., 1998).

O altă cauză, care dă naștere dificultăților de adaptare a preadolescenților și ca urmare poate favoriza apariția comportamentului deviant, reprezintă *autoaprecierea neadecvată*. Pentru prima dată termenul „satisfacției de sine” a fost folosit în cercetările lui K. Rodgers în calitate de indicator al sănătății psihice a persoanelor. Pe parcursul practicii psihoterapeutice, autorul a observat, că dezorganizarea comportamentului și stării emoționale a pacienților deseori este însoțită de dezarmonia dintre expectările lor față de sine și realitate [188].

Supraaprecierea adecvată este indicatorul adaptării social-psihologice și a bunăstării emoționale în colectiv, iar subaprecierea, și supraaprecierea neadecvată mărturisesc despre neadaptare [R. Dymond].

Considerăm necesară studierea autoaprecierii în determanarea cauzelor comportamentului deviant, deoarece acceptarea altor oameni și acceptarea individului de către alții, în special de prietenii apropiați, este legată de nivelul autoaprecierii: cel mai mare nivel de acceptare se observă în grupele unde subiecții se caracterizează prin autoapreciere adecvată, cel mai jos nivel de acceptare – în grupele unde subiecții au o autoapreciere scăzută. Adică, dacă preadolescentul se stimează, are încredere în sine, atunci el îi va stima și va avea încredere și în alții (Zimbardo 1999). O autoapreciere neadecvată dă naștere unei dezvoltări psihice neadecvate și dificultăților în adaptarea psihosocială.

În căutarea determinativelor comportamentului deviant se evidențiază *sfera motivațională* (M.A.Alemaskin, 1987; A.S.Alekseeva, 1980; V.N.Almazov, 1986; G.G.Bocikareva, 1972; K.E.Igoșev, 1989; V.E.Kagan, 1984; Ia.L. Kolominski, 1984; A.Roșca, 1932; etc.). Autorii o caracterizează prin predominarea motivului preadolescentului de a acționa împotriva cerințelor și așteptărilor adulților; prin comiterea faptelor deviante legată de satisfacerea necesităților primare, ca tendința de a obține cu orice preț o situație satisfăcătoare în grup, a demonstra colegilor curajul, încrederea etc.

A doua categorie de factori ce facilitează declanșarea comportamentului deviant o constituie **factorii externi**, care includ factorii socioculturali, economici, socio-afectivi și educaționali din cadrul macrogrupurilor și microgrupurilor umane, în care trebuie să se integreze treptat copilul și tînărul, începînd cu familia.

Printre factorii externi cu rol principal este *factorul familial*.

Astfel Robins subliniază rolul familiei dezorganizate în geneza tulburărilor de comportament.

Cercetările lui Lewis, Heston, Rutter au demonstrat că comportamentul deviant își are origini în perioada antipreșcolară, fiind un eșec al socializării și avînd baza principală în carența afectivă. În absența mamei, dar în condiții fizice bune de dezvoltare, copilul devine introvertit, apatic, se izolează, fiind dominat de reflexul de apărare - devine agresiv și violent. Tulburările de comportament apar ca o formă de protest față de lipsa de afecțiune parentală. Cercetările acestor autori arată, că privarea afectivă este un fenomen universal al tulburărilor de comportament,

deoarece afecțiunea îi conferă copilului un sentiment de securitate, cu ajutorul căruia el va suporta mai ușor frustrările, iar lipsa afecțiunii generează dizarmonii de personalitate și tulburări de comportament. Printre asemenea tulburări se evidențiază negativismul, nesupunerea, opoziția, refractarea și neascultarea sau răzbunare cu caracter pasiv de retragere în sine și negativism, minciuna protectoare, timiditatea exagerată cu hiperemotivitate, neîncredere, inhibiție, teamă și sentimente de inferioritate sau fuga de acasă ca o reacție de protest, sau vagabondaj, furt, agresivitate etc [Apud: Scripcaru G., Piroriynski T., Boișteanu P., 1998].

Stilul incorect de educație din familie, relațiile interpersonale din familie, structura familiei, alcoolismul părinților, lipsa afecțiunii părinților față proprii copii se evidențiază drept cauze de bază ale comportamentului deviant al preadolescenților în lucrările următorilor autori: A. Neculau, 1983; I. Dumitrescu, 1980; A.S.Alekseeva, 1980; G. G. Arakelov, 1990; G.G. Bocikareva, 1980; Z.V.Boiarunas, 1968; U. Djekenbaev, 1968 ; A. Gorikovskaia, 1994; M. Gilly, 1976; L.S. Harcev, G.T. Homentauskas, 1989; A.E. Liciko, 1983; etc.

În cercetările occidentale (C. Shaw, 1966; W. Shafer, 1975; D.Peabody, 1970; J.W. Selly, 1976) se menționează, că influența instituțiilor sociale (familia și școala), nu numai că nu ajută la prevenirea încălcărilor de către preadolescenți a regulilor și normelor, dar și deseori contribuie la apariția dereglărilor în dezvoltarea morală a personalității.

În majoritatea cercetărilor analizate la baza comportamentului deviant se evidențiază următoarele elemente: ***subiectul influenței pedagogice și interacțiunea subiectului și obiectului educației:***

- A. Neculau (1983), N.D. Levitov (1961) subliniază, că tenacitatea și brutalitatea manifestate în comportamentul preadolescentului pot fi deghizate, că ele nu sunt caracteristice preadolescentului, ci sunt o reacție la influențele educative neadecvate [144].
- În lucrările M.A. Alemaskin, S.A. Beliceva, N.V. Bertdnikova, A.A. Bodalev, L.I.Bojovici, T.V. Dragunova, I.V. Dubrovina, L.M. Ziubin, D.V. Kolesov, Ia.L.Kolominski, V.N. Kudreavțev, A.M. Prihojan, V.G. Stepanov se constată, că comportamentul deviant al preadolescenților este rezultatul ignorării de către educator a particularităților de vârstă și individuale, cum ar fi sentimentul maturității, care se exprimă în tendința preadolescentului spre recunoașterea independenței lui, necesitatea în autoafirmare, încercarea de a obține un loc destoinic în colectiv folosind mijloace negative. Autorii menționează, că măsurile educative trebuie corelate cu capacitatea preadolescentului de a înțelege sensul lor; de a remite preadolescentului doar acele

însărcinări, care le va putea realiza cu succes. În caz contrar educația, se va transforma într-o simplă supunere față de sentințele pedagogice, iar aceasta, la rîndul său, ar putea distruge în copil toate posibilitățile de dezvoltare a sentimentelor morale.

- Drept cauză a comportamentului deviant pot servi și contradicțiile din sistemul „învățător-elev”, provocate de procesul instructiv - educativ (B.G. Ananiev, A.S. Belkin, L.S. Slavina ș.a.).
- Altă cauză a comportamentului deviant în acest plan poate servi subiectivismul învățătorului. B.G. Ananiev (1980), N.Iu. Maximova (1985) consideră, că aprecierea pedagogică are o mare pondere în formarea relațiilor apreciative adecvate dintre elevi. Copiii sunt sensibili față de aprecierile neadecvate, atitudinile preconcepționale a învățătorului față de ei, iar această situație poate avea urmări negative [75, 152].

În literatura de specialitate *nesatisfacerea trebuințelor de comunicare* este considerată drept una din cauzele de bază ale comportamentului deviant la preadolescenți.

Astfel, în opinia lui A.S. Belkin, la baza dereglărilor comportamentului stau mai întâi de toate nesatisfacerea necesităților de comunicare, legăturile social-valorice nesatisfăcătoare, care determină predispoziția spre influență negativă. Autorul apreciază, că relațiile interpersonale favorabile se formează în procesul comunicării după următoarea schemă: adresare, gătița spre comunicare, interacțiunea intereselor, prezența legăturii inverse. El concluzionează, că satisfacerea trebuințelor de comunicare apare atunci, când relațiile stabilite corespund necesităților personalității, în mod contrar aceasta declanșează comportamentul deviant. Autorul evidențiază printre cauzele comportamentului deviant al preadolescenților și stilul relațiilor interpersonale [88]

Lucrarea lui A. S. Belkin (1973) prezintă interes, deoarece este un studiu amplu al relațiilor interpersonale, cauzelor și dificultăților în stabilirea contactelor, procedeele compensării de către preadolescent al propriului comportament. Dar este insuficient elucidat rolul particularităților individual-psihologice ale preadolescentului cu comportament deviant în relațiile interpersonale cu colegii, părinții, pedagogii.

Bezborodova N.Ia. (1997), în cercetările sale, evidențiază de asemenea drept cauză a comportamentului deviant nesatisfacerea necesităților de comunicare. Autoarea evidențiază, că indiferent dacă se realizează conexiunea dintre pedagog, părinte și copil, este necesar de a da prioritate relațiilor preadolescentului cu colectivul de copii de aceeași vârstă în formarea personalității lui. Necesitățile de comunicare ale preadolescentului se manifestă mai întâi de toate în căutarea prietenului apropiat. Cu cât este mai mare numărul de colegi cu care preadolescentul se

simpatizează reciproc, cu care comunică, cu atât starea lui emoțională este mai bună, deci și tendința spre comportamentul deviant este mai mică. Autorul însă nu evidențiază care sunt cauzele nesatisfacerii de comunicare a preadolescenților cu comportament deviant [82].

În opinia autorilor Ia.I. Kolominski (1984), M.A. Alemaskin (1980), G.G.Bocikareva (1980), I.S. Kon (1989) etc., poziția preadolescentului în colectivul clasei influențează comportamentul acestuia. Preadolescenții care întâlnesc greutăți în stabilirea și menținerea relațiilor de comunicare cu colegii sunt predispuși spre comportament deviant. Autorii mai menționează, că poziția nefavorabilă în colectivul clasei este una din cauzele principale de apariție a preadolescenților „dificili”. Însă ei nu studiază dificultățile specifice întâlnite de preadolescenții cu comportament deviant în comunicarea cu colegii, deasemenea nu se dă o notă evativă sensibilității lor față de obstacolele în comunicare.

În cercetările M. S. Loghinova (1979) se evidențiază ca cauză a comportamentului deviant - relațiile interpersonale conflictuale cu colegii de clasă și cu pedagogii [149].

Lucrările unui șir de autori (M.A. Alemaskin 1979; I.A. Nevski, 1984; V.T.Kondrașenko, 1988; V.G. Stepanov, 1997; L.M. Zubin, 1982; A.E. Kudreavțev, 1989; G.M. Potanin, 1989; N. Mitrofan, 1994 etc.) sunt consacrate analizei premizelor, conjuncturilor care contribuie la apariția devierilor în comportamentul preadolescenților.

În urma analizei acestor lucrări putem evidenția următoarele condiții social-psihologice care contribuie la apariția acestui fenomen la vârsta preadolescentă:

1. Condițiile cu efecte negative asupra sferelor „familie-școală” și „elev-pedagog”.

Aceste sfere de activitate, în integralitatea lor, nu contribuie la apariția unor orientări negative și a faptelor asociale, ci la aceasta contribuie dereglările relațiilor preadolescentului cu adulții (părinți și profesori).

Relațiile preadolescenților cu pedagogii în condițiile actuale în marea lor parte (aproximativ 70%) sunt conflictuale, tensionate, provocându-le insatisfacție.

Când preadolescenții rămân în urmă cu însușirea programei, nefiind înțeleși și ajutați de profesori, ei caută și, de regulă, găsesc această înțelegere și consolare la grupările din stradă.

2. Condițiile negative din sfera social-psihologică „timpul liber în familie”.

În aceste condiții în relația preadolescenți - părinți apar divergențe în ceea ce privesc interesele, preferințele, atitudinea față de anumite obiecte etc. În timpul liber majoritatea preadolescenților preferă companiile.

Preadolescentul se confruntă cu dilema “de a nu fi mai rău ca alții”. În acest scop el începe să stoarcă de la părinți bani și haine. Consideră că i se lezează drepturile și interesele lui, iar în comportament manifestă agresivitate, insatisfacție, iritare. Mulți părinți cedează în fața cerințelor preadolescentului, ceea ce facilitează dezvoltarea egoismului, aprobarea totală, dorința de a încasa bunuri fără a munci.

3. Condițiile negative ce le determină anumite trăsături de personalitate: nivel scăzut de dezvoltare a conștiinței, subaprecierea, respectul de sine scăzut, autocontrolul și capacitățile de autoanaliză insuficient dezvoltate, lipsa mecanismelor de protecție psihologică, apărute ca rezultat al carențelor educative din școală și familie, nu-i permit preadolescentului să-și controleze faptele și comportamentul. Acest fapt se răsfrînge negativ asupra relațiilor preadolescentului cu părinții și profesorii. În asemenea cazuri, imaginea subiectivă a Eu-lui propriu se formează sub influența mediului asocial. Aceste trăsături de personalitate în asemenea condiții dezvoltă egoismul, conformismul, infantilismul.

Valorile morale și sociale, pe baza cărora preadolescentul încearcă să conștientizeze și să - și controleze comportamentul propriu, conduc la impas, deoarece între normele și regulile de comportament acceptate în societate și propriile lui interese apare o barieră de neînving, ce se depozitează în trăsături proprii, specifice de caracter. Preadolescentul își diminuează posibilitățile comunicative și de integrare în grup, plasîndu-se printre cei cu autoconștiință slab dezvoltată. În acest mod el își găsește „persoanele referente” și își formează predispoziții pentru fapte deviate.

4. Condițiile negative din sfera economică, și anume instabilitatea economică din țară care dezvoltă neîncredere în ziua de mîine.

Pentru a dezvoltă condițiile și conjuncturile care facilitează comportamentul deviant al preadolescenților, psihologul școlar trebuie să studieze și să descrie „portretul social-psihologic al colectivului”, deoarece clasa este mai întii de toate colectivul în care se manifestă trăsăturile social psihologice ale personalității fiecărui membru al colectivului și se accentuează trăsăturile individuale și de personalitate. În colectivul clasei elevii sunt incongruenți. Fiecare reprezintă o personalitate cu trăsături specifice de caracter, cu emoții, voință, comportament și aptitudini personale deosebite, care își lasă amprenta asupra relațiilor interpersonale cu profesorii și colegii de clasă. Iar tentativa profesorilor de a-i egala pe elevi, de a le înainta tuturor acelaș set de cerințe, provoacă situații confuze de conflict în clasă, fapt ce determină apariția preadolescenților cu capacități adaptive infantile.

În urma analizei literaturii de specialitate referitoare la problema comportamentului deviant la vârsta preadolescentă am constatat că în teoria și practica psihologiei se evidențiază două tipuri de comportament ale preadolescenților: normativ și deviant.

Dacă motivația comportamentului, scopurile și mijloacele de realizare a scopurilor corespund normelor morale, de drept, sociale și regulilor de comportament, atunci aceste fapte se consideră normative, dar sistemul de fapte în procesul formării personalității și comunicării în grup, formează comportamentul normativ.

Comportamentul deviant, ca un fenomen opus comportamentului normativ, desemnează astfel de comportament care se contrazice cu normele acceptate în grupul de referință și care se manifestă prin anumite trăsături cum ar fi: autoapreciere neadecvată, impulsivitate, brutalitate, negativism, dificultăți în relațiile de comunicare și în adaptare.

Există în literatura de specialitate multiple abordări ale problemei comportamentului deviant al preadolescenților. Nu există o concepție unică vis-a-vis de problema criteriilor și clasificării tipurilor comportamentului deviant. Mulți autori privesc cauzele comportamentului deviant unilateral.

Însă, comportamentul deviant este multiplu determinat. Cu cât este mai mare numărul factorilor care acționează asupra preadolescentului, cu atât este mai mare probabilitatea apariției acestui tip de comportament. Presupunem că asupra comportamentului deviant influențează o multitudine de factori:

1. *Factorii biologici* : bolile ereditare, factorii prenatali, natali și postnatali; traumele la naștere, intoxicațiile, toxicozele în timpul gravidității; dereglările funcționale ale sistemului nervos central; schimbările anatomo - fiziologice la vârsta preadolescentă. Procesul dezvoltării pubertare a organismului, procesul de formare a sistemului osos-muscular, cardio-vascular și endocrin deseori îl determină pe preadolescent de a fi mai sensibil față de cei din jur, înclinat spre introversiune, cu un comportament imprevizibil.

2. *Factorii sociali*:

- Familia și educația din familie: plenitudinea familiei, relațiile interpersonale în familie, nivelul bunăstării materiale, nivelul intelectual al părinților, stilul de educație.
- Pedagogici: neajunsurile educației preșcolare; greșelile în activitatea educativă din școală; nivel insuficient de pregătire psihologică a cadrelor didactice; comportament stereotipizat al

pedagogilor; subiectivitate în aprecierea personalității și comportamentului copilului; analfabetismul juridic al preadolescenților.

- Particularitățile vieții contemporane:
  - formarea noilor mentalități condiționată de trecerea la economia de piață, perceperea de către preadolescent a lucrurilor, personalității și sentimentelor ca “marfă”(afacere ce aduce venit);
  - accesul liber al preadolescenților la filmele de groază, violență sporită, comportament sexual neadecvat etc, prin care se cultivă conduite neadecvate;
  - atragerea preadolescenților în structuri criminale în scopul săvârșirii infracțiunilor. Aceasta are loc atunci când preadolescentul dorește să trăiască bine, însă părinții nu pot să-i satisfacă această necesitate;
  - “boala” societății (prostituție și trafic de ființe umane);
- Statut sociometric jos în grupa referentă, ca urmare a capacităților comunicative nedezvoltate, dificultăților în comunicare.

3. Factorii psihologici:

- a) dezvoltarea contradictorie a personalității la vârsta preadolescentă: simțul critic față de sine insuficient dezvoltat dar și excesiv față de alții; nivel înalt, neadecvat de pretenții și experiență mică de viață; tendința spre independență, care ajunge până la tenacitate și nesupunere; tendința spre autoexprimare etc.;
- b) incapacitatea de compensare a inadaptării la condițiile de mediu prin procedee acceptate de societate; nesatisfacerea necesităților de comunicare cu semenii;
- c) conștiința de sine insuficient dezvoltată; autocontrolul și sfera volitivă slab dezvoltate;
- d) autoapreciere neadecvată;
- e) accentuările de caracter;

Anumite dereglări ale procesului de comunicare a preadolescentului cu persoanele de aceeași vârstă pot favoriza apariția comportamentului deviant, care sub influența cărorva condiții se poate transforma în comportament delinvent.

1.3. Particularitățile relațiilor de comunicare cu semenii ale preadolescenților cu comportament deviant

În literatura de specialitate există diferite abordări ale conceptului de comunicare.

Unii autori definesc comunicarea ca schimb de informații, trăiri, gânduri, semnificații (C. Flament, 1969; B.F. Lomov, 1981; V.S. Muhina, 1986; V.M. Sokovnin, 1974 etc).

Într-un șir de lucrări comunicarea este definită ca dialog, discuție între două sau mai multe persoane între care are loc procesul de înțelegere (ori neînțelegere), de influență reciprocă, de aprecieri reciproce, de interacțiune în scopul stabilirii relațiilor strânse și obținerea de rezultate comune (A. Bogdan-Tucicov, S. Chelcea, 1981; Gh. Dumitriu, 1998; A.A. Leontiev, 1974; M.I. Lisina, 1986; L. Șoitu, 1996 etc).

Trebuie să evidențiem, că un număr mare de autori corelează două categorii psihologice de bază - "comunicarea" și "activitatea" și abordează ideea despre unitatea comunicării și activității. Această concluzie reiese din afirmarea, că oricare formă de comunicare reprezintă o formă specifică de activitate în comun a oamenilor.

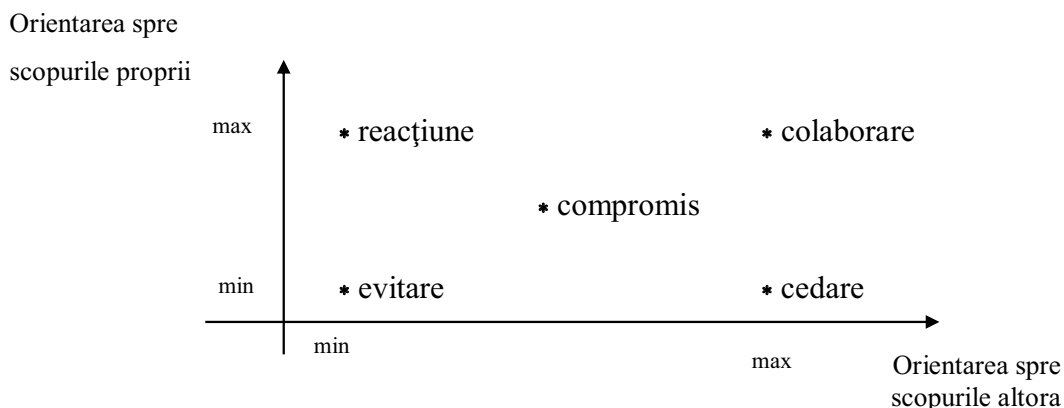
Însă raportul dintre aceste două procese este relevat de diferiți autori în mod diferit. Unii consideră că comunicarea și activitatea nu există în interacțiune, dar ca două laturi ale existenței sociale ale omului, ale modului lui de viață (B.F. Lomov, 1976). Alții definesc comunicarea ca o latură specifică a activității (G.M. Andreeva, 1988, S.G. Iacobson etc). Un alt grup de autori apreciază comunicarea ca un tip deosebit de activitate (D.B. Elkonin, 1971; A.A. Leontiev, 1974; M.I. Lisina, 1986 etc).

Analiza literaturii denotă că, practic toți autorii caracterizează structura comunicării evidențiind trei laturi care interacționează între ele: comunicativă, perceptivă și interactivă. Latura comunicativă constă în schimbul de informații, idei, interese, sentimente etc (T.M. Dridze, 1979; K.L. Merri, 1972; V.S. Muhina, 1986; K. Șegson, 1972; N. Viner, 1958 etc). Latura perceptivă include perceperea unui partener de comunicare de către altul și stabilirea pe această bază a înțelegerii reciproce (R. Abelson, 1969; A.A. Bodalev, 1983; Dj. Bruner, 1974, L. Ia. Rozman, 1980 etc). Latura interactivă constă în organizarea interacțiunii între oameni (A. Bogdan-Tucicov, S. Chelcea, 1981; Gh. Dumitriu, 1998; N. Gross, 1974; A.A. Leontiev, 1974; M.I. Lisina, 1986; I.N. Obozov, 1972; L. Șoitu, 1996 etc).

Așa dar, comunicarea reprezintă nu numai un schimb de informații, semne, dar și interacțiunea dintre oameni, organizarea acțiunilor în comun. Ea este orientată întotdeauna spre

obținerea unui rezultat. Asemenea rezultat, de obicei, este schimbarea comportamentului și activității altor oameni.

Interacționând cu cei din jur din diferite motive, noi alegem, de regulă, formele de comportament, adecvate situației. Este bine cunoscută încercarea lui R. Beilz de a evidenția strategiile de comportament în procesul de interacțiune a persoanelor (fig.2.3) [Apud: Погoв В.И., 1996].

Fig.1.3. Strategiile de comportament în procesul interacțiunii (după R. Beilz)

Autorul a demonstrat, că orice interacțiune poate fi descrisă prin prisma următoarelor componente: emoții pozitive, emoții negative, formularea problemelor și soluționarea acestor probleme. În fiecare din aceste sfere, autorul evidențiază trei tipuri de comportament.

Printre teoriile care explică mecanismele interne ale interacțiunii interpersonale sunt:

Teoria schimbului elaborată de Dj. Homans. Autorul consideră că oamenii interacționează între ei pe baza experiențelor proprii, analizând recompensele posibile și cheltuielile. Conform acestei teorii fiecare din noi tinde să mențină un echilibru dintre recompense și cheltuieli, pentru a face interacțiunea noastră stabilă și plăcută; comportamentul omului în momentul de față este determinat de recompensa așteptată și de modul recompensării faptelor lui anterioare în trecut. Această teorie se bazează pe următoarele principii:

1) cu cât este mai mult recompensat un anumit tip de comportament, cu atât el se va repeta mai des;

- 2) dacă recompensarea unui tip de comportament depinde de anumite condiții, omul tinde să modeleze aceste condiții;
- 3) dacă recompensa e mare, omul este gata să depună mai mult efort pentru a o obține;
- 4) când necesitățile omului sunt aproape de saturație, el este gata într-o măsură mai mică să depună eforturi pentru a le satisface.

Autorul teoriei psihanalitice, S. Freud, consideră că interacțiunea interpersonală este determinată în mare parte de reprezentările însușite în perioada antipreșcolară și conflictele trăite în această vârstă. În așa mod, conform teoriei psihanalitice, în procesul de interacțiune oamenii pur și simplu reproduc experiența din copilărie. S. Freud consideră că individul tinde să se integreze în grupele care denotă un climat favorabil, de tovarășie, deoarece la el predomină sentimentul de abnegație și tinde spre supunere. Acest fenomen este explicat de către autori, nu atât prin calități deosebite ale personalității liderilor, cât de faptul că noi, de regulă, îi asociem cu personalitățile autoritare, precum erau părinții noștri în copilărie. În asemenea situații parcă ne întoarcem în stadiile timpurii de dezvoltare. Această regresie are loc, în special, în situațiile când interacțiunea de grup este neformală ori neorganizată. Cercetările psihologice demonstrează că neconcordanța dintre așteptări și realitate contribuie la consolidarea puterii liderilor de grup.

E. Goffman operează cu teoria conducerii cu impresiile, la baza căreia stă presupunerea, că interacțiunile sociale se asociază cu spectacole dramatice, în care oamenii, ca și actorii, tind să producă impresii favorabile și să le mențină. Autorul susține că: „Indiferent de scopul pe care individul și-l pune în față, necătînd la motivul, care determină acest scop, el este cointerestat în reglarea și dirijarea comportamentului altora, în special a reacțiilor de răspuns. Acest reglaj se realizează pe calea reflectării individului asupra poziției sociale a celor din jur, manifestînd grijă și atenție față de ei. Persoanele sunt cucerite astfel și acționează binevol în corespundere cu intențiile individului” [186].

În această ordine de idei nu poate fi neglijat interacționismul simbolic (Dj. Mid, G Blumer). Cercetările efectuate de ei evidențiază că comportamentul oamenilor în raport cu persoanele și obiectele din jur, este determinat de semnificația lor în concepția acestor oameni. Esența concepției interacționismului simbolic constă în faptul că interacțiunea dintre persoane este apreciată ca un dialog discontinuu în procesul căruia ele sesizează, conștientizează intențiile interlocutorului și reacționează adecvat la ele. Reflectarea stimulului se produce în perioada de timp cuprinsă între

momentele de receptare a lui și reacția noastră de răspuns. În acest timp are loc confruntarea stimulului cu simbolul, în baza căreia se determină reacția de răspuns [186]

Ținem să menționăm aici, că teoriile prezente nu pun în discuție așa noțiuni ca norma, controlul social, rolul social.

Referindu-ne la evoluția comunicării putem evidenția următoarele etape ale actului comunicativ:

- 1) necesitatea de comunicare, care-l motivează pe individ să stabilească relații cu alți oameni;
- 2) orientarea spre scopurile comunicării;
- 3) reflectarea asupra personalității interlocutorului;
- 4) programarea actului comunicativ;
- 5) alegerea în mod inconștient, (uneori conștient) a mijloacelor comunicării, a frazelor pe care la va rosti;
- 6) perceperea și aprecierea reacției de răspuns a conlocutorului, controlul efectivității comunicării prin stabilirea legăturii inverse;
- 7) corecția stilului comunicării.

Dacă una din aceste etape e dereglată, sau nu se ține cont de ea, atunci vorbitorului nu-i reușește comunicarea, care la rândul său e dereglată (G.G.Arakelova, 1990).

În lucrarea noastră punem accent pe cercetarea specificului comunicării preadolescenților cu comportament deviant cu semenii.

Activitatea de bază în vârsta preadolescentă constă în stabilirea relațiilor personal-intime cu persoanele de aceeași vârstă. Această activitate a fost consemnată drept activitate de comunicare. Deci comunicarea cu semenii este activitatea de bază în vârsta preadolescentă. (L. S. Vîgotsky, I. S. Kon, M. A. Alemaskin, D. B. Elkonin, L. I. Bojovici, T. V. Dragunova etc.)

Observările curente asupra comportamentului preadolescentului în grup i-au adus pe mulți psihologi la concluzia, că în această perioadă viața socială se trăiește cu o intensitate mai mare ca în orice altă etapă de vârstă.

În cercetările sale, Yarcheski, Franke (1990), Sebaet (1986), Mahon (1984) demonstrează că la vârsta preadolescentă se acutizează necesitatea în prieteni buni. Spre deosebire de copiii de vârstă școlară mică, unde relațiile dintre colegi nu-s foarte evidențiate (satisfacerea necesităților emoționale nu corelează cu comunicarea acestora cu copiii de aceeași vârstă), în vârsta

preadolescentă situația devine opusă. Dimorfismul sexual provoacă noi emoții, dorința de a obține libertatea emoțională și independența de părinți. Preadolescenții tind spre colegii lor, pentru a găsi la ei ceea ce mai devreme le ofereau părinții [180, pag. 339]

Papini, Farmer (1990) susțin că dacă în perioada prepuberală băieții și fetele preferă să-și împărtășească trăirile emoționale cu părinții lor, atunci în perioada postpuberală au tendința de a le comunica prietenilor în care văd un alter-Ego [180, p.340]

Comunicarea cu semenii reprezintă un factor important, care influențează formarea personalității preadolescentului și-i conturează comportamentul .

Comunicarea cu copiii din aceeași generație reprezintă un mijloc specific de obținere a informațiilor, ce – i furnizează preadolescentului multe lucruri captivante, pe care, din anumite cauze, nu le comunică adulții. (A.V. Mudric, 1984). Comunicarea reprezintă un tip de activitate specific bazat pe contactul emoțional. Creșterea influenței persoanelor de aceeași vârstă asupra personalității preadolescentului, se manifestă mai întâi de toate în faptul că se mărește timpul petrecut cu ei, în defavoarea celui petrecut cu părinții. Normele și criteriile, acceptate în grupa de colegi devin mai importante, decât cele aprobate de adulți. Crește necesitatea subiectului de recunoaștere și aprobare din partea colegilor.

Preadolescenții sunt mai receptivi față de însușirea normelor, valorilor și procedeelelor de comportament pe care le obțin în procesul comunicării cu semenii (D.B. Elkonun, T. V.. Dragunova, 1964).

Ca urmare a numeroaselor contacte cu situațiile de viață, a diversificării planului afectiv se dezvoltă viața interioară și prin aceasta, comportamentele cîștigă în finețe și delicatețe. Capacitatea de exprimare a acestora se diversifică și prin dezvoltarea mobilității mimice, a expresivității privirii, a mușchilor feței care pun în evidență amplificarea funcțiilor comunicării. Diversificarea afectivă este continuă și în forme protestatate și de disconfort, de opoziție, de lezări ale prestigiului și trăirea sentimentelor de culpabilitate ori de respingere a unor cerințe considerate absurde.

Psihologia comunicării la vârsta preadolescentă se constituie pe baza îmbinării contradictorii a două necesități: izolare și afiliere, adică necesitatea în apartenență la un anumit grup. (I.A. Kon, 1989). Izolarea deseori se manifestă în emanciparea de controlul adulților. Însă ea se reflectă și în relații cu persoanele de aceeași vârstă. Necesitatea acută de comunicare și afiliere se transformă la mulți preadolescenți în atitudine gregară: ei nu pot trăi nici o zi, nici o oră în afara companiei persoanelor din aceeași generație [M. S. Kollan, 1977].

Sfârșitul perioadei se marchează prin criza în comunicarea preadolescentului în relații omogene și cele eterogene, deasemenea și cu adulții, deoarece se produce o reorientare a personalității lui. Se pot constata elemente de criză și în conștiința de sine a acestor tineri: instabilitatea „imaginei Eu-lui”, respect de sine scăzut, neîncredere în rolurile realizate în interrelații [A. V. Mufdic, 1987].

La preadolescenții mari au loc schimbări esențiale în conținutul comunicării. Datele obținute de A. V. Mudric dovedesc conturarea „Eu” - lui și a elementelor constituente. Discuțiile preadolescenților se bazează pe experiența individuală, cu proiectarea „Eu” - lui propriu [A. V. Mudric, 1987].

Referindu-se la vârsta preadolescentă mare, A. V. Nemov (1995) a arătat că în această perioadă se deosebesc trei tipuri de relații interpersonale deosebite după conținutul și funcția pe care o exercită:

- 1) contactele epizodice „de afaceri”, care servesc la satisfacerea momentană a intereselor și necesităților care nu afectează profund personalitatea;
- 2) comunicarea la nivel de prietenie care contribuie la schimbul reciproc de cunoștințe, deprinderi, abilități;
- 3) relațiile prietenești care permit soluționarea unor probleme cu caracter emoțional-personal.

Studierea conținutului comunicării preadolescenților a demonstrat, că acesta este determinat de activitatea cea mai captivantă și importantă a lor. Unitatea intereselor și necesităților este factorul primordial în relațiile de prietenie a preadolescenților. Uneori simpatia față de cineva, dorința de a prieteni cu ei, sunt cauzele apariției interesului față de activitatea solicitată de această persoană. Drept consecință la preadolescent se conturează noi interese. Prietenul devine model de imitație. Prietenia facilitează comunicarea preadolescenților [A. S. Vasilieva, 1973]

În vârsta preadolescentă comunicarea cu semenii este una din necesitățile centrale ale preadolescenților.

Nevoia de comunicare apare timpuriu, încă de la naștere și este o condiție necesară pentru dezvoltarea psihică generală a copilului, iar odată cu evoluția personalității se intensifică. Lipsa societății semenilor încă la vârsta preșcolară se reflectă negativ asupra dezvoltării capacităților comunicative și a conștiinței de sine.

În vârsta preadolescență nevoia de comunicare cu persoanele de aceeași vârstă capătă o notă deosebită—după conținut, după formele de exprimare și după rolul pe care-l are în trăirile, concepțiile preadolescentului. Nevoia de comunicare se intensifică la vârsta de 12 – 13 ani. Iar apogeul acestei comunicări este atins către 13–15 ani. Apartenența la grupul de referință are un rol deosebit în autodeterminarea preadolescentului și în determinarea statutului lui social.

După I. S. Kon, grupul de prieteni îndeplinește următoarele funcții:

1. Comunicarea cu persoanele de aceeași vârstă reprezintă o sursă specifică de informații, grație căreia preadolescenții află lucruri necesare, utile, despre care părinții nu le vorbesc.

2. Activități specifice și relații interpersonale. Jocurile în grup și alte tipuri de activități în comun, generează la preadolescent abilitățile sociale necesare pentru interacțiune; posibilitățile de a se supune disciplinei colective și în același timp de a-și impune drepturile sale. În afara societății persoanelor de aceeași vârstă, unde relațiile interpersonale rezidă din potențialul egal iar statutul trebuie meritat și susținut, copilul nu - și poate dezvolta calitățile comunicative necesare adultului. În opinia lui A. Morua, colegii de școală sunt cei mai buni educatori, cu toate că sunt intoleranți, necruțători.

3. Contactul emoțional specific. Atașamentul la grup, solidaritatea, ajutorul reciproc îi asigură preadolescentului favorabilitate emoțională.

4. Creează sentimentul „noi” [И. С. Кон, 1982]

Pentru preadolescenți este foarte important ce gândesc și spun despre ei colegii. Apartenența de grup ridică încrederea în sine, dă posibilități în plus pentru autoafirmare. Orientându-se spre persoanele de aceeași vârstă și imitându-le, preadolescentul educă în sine acele calități, care sunt apreciate înalt de colegi. Are loc schimbarea valorilor, se formează o ierarhie nouă de cerințe moral-etice.

În situațiile deficitului de comunicare și de nerealizare a nevoii de comunicare la preadolescenți se înregistrează fenomenul “singurătății”, care a fost studiat în lucrările autorilor Roscoe și Skomski (1989). Autorii evidențiază singurătatea ca una din problemele serioase în vârsta preadolescență. Cauzele sentimentului singurătății sunt diferite. Unii întâmpină dificultăți în conceperea regulilor de comportare cu cei din jur și în acceptarea unor stereotipuri de reacționare la diferite situații (Carr și Schellenbach, 1993). Unii au o reprezentare ironată despre sine și reacționează dureros la critica în adresa lor. Având frica de a nu fi respinși, ei se străduie să nu întreprindă nimic. Lor le este dificil să stabilească relații amicale (Brage, Meredith și Woodward,

1993). Alții nu sunt dispuși de a se confesa nimănui și nu așteaptă nimic bun de la cei din jur (Mitchell, 1990). Ca urmare, acești preadolescenți evită contactele emoționale pentru a nu fi folosite de alții în interese personale. Singurătatea poate servi drept urmare și a situațiilor când când preadolescentul este înconjurat de prieteni, dar nu poate stabili cu ei relații congruente (Woodward și Kalyan - Masih, 1990) [180, p.341].

Comunicarea cu persoanele de aceeași vârstă influențează pozitiv asupra adaptării psihosociale. Drept consecințe a faptului că preadolescentul nu este observat ori este respins de prieteni pot fi încălcările de lege, narcomania, depresia (Moran și Eckenrode, 1991) [180].

În comunicare se formează și se schimbă relațiile interpersonale. Aceste relații determină în mare măsură autoaprecierea preadolescentului, dar deoarece autoaprecierea contribuie la reglarea activității lui de învățământ, de relațiile și particularitățile comunicării cu colegii depinde reușita și comportamentul. De aceea comportamentul deviant rezidă în caracterul relațiilor de comunicare a preadolescentului cu persoanele referente [I.Novikova, 1983].

Dorința de a fi recunoscut de către colegi, facilitează tendința ei de a corespunde cerințelor acestora și are o influență deosebită asupra dezvoltării morale a preadolescentului. O mare influență asupra comportamentului îl au normele stabilite stihinic în grupa de prieteni (I.V. Dubrovina, 1999).

În cercetările sale, Bezborodova N. Ia. (1997) arată, că indiferent de importanța contactului strâns între pedagog, părinte și copil, este necesar de evidențiat că rolul hotărîtor în formarea personalității preadolescentului îl au relațiile lui cu colectivul de colegi. Nevoia de comunicare a preadolescentului se manifestă mai întâi de toate în căutarea activă a prietenului apropiat. Cu cât este mai mare numărul de colegi cu care preadolescentul se simpatizează reciproc, și comunică, cu atât starea lui emoțională este mai armonioasă și este mai mică tendința spre comportament deviant [82].

Cercetările lui Ia. L. Kolominski (1984) arată că nesatisfacerea nevoilor de comunicare cu colegii influențează și comportamentului preadolescentului, și asupra succesului lui școlar [134].

„Sfera relațiilor interpersonale în colectivul clasei devine pentru preadolescent foarte importantă. Trăirile negative, conflictele cu sămașii și profesorii reprezintă acele premise, care contribuie la transformarea preadolescentului în infractor” [A.M.Alemaskin, 1978].

G. G. Bocikareva (1980) menționează faptul că preadolescenților cu comportament deviant le este caracteristic „efectul neadecvant”, esența căruia reflectă nesatisfacerea poziției ocupate de ei în colectiv [T. T. Бочкарева, 1980].

I.S. Kon, (1986) bazînde-se pe cercetările lui M.A. Alemaskin,

G.G.Bocikareva, subliniază că poziția nefavorabilă în colectivul clasei este una din cauzele principale ale apariției preadolescenților „dificili”

În opinia lui A. S. Belkin, (1973) la baza dereglărilor de comportament stau mai întâi de toate nesatisfacerea nevoilor de comunicare, relațiile social-valorice slab conturate și apariția pe această bază a predispușerii spre influență negativă [(88)]

În cercetările lui T. N. Titova (1991) se subliniază că dereglările în comportament deseori pot fi condiționate de greutățile în comunicare. Dificultățile în contactele cu sâmașii, părinții, profesorii reflectă atât cauze obiective, cât și cauze subiective. Privitor la cauzele obiective, autorul atribuie particularitățile relațiilor stabilite între preadolescent cu cei din jur, condițiile educației și instruirii lui; iar la cele subiective – particularitățile individual-psihologice ale personalității. În dependență de aceste dificultăți autorul evidențiază câteva variante de comunicare:

- 1) deficiențele în comunicare există și sunt conștientizate de individ ca personale;
- 2) deficiențele în comunicare există, dar nu sunt conștientizate de către preadolescenți ca problemă personală;
- 3) nu există deficiențe în comunicare și se conștientizează ca o realizare personală;
- 4) deficiențe în comunicare nu există, iar asta nu se conștientizează ca o valoare a personalității.

Considerăm că ultimele două variante sunt mai favorabile pentru preadolescenți. Iar primele două variante necesită criterii diagnostice suplimentare nu numai în aprecierea personalității, dar și în aprecierea particularităților deficiențelor de comportare și comunicare.

În baza analizei literaturii de specialitate putem concluziona că practic rămîne deschisă problema studierii și sistematizării cauzelor nesatisfacerii trebuințelor de comunicare ale preadolescenților cu semenii, care constituie un factor determinant al comportamentului deviant. Nu există cercetări care ar studia aspectele comunicării preadolescenților cu comportament deviant; dificultățile în comunicare specifice lor; faptul cum trăiesc preadolescenții aceste dificultăți. Deasemenea lipsesc cercetări privind mecanismele și căile de înlăturare a deficiențelor în comunicare cu care se confruntă preadolescenții.

În capitolul următor ne vom referi la cercetarea empirică a cauzelor nesatisfacerii nevoilor de comunicare ale preadolescenților cu comportament deviant cu semenii, a aspectelor comunicării preadolescenților cu comportament deviant, a mecanismelor de înlăturare a dificultăților în comunicare cu care se confruntă preadolescenții cu comportament deviant.

2. CERCETAREA RAPORTULUI DINTRE DEREGLĂRILE ÎN RELAȚIILE DE COMUNICARE CU SEMENII ȘI COMPORTAMENTUL DEVIANT LA PREADOLESCENȚII CONTEMPORANI

2.1. Metodologia cercetării

Organizarea cercetării și etapele ei de bază

Studiul experimental a fost realizat în câteva etape.

În prima etapă au fost selectate, elaborate și aprobate tehnici de studiere a eșantionului de copii cu comportament deviant. S-au selectat subiecții pentru experimentul de constatare. Au fost anchetați profesorii în scopul evidențierii opiniei lor despre elevii de vârstă preadolescentă, care opun rezistență influențelor educaționale și cei ce nu prezintă dificultăți. În scopul studierii nivelului de dezvoltare a trebuințelor de comunicare și evidențierii formelor de manifestare a comportamentului, au fost investigați preadolescenții claselor a V-a, VI-a, VII-a, VIII-a, IX-a din școala nr. 5 în total 514 persoane. Utilizând rezultatele acestor investigații, am format două loturi experimentale: I lot - 108 preadolescenți cu comportament deviant, al II-lea lot – 150 preadolescenți cu comportament social adecvat.

În etapa a doua s-a realizat experimentul de constatare și studiul comparativ dintre preadolescenții cu comportament deviant și cei cu comportament social adecvat privind nevoia de comunicare cu semenii și nivelul satisfacerii ei, cauzele deficiențelor în relațiile de comunicare: statutul sociometric scăzut în grupa de referință, capacitățile comunicative nedezvoltate, dificultățile în comunicare, particularități de personalitate (accentuările de caracter, autoaprecierea). Au fost studiate și evidențiate particularitățile comunicării preadolescenților cu comportament deviant.

La etapa a treia a fost proiectat și realizat experimentul formativ care a avut ca scop înlăturarea deficiențelor în realizarea comunicării, achiziționarea de către preadolescenți a cunoștințelor și abilităților relaționale cu semenii, formarea autoaprecierii adecvate, și ca rezultat, îmbunătățirea comportamentului.

Iar la etapa a patra s-a realizat retestarea, s-au generalizat rezultatele obținute și s-au formulat concluziile.

La etapa experimentului de constatare am avut ca scop verificarea *ipotezei*, că comportamentul deviant este determinat de particularitățile de vârstă și trăsăturile de personalitate, de nivelul dezvoltării capacităților comunicative și relaționale.

Ne-am propus spre realizare următoarele *obiective*:

1. Studiarea nevoii de comunicare la preadolescenții cu comportament contemporani;
2. Evidențierea nivelului satisfacerii trebuințelor de comunicare cu semenii la preadolescenții cu comportament deviant;
3. Studiarea relațiilor interpersonale a preadolescenților cu comportament deviant în colectivul clasei;
4. Studiarea capacităților comunicative;
5. Studiarea trăsăturilor de personalitate;
6. Evidențierea particularităților comunicării preadolescenților cu comportament deviant.

Pentru a realiza aceste obiective am utilizat un set de tehnici de cercetare.

Metodele de cercetare.

În scopul selectării subiecților pentru cercetare am elaborat **ancheta pentru profesori** care are drept scop evidențierea opiniilor profesorilor referitor la preadolescenții claselor a V-a – IX-a ce opun rezistență la influențele educaționale și care dimpotrivă nu presupun dificultăți în educarea lor .

În scopul studierii nevoii de comunicare am utilizat **Chestionarul pentru preadolescenți „Necesitatea de comunicare”**(după I.V.Arțimovici). Cu ajutorul acestei metode am intenționat să evidențiem etapele vârstei preadolescente caracterizate printr-un nivel mai înalt al nevoii de comunicare.

În vederea obținerii de date privind formele de manifestare a comportamentului preadolescenților am utilizat metoda **„Comportamentul”** (după E.V. Saenco). În elaborarea acestui test, autoarea a evidențiat situațiile în care preadolescentul bravează, ori își neagă responsabilitatea pentru fapta comisă, nu-i acordă atenție, încearcă să se îndreptățească ori, din contra, își asumă vina pentru cele întâmplate în situațiile create în școală, oraș, unde sunt reglementate reguli de comportament. Abaterea de la aceste norme, reguli de comportament și reprezintă drept indiciu al comportamentului deviant (anexa 2).

Comparând datele obținute în urma aplicării anchetei pentru profesori cu cele obținute la metoda “Comportamentul”, am selectat subiecții pentru cercetare. Eșantionul a fost compus din următoarele loturi:

- *I lot experimental*, compus din 108 preadolescenți cu comportament deviant;
- *al II-lea lot experimental*, compus din 150 preadolescenți cu comportament social adecvat.

În scopul studierii cauzelor nesatisfacerii nevoii de comunicare, am utilizat următoarele metodici:

Sociometria

Conceptul „sociometrie” aparține lui Dj. Moreno. Conform acestei concepții relațiile sociale sunt determinate de legăturile emoționale dintre oameni, simpatiile și antipatiile unul față de altul.

Metoda are ca scop studierea relațiilor interpersonale în colectivul clasei.

Întrebările anchetei sociometrice au cuprins toate sferele de activitate a preadolescenților: activitatea de învățare, de comunicare, odihnă, muncă în comun. Am încercat să evidențiem acele aspecte de viață a preadolescenților, care ne-ar mărturisi despre adaptarea psihosocială în colectivul clasei.

Problema raportului dintre adaptarea psihosocială a personalității și statutul sociometric al ei în grup a fost obiectul de studiu al multor cercetări ale psihologilor de peste hotare (M. Bonney, 1944; C. Mills, 1953; F. Horowitz, 1962; F. Cox, 1953; A. Davids, A. Parente, 1958). Datele acestor cercetări le-au permis autorilor Linzey, D. Byrne să facă următoarea concluzie: „rezultatele sociometrice pot fi folosite în calitate de indiciu valid al schimbărilor în adaptarea psihologică și în sănătatea psihică a personalității”.

În lucrările psihologilor ruși există cercetări, în care statutul social este corelat cu comportamentul (A.V. Zaharova, Ia.L. Kolominskii). Raportul dintre bunăstarea social-psihologică a personalității și poziția ei în grup este evidențiată și într-un șir de lucrări consacrate așa numiților „preadolescenți dificili” (V.I. Garbuzov, A.I. Lipkina, A. Belkin, Bocikareva ș.a.).

Chestionarul „Aptitudini comunicative și organizatorice” (ACO)

(variantă modificată)

Comunicativitatea, ca trăsătură de caracter, se dezvoltă pe baza sociabilității, constituie o premisă pentru formarea unor trăsături ale personalității precum: tendința spre comunicare, interesul pentru oameni, percepția socială, reflexivitatea, empatia.

În cercetarea noastră am modificat acest chestionar cu scopul de a evidenția nivelul dezvoltării capacităților comunicative ale preadolescenților cu comportament deviant, cunoștințele, abilitățile de stabilire a relațiilor interpersonale cu cei din jur (anexa 4).

Pentru a studia trăsăturile de personalitate care pot cauza nesatisfacerea necesității de comunicare la preadolescenți am utilizat următoarele tehnici:

Chestionarul caracterologic (după H. Leonhard, H. Schmieschek)

Chestionarul are drept scop determinarea manifestărilor caracterologice dominante. Este alcătuit din 88 întrebări care, fiind clasate în 10 grupe (I- X), permit evidențierea unor trăsături “accentuate” ale caracterului.

1. Grupa I-a, cu 12 întrebări, se referă la demonstrativitate.
2. Grupa II-a, cu 12 întrebări, se referă la hiperexactitate.
3. Grupa III-a, cu 12 întrebări – la hiperperseverență.
4. Grupa IV-a, cu 8 întrebări – la nestăpânire.
5. Grupa V-a, cu 8 întrebări – la hipertimie.
6. Grupa VI-a, cu 8 întrebări – la distimie.
7. Grupa VII-a, cu 8 întrebări – la ciclotimie.
8. Grupa VIII-a, cu 4 întrebări – la exaltare.
9. Grupa IX-a, cu 8 întrebări – la anxietate.
10. Grupa X-a, cu 8 întrebări, se referă la emotivitate.

Am utilizat această metodică, deoarece accentuările de caracter îi provoacă preadolescentului dificultăți în procesul de adaptare psihosocială, de stabilire a relațiilor interpersonale.

Metoda de determinare a autoaprecierii (după Dembo-Rubinștein), care are ca scop, studierea nivelului autoaprecierii preadolescenților.

O autoapreciere neadecvată conduce la dezvoltarea psihică neadecvată și la apariția dificultăților în adaptarea psihosocială.

Dezvoltarea autoaprecierii este determinată de latura calitativă a relațiilor interpersonale și de dezvoltarea a capacităților comunicative, care determină efectivitatea comunicării cu cei din jur.

Subiecții cercetați au fost rugați să-și aprecieze nivelul următoarelor trăsături la momentul actual (nivelul autoaprecierii) și să aprecieze nivelul dezvoltării acestor calități la care ar fi satisfăcuți de sine (nivelul aspirațiilor):

- 1) caracterul
- 2) intelectul
- 3) autoritatea în fața colegilor
- 4) capacitățile comunicative
- 5) satisfacția de comunicare
- 6) relațiile cu colegii
- 7) încrederea în sine

Prelucrarea rezultatelor se realizează în corespundere cu toate șcalele. Fiecare răspuns se apreciază cu un anumit punctaj.

Pentru fiecare subiect experimentat am determinat:

a) nivelul aspirațiilor; b) nivelul autoaprecierii; c) raportul dintre aspirații și autoapreciere.

S-a calculat pentru toate scalele valoarea medie a fiecărui indicu.

În scopul concretizării datelor calitative și cantitative obținute la tehnicile descrise mai sus, am elaborat următoarele anchete:

Ancheta „Tu în comunicare” care a avut ca scop evidențierea dificultăților întâlnite de către preadolescenții cu comportament deviant în comunicare. (anexa 3)

Ancheta „Specificul comunicării” care a avut ca scop evidențierea particularităților comunicării preadolescenților cu comportament deviant. (anexa 4)

Convorbirea care a avut ca scop evidențierea atitudinii subiective a preadolescenților față de poziția lor în colectivul clasei.

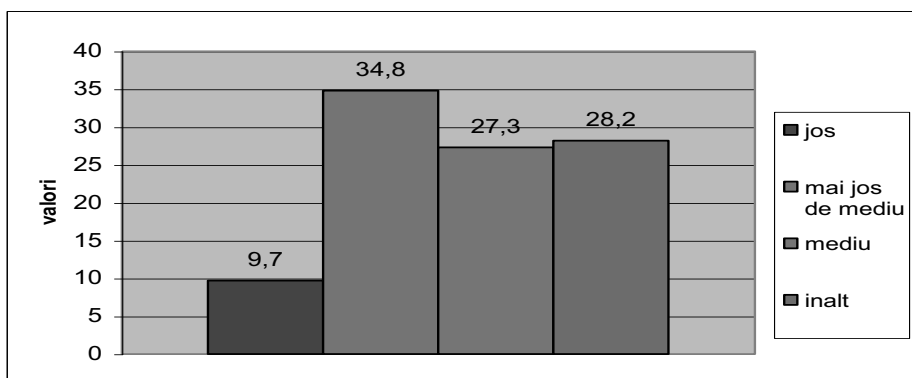
2.3. Estimarea rezultatelor cercetării experimentale

2.3.1. Studiarea nevoii de comunicare a preadolescenților și nivelul dezvoltării capacităților comunicative

La etapa a doua a cercetării am realizat experimentul de constatare. Pentru început am întreprins o cercetare empirică a nevoii de comunicare a preadolescenților contemporani.

Scopul nostru a fost să evidențiem manifestarea necesității de comunicare pe parcursul vârstei preadolescente.

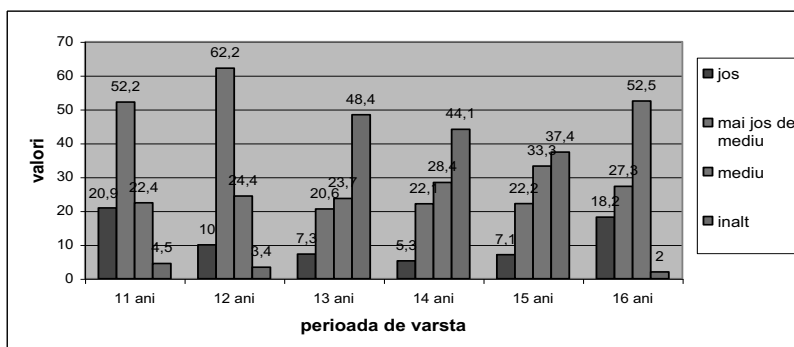
Distribuția de rezultate, privind nivelul nevoii de comunicare a preadolescenților cu semenii, este ilustrată în figura 2.1.

Fig. 2.1. Nivelul nevoii de comunicare cu semenii a subiecților din ambele loturi.

Datele enunțate denotă faptul, că la vârsta preadolescentă necesitatea de comunicare cu semenii este destul de mare (28,2% - nivel înalt, 27,3% - nivel mediu, 34,8% - nivel mai jos de mediu și doar 9,7% - nivel scăzut). Dacă în vârsta școlară mică, satisfacerea necesităților emoționale a copiilor foarte puțin depinde de comunicarea lor cu semenii, atunci în vârsta preadolescentă situația este cu totul alta. Comunicarea cu semenii este un factor important, care influențează formarea personalității și comportamentului preadolescentului. Ea reprezintă un mijloc specific de obținere a informațiilor, de unde preadolescentul află multe lucruri interesante, pe care, din anumite cauze, nu i le comunică adulții (A.V. Mudric, 1984). Maturizarea sexuală este însoțită de: emoții specifice, deosebite de cele existente; dorința de a obține libertatea emoțională; independența de părinți; tendința preadolescenților spre semenii. În opinia autorilor Papini, Farmer (1990), preadolescentul preferă să-și împărtășească emoțiile cu prietenii. Prin comunicare preadolescentul stabilește contactul emoțional cu semenii.

În continuare am evidențiat la subiecții de care vârstă în perioada preadolescentă le este caracteristic un nivel mai înalt al nevoii de comunicare.

Fig. 2.2. Distribuția de rezultate privind nevoia de comunicare pe vârste

Este observabilă deplasarea distribuției de rezultate spre dreapta și centrarea valorilor maxime ale nevoii de comunicare la preadolescenții de 13-15 ani. Dacă la vârsta de 11 ani nivel înalt al necesității de comunicare este caracteristic doar pentru 4,5% subiecți, atunci la preadolescenții de 13 ani acest nivel e caracteristic pentru 48,4% din subiecți, la cei de 14 ani-44,2% și la 15 ani-37,4% subiecți.

Datele de mai sus le putem confirma și cu rezultatele obținute în urma evidențierii diferențelor dintre medii.

Tabelul 2.1. Valorile medii obținute la metodică “Necesitatea de comunicare”

Vârsta	Media
11	21,40
12	21,87
13	27,38
14	27,90
15	25,68
16	21,63

Prelucrarea statistică a rezultatelor ne-a permis să constatăm diferențe statistic semnificative pentru nevoia de comunicare la variabila de vârstă. Am utilizat analiza de varianță ANOVA, care ne-a permis să calculăm variația provocată de diferite vârste și stabilirea faptului, dacă acest raport este suficient de mare, pentru a putea confirma datele obținute ($F=9,957$ la un prag de semnificație $p<0,001$).

Constatăm, că pentru *necesitatea de comunicare* există un efect al variabilei vârstă. Necesitatea de comunicare este mai pronunțată la vârsta de 13-15 ani, deoarece, conform datelor reflectate în tab.2, valorile maxime le dețin anume preadolescenților de această vârstă.

Tabelul 2.2. Diferențele statistice între vârste la necesitatea de comunicare

	13 ani		14 ani		15 ani	
	t	p	t	p	t	p
11 ani	1,9761	$p<0,001$	2,5023	$p<0,001$	2,2839	$p<0,001$
12 ani	1,5135	$p<0,002$	2,0397	$p<0,001$	1,8213	$p<0,001$

Din tabelul 2 se desprind diferențe statistic semnificative între valorile medii obținute de preadolescenții de diferite vârste în ceea ce privește necesitatea de comunicare.

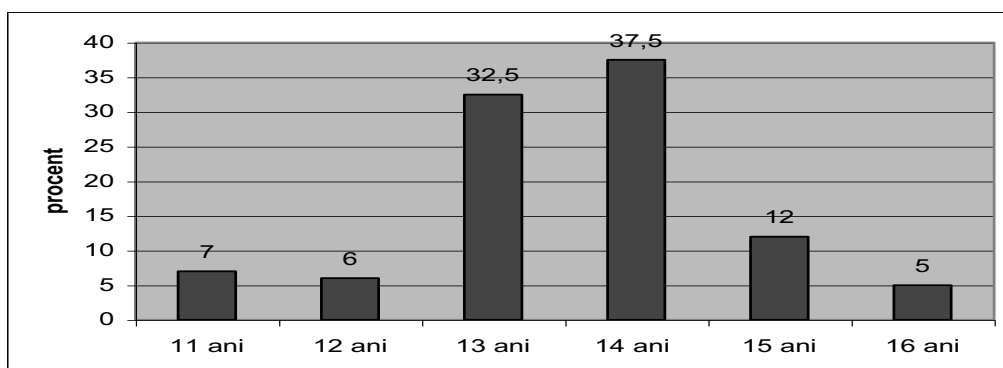
Manifestarea acestui fenomen atinge apogeul la vârsta cuprinsă între 13-15 ani. Crește rolul comunicării cu semenii în dezvoltarea psihică și formarea personalității preadolescentului. O asemenea stare de lucruri se datorează faptului, că începând cu vârsta de 13 ani, are loc emanciparea personalității prin evitarea tutelei părintești și integrarea în grupul de semenii. Anume în această perioadă preadolescentul însușește formele de comunicare cu semenii și cu adulții. Comunicarea în grupul de referință capătă o semnificație deosebită pentru preadolescent. Apartenența la grup joacă

un rol considerabil în autodeterminarea acestuia și în determinarea statutului social. Grupa îi oferă preadolescentului securitate și îl susține, pe de o parte, dar îi înaintea un set de cerințe, norme clar definite, severe, pe de altă parte. Iar în cazurile, când relațiile de comunicare cu semenii sunt perturbate, preadolescentul manifestă anumite comportamente deviate de la normele stabilite în grup.

Deaceia subiecții supuși experimentului de constatare sunt preadolescenții cu vârsta de 13-15 ani.

În scopul evidențierii perioadei de vârstă, unde se întâlnește mai frecvent fenomenul comportamentului deviant, am utilizat rezultatele obținute la *Ancheta pentru profesori*. Profesorii au fost rugați să numească elevii de vârstă preadolescentă (cl. 5-9) cu care întâmpină dificultăți în realizarea procesului instructiv – educativ și pe acei care, dimpotrivă, nu presupun careva dificultăți în educarea lor. Prezentăm grafic aceste rezultate:

Fig. 2.3. Repartizarea pe vârste a preadolescenților cu comportament deviant

Din toți elevii, caracterizați de profesori ca fiind dificili, cu comportament deviant, care se opun influențelor pedagogice, valorile centrale maxime le dețin cei cu vârsta cuprinsă între 13-15 ani. În opinia noastră, aceste rezultate se datorează faptului, că perioada de 13-15 ani este una critică în dezvoltarea personalității preadolescentului.

Datele remarcate mai sus ne demonstrează, că în școală preadolescenții de 13-15 ani manifestă mai frecvent fenomenul comportamentului deviant. Tot în această vârstă se observă o necesitate mai acută de comunicare cu semenii. Deci putem concluziona că, în cazurile când preadolescentul nu-și poate satisface nevoia de comunicare cu semenii, care este activitatea

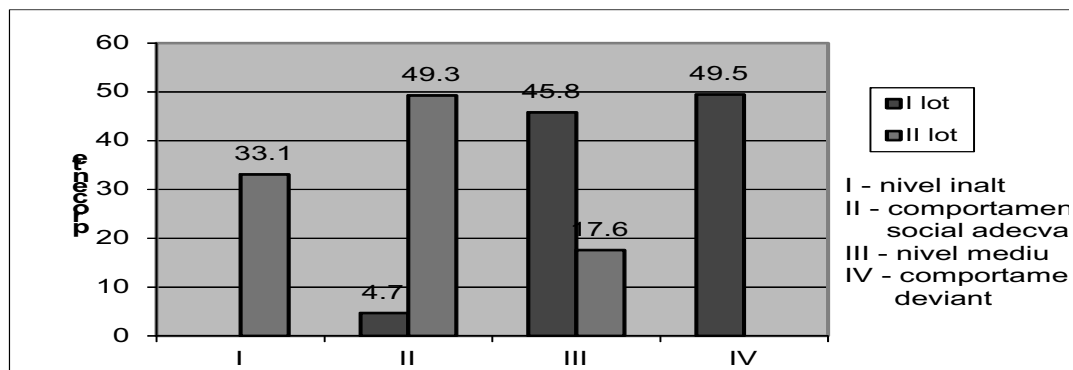
dominantă în această perioadă și declanșează mecanismele schimbărilor esențiale în personalitatea lui, înclină spre comportament deviant.

Rezultatele obținute la *Ancheta pentru profesori* le-am comparat cu cele de la tehnica “*Comportamentul*” (E. V. Saenko), care permite evidențierea următoarelor nivele de comportament: nivel înalt, nivel exemplar, nivel mediu general (mai sus de mediu, mediu, mai jos de mediu), comportament deviant.

Preadolescenții care au fost apreciați de profesori ca fiind cu comportament deviant și care la metodică “*Comportamentul*” au obținut nivel mai jos de mediu, precum și cei cu nivel de comportament deviant, au format I lot experimental (preadolescenți cu comportament deviant). Preadolescenții caracterizați de profesori ca fiind disciplinați și care au obținut la metodică dată nivel înalt și nivel exemplar de comportament au format al II-lea lot experimental (preadolescenți cu comportament social adecvat).

Tabelul 2.3. Evaluarea procentuală a subiecților după tipul de comportament

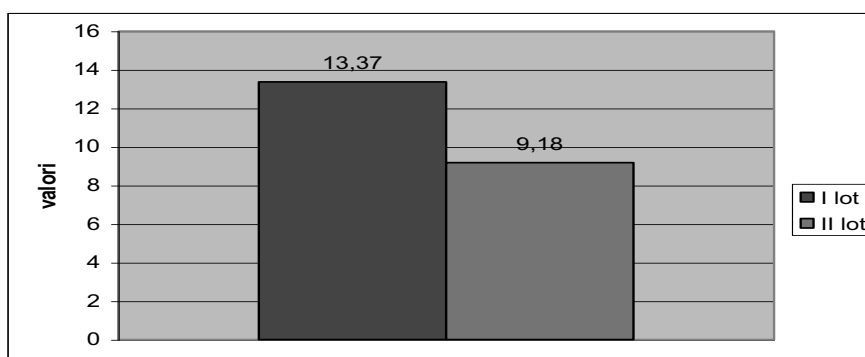
Lotul	Vârsta			Total
	13	14	15	
Deviant	29	57	22	108
	26,8%	52,8%	20,4%	100%
Normal	46	74	30	150
	30,6%	49,4%	20%	100%
Total	75	131	52	258
	29,0%	50,8%	20,2%	100%

Fig. 2.4. Reprezentarea datelor privind nivelul de comportament

Diferențierea rezultatelor obținute de cele două loturi, ne-a permis să constatăm că valorile maxime le dețin preadolescenții din I lot – cei cu comportament deviant – nivelul comportamentului deviant revenind la 49,5%, pe când pentru cei din al II-lea lot nu am înregistrat asemenea rezultate. Din preadolescenții I-lui lot 45,8% au un nivel mai jos de mediu cu înclinație spre comportament predeviant. Nici un subiect din I lot nu posedă nivel înalt de comportament și numai 4,7% subiecți au un comportament exemplar.

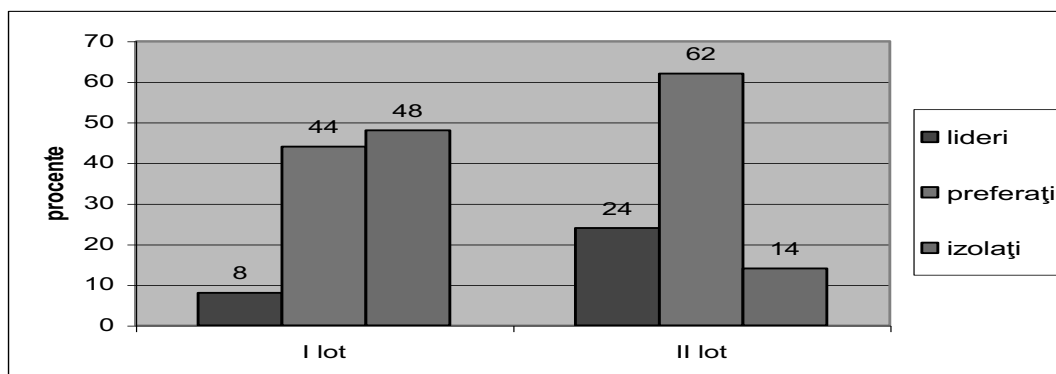
Am evidențiat și diferența statistică între valorile medii obținute de subiecții din cele două loturi experimentale. În figura de mai jos reprezentăm valorile medii ale subiecților din ambele loturi obținute la metoda “Comportamentul”:

Fig. 2.5. Valorile medii ale nivelului de comportament. (tehnica “Comportamentul”)

Am obținut diferență statistic semnificativă ($t=21,51$, $p<0,001$) dintre nivelul de comportament al preadolescenților celor două loturi, cei din I lot, înregistrând valori mai mari (13,37), spre deosebire de cei din al II-lea lot (9,18).

În scopul evidențierii nivelului de satisfacere de comunicarea cu semenii am utilizat tehnica sociometrică. În figura 2.6 ilustrăm distribuția de date privind poziția socială ocupată de preadolescenți în colectivul clasei.

Fig. 2.6. Poziția socială ocupată de preadolescenți în sistemul de relații interpersonale din clasă

Rezultatele ne dovedesc, că un procent mare (48%) de preadolescenți cu comportament deviant sunt respinși, izolați în colectivele claselor din care fac parte, 44% sunt preferați și numai un procent mic (8%) sunt lideri, pe când majoritatea preadolescenților cu comportament social adecvat ocupă o poziție favorită în colectiv (24% din ei sunt lideri, 62%-preferați și doar 14% sunt izolați).

Utilizând rezultatele obținute cu ajutorul acestei tehnici am calculat indicii satisfacției de comunicare pentru lotul de subiecți cu comportament deviant și pentru lotul de subiecți cu comportament social adecvat după formula propusă de I. L. Kolominski (130):

$$IS = \frac{M}{M_1} \times 100\%$$

unde:

M – reprezintă numărul de copii care au primit alegeri;

M₁ - numărul de copii care au primit alegeri reciproce;

IS – coeficientul satisfacției de comunicare.

IS₁=32/79×100%=40,5% – indicele satisfacției de comunicare a preadolescenților cu comportament deviant.

IS₂=103/112×100%=92% – indicele satisfacției de comunicare a preadolescenților cu comportament social adecvat în colectivul clasei.

Indicele satisfacției de comunicare a preadolescenților cu comportament deviant este mult mai mic decât cel al preadolescenților cu comportament social adecvat.

În scopul evidențierii poziției subiective a preadolescenților în colectivul clasei, atitudinii lor față de poziția favorabilă ori nefavorabilă, am utilizat convorbirea liberă. Convorbirea ne-a permis

sondarea mai directă a vieții interioare a acestora, a intențiilor ce stau la baza comportamentului, atitudinilor, intereselor, conflictelor și valorilor subiecților investigați.

Conform rezultatelor obținute de către subiecți la întrebările despre poziția lor în colectiv, îi putem clasifica în următoarele subgrupe: preadolescenți cu atitudine adecvată față de poziția lor nefavorabilă; preadolescenți cu atitudine neadecvată față de poziția nefavorabilă; preadolescenți cu atitudine adecvată față de poziția lor favorabilă, preadolescenți cu atitudine neadecvată față de poziția favorabilă.

Repartizarea preadolescenților cu diferite atitudini față de poziția lor favorabilă/nefavorabilă în colectiv o ilustrăm în tabelul 4:

Tabelul 2.4. Repartizarea preadolescenților ambelor loturi privind atitudinea față de poziția favorabilă/nefavorabilă în colectivul clasei

Loturile experimentale	Poziția favorabilă				Total		Poziția nefavorabilă				Total	
	Atitudine adecvată		Atitudine neadecvată				Atitudine adecvată		Atitudine neadecvată			
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Cu comportament deviant	7	12	50	88	57	100	13	33	38	67	51	100
Cu comportament social adecvat	129	100	-	-	129	100	18	86	3	14	21	100

Analiza datelor din tabel ne dovedește, că în ceea ce privește poziția nefavorabilă, marea majoritate (67%) din preadolescenții cu comportament deviant, izolați, au o atitudine neadecvată față de această poziție nefavorabilă în colectivul clasei; 26% din ei manifestă calm, liniște inadecvată rolului și locului lor în comunicare; la 21,5% din acești subiecți discuțiile pe tema “Prietenii”, “Clasa noastră” le provoacă reacții emoționale negative, ceea ce vorbește despre existența conflictului interior, care ține de conștientizarea de către ei a relațiilor cu colegii. Deci preadolescentul, încă inconștient, dar destul de exagerat, re trăiește insuccesul în comunicarea cu semenii. Iar pentru 19,5% din acești preadolescenți este caracteristică contradicția dintre aspirația spre o poziție favorabilă în colectiv și insucces. Fiind întrebați, cine cred că i-au ales, ei sugerează, că colegii lor de clasă nu sunt demni de prietenie și de aceea ei preferă să-și aleagă prieteni în afara

clasei. Probabil aici funcționează mecanismele de protecție a personalității și preadolescentul pur și simplu diminuează importanța comunicării cu colegii. Încearcă să se autoconvingă că anume ei nu doresc să prietenească cu colegii, dar nu invers.

Iar 33% din toți preadolescenții cu comportament deviant izolați au o atitudine adecvată față de poziția lor reală în grup. Ei o conștientizează și o re trăiesc adecvat. Recunosc că cauza izolării rezidă în comportamentul lor.

Cu totul alta este situația preadolescenților cu comportament social adecvat, care au o poziție nefavorabilă în colectiv. Din toți cei izolați, răspunsurile a 14% din subiecți arată, că ei nici nu bănuiesc despre starea reală a locului ocupat în grupă. După părerea noastră, însă, aceasta nu este o liniște neadecvată, deoarece statutul sociometric negativ al acestora diferă de cel al preadolescenților cu comportament deviant. Atare stare de lucruri se poate confirma și prin faptul, că dacă ultimii au mai multe respingeri, decât alegeri (iar majoritatea cazurilor n-au nici o alegere), atunci cei cu comportament social adecvat au aproximativ un număr egal de alegeri și de respingeri. Ei au fost respinși de colegii, care la rândul lor ocupă o poziție nefavorabilă în clasă. Chiar dacă conștientizează, că în clasă doar unu, doi colegi sunt orientați negativ spre ei, asta nu poate să le provoace sentimentul nesatisfacerii de comunicare. Cu atât mai mult, ei au un cerc stabil de prieteni – colegi de clasă, unde își satisfac această necesitate. Un număr suficient de mare (86%) din cei izolați reacționau dureros la întrebările despre colegii de clasă. Ne-am putut da seama de faptul, că comunicarea cu colegii de clasă reprezintă pentru ei o zonă afectogenă, după manifestările lor emoționale (încordare, lacrimi, schimbarea tonului discuției).

Putem conchide, că preadolescenții cu comportament social adecvat sunt conștienți de poziția lor nefavorabilă în colectiv.

În ceea ce privește poziția favorabilă a preadolescenților în colectivul clasei, din tabelul 4 vedem, că subiecții din lotul al II-lea conștientizează adecvat poziția lor și probabil sunt satisfăcuți de ea. Pe când preadolescenții cu comportament deviant majoritatea au o atitudine neadecvată (88%) față de asemenea poziție și numai 12%-atitudine adecvată. Ei manifestă anxietate în conștientizarea acestei poziții în colectiv. Cauza, în opinia noastră, rezidă în faptul, că subiecții din I lot au pretenții mari față de poziția lor socială în colectiv.

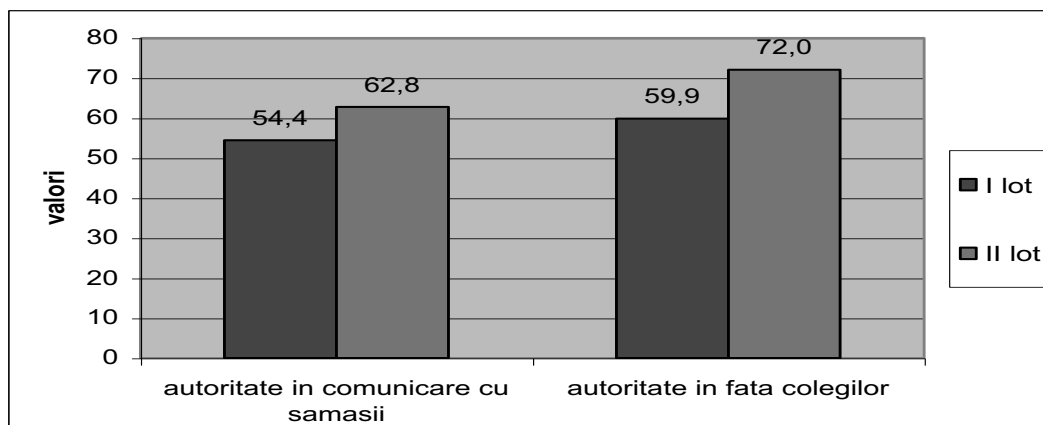
Din analiza acestor date putem concluziona:

- Preadolescenții cu comportament social adecvat în mare parte au o atitudine adecvată față de poziția lor în colectiv.

- Preadolescenții cu comportament deviant au o atitudine neadecvată atât față de poziția lor favorabilă (88%), cât și față de poziția nefavorabilă (67), ceea ce ne denotă faptul, că ei nu sunt satisfăcuți de comunicare în colectivul clasei.

Deci, relațiile interpersonale ale preadolescenților cu comportament deviant cu colegii se determină în mare parte de reprezentările neadecvate despre ele. De obicei ei își supraapreciază rolul în colectiv, considerându-se populari și cu autoritate printre colegi. Ocupînd o poziție suficient de nefavorabilă în sistemul relațiilor interpersonale, nu observă intenționat atitudinea negativă a colegilor, refulînd inconștient această informație, deoarece gîndul despre insolvabilitatea lor în sfera comunicării se trăiește foarte dureros. Această divergență între situația reală și reprezentările preadolescentului despre ea, devine catalizatorul neînțelegerii, neperceperii criticii colegilor, devalorificând pentru sine rolul comunicării cu ei. Faptul dat impune căutarea altei grupe de referință, care de cele mai dese ori este asocială.

Satisfacția preadolescenților în comunicarea cu semenii am studiat-o prin administrarea testului de autoapreciere Dembo-Rubinștein, scalele *satisfacția de comunicare cu semenii* și *autoritatea în fața colegilor*. Prezentăm în continuare (fig.10) în mod grafic diferențele obținute la aceste scale:

Fig. 2.7. Autoaprecierea nivelului satisfacerii de comunicare cu semenii și autoritatea în fața colegilor.

La scala *autoritate în fața colegilor* s-au obținut diferențe statistic semnificative $t=4,892$ la un prag de semnificație $p<0,001$, valoarea medie a preadolescenților cu comportament deviant fiind de 59,9, iar a celor cu comportament social adecvat 72,0. Deci preadolescenții cu comportament

social adecvat se bucură de o mai mare autoritate în fața colegilor decât cei cu comportament deviant. Am calculat corelația dintre nivelul de autoapreciere și nivelul aspirațiilor la această scală:

Tabelul 2.5. Corelația dintre nivelul aprecierii și nivelul aspirațiilor (Pearson correlation) la scala autoritate în fața colegilor pentru preadolescenții din ambele loturi

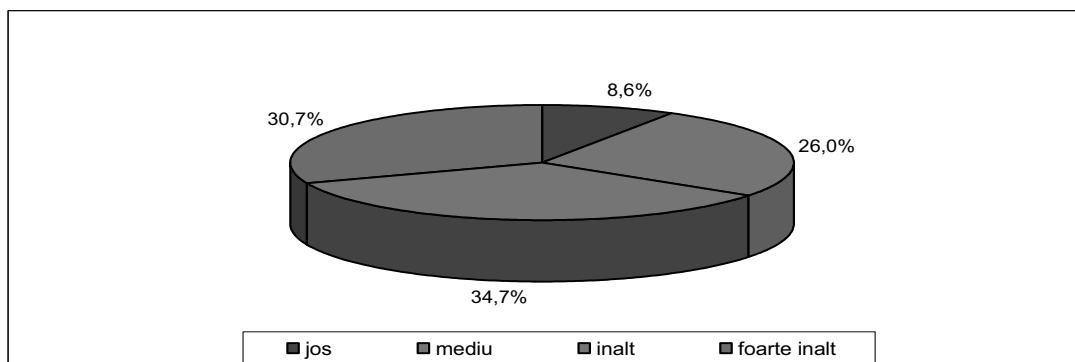
	Autoritate în fața colegilor (aspirații)			
	I lot		II lot	
	Coefficient de corelație (r)	Prag de semnificație (p)	Coefficient de corelație (r)	Prag de semnificație (p)
Autoritate în fața colegilor (apreciere)	0,330	p<0,001	0,453	p<0,001

Datele din tabelul 5 confirmă, că între aprecierea și aspirațiile preadolescenților cu comportament social adecvat spre autoritate în fața colegilor există o corelație semnificativă ($r=0,453$, $p<0,001$), ceea ce înseamnă, că dacă ei doresc să obțină autoritate în fața colegilor de clasă, atunci reușesc s-o facă, și o fac prin mijloace social adecvate. La preadolescenții cu comportament deviant această corelație este mai slabă. Ei râvnesc spre o autoritate în fața semenilor, însă, în cele mai dese cazuri, nu reușesc s-o obțină. Iar dacă și o obțin în unele cazuri, atunci prin mijloace social neadecvate. Considerându-se subapreciați de cei din jur, acceptă în conduitele lor și în raport cu ceilalți negativismul, agresivitatea, impulsivitatea.

La scala *satisfacție de comunicare cu semenii* am obținut diferența semnificativă $t=5,136$, ($p<0,001$), valoarea medie a preadolescenților cu comportament deviant fiind de 54,4, iar a preadolescenților cu comportament social adecvat – 62,8. Deci, fiind nesatisfăcuți de comunicarea cu colegii, preadolescenții deseori încalcă normele morale acceptate în colectivul clasei, manifestând un comportament deviant. Spre deosebire de preadolescenții cu comportament social adecvat, la preadolescenții cu comportament deviant între nivelul de autoapreciere a satisfacerii în comunicare și nivelul aspirațiilor au fost înregistrate mari deosebiri.

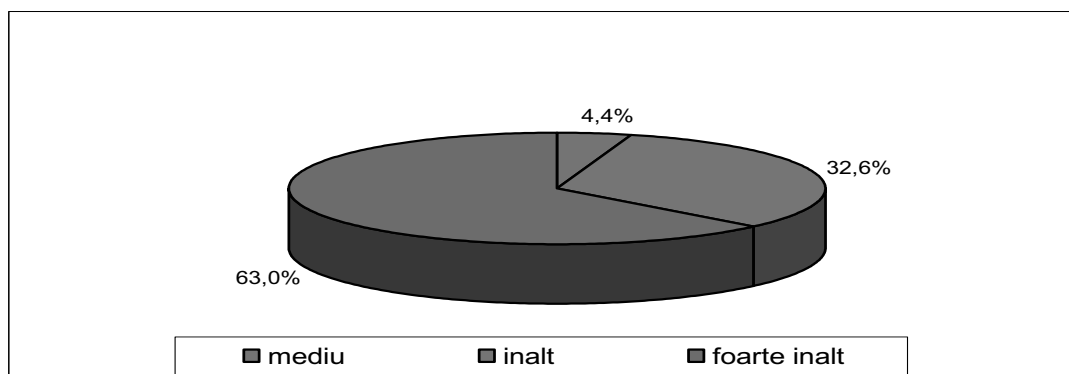
Prezentăm în continuare în mod grafic aceste date.

Fig. 2.8. Nivelul aspirațiilor la scala “Satisfacție în comunicare” a preadolescenților din al II-lea lot experimental.

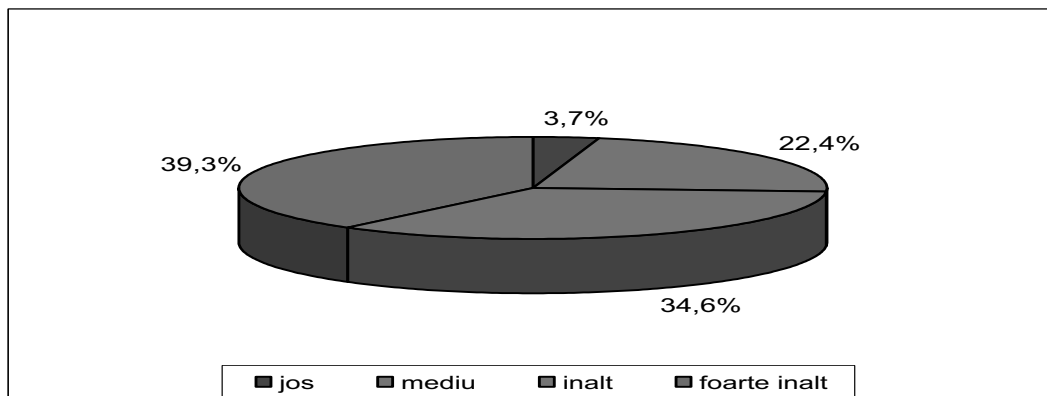
Din 150 subiecți cu comportament social adecvat 30,7% au aspirații foarte înalte spre satisfacerea de comunicare, 34,7% - aspirații de nivel înalt, și numai 8,6% au nivel scăzut de aspirații la această scală. În continuare vom prezenta datele empirice privind nivelul autoaprecierii satisfacerii de comunicare a preadolescenților cu nivel foarte înalt de aspirații.

Fig. 2.9. Autoaprecierea preadolescenților din al II-lea lot cu aspirații foarte înalte experimental la scala “Satisfacție de comunicare”(Dembo-Rubinștein)

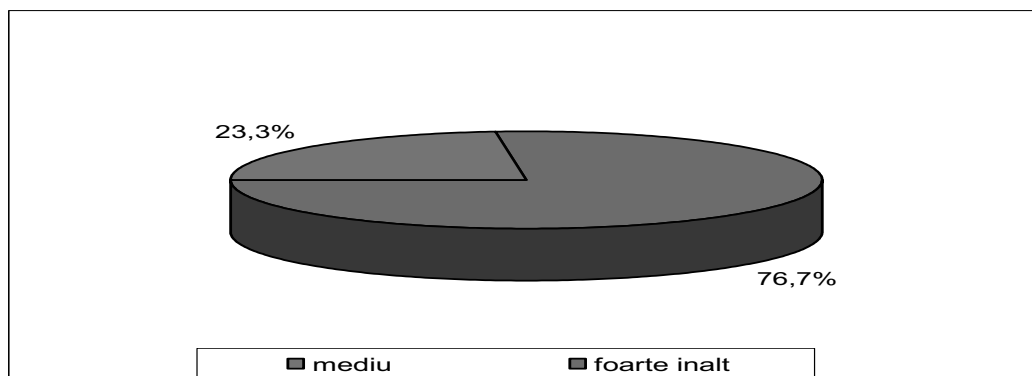
Din cei 46 preadolescenți cu comportament social adecvat care au aspirații înalte față de satisfacerea de comunicare, 63% (29 subiecți) au și nivel de apreciere înalt la această scală și numai 4,4% (2 subiecți) își apreciază la un nivel mediu satisfacția de comunicare cu colegii de clasă.

Cu totul, însă, este diferită situația la preadolescenții cu comportament deviant. Prezentăm în continuare datele empirice obținute (fig. 2.10).

Fig. 2.10. Nivelul aspirațiilor la scala "Satisfacție în comunicare" (Dembo-Rubinștein) a preadolescenților din I lot experimental.

Din cei 108 subiecți cu comportament deviant, 39,3% au aspirații foarte înalte spre satisfacerea de comunicare cu semenii, 34,6% - nivel înalt de aspirații, și numai 3,7% - nivel redus. În ceea ce privește rezultatele obținute la autoaprecierea satisfacției de comunicare a subiecților cu pretenții foarte înalte, rezultatele le prezentăm în felul următor:

Fig. 2.11. Autoaprecierea preadolescenților din I lot experimental cu aspirații foarte înalte la scala "Satisfacție de comunicare" (Dembo-Rubinștein)

Datele din figurile de mai sus reflectă că din cei 43 preadolescenți cu comportament deviant cre se caracterizează prin nivel foarte înalt de aspirații spre satisfacerea de comunicare cu semenii,

doar 23,3% o apreciază la același nivel, iar 76,7% din ei își apreciază la nivel mediu această satisfacere.

Deci, preadolescenții cu comportament deviant doresc să primească satisfacere în urma comunicării cu colegii, ceea ce în realitate nu pot realiza. Chiar dacă au aspirații mari, nu pot să obțină această satisfacere. La preadolescenții cu comportament social adecvat, însă, dacă cresc aspirațiile spre satisfacere de comunicare, crește și aprecierea acestei satisfaceri. Acestea le putem confirma și cu rezultatele obținute în urma realizării corelației statistice între nivelul de apreciere și nivelul de aspirații la *scala satisfacție de comunicare*:

Tabelul 2.6. Corelația dintre nivelul de apreciere și nivelul de aspirații (Pearson correlation) la *scala satisfacție de comunicare*. (Dembo-Rubinștein)

	Satisfacția în comunicare (pretenții)			
	Preadolescenții cu comportament deviant (I lot)		Preadolescenții cu comportament social adecvat (al II-lea lot)	
	<i>Coefficient de corelație (r)</i>	<i>Prag de semnificație (p)</i>	<i>Coefficient de corelație (r)</i>	<i>Prag de semnificație (p)</i>
Satisfacția de comunicare (apreciere)	0,150	p<0,123	0,759	P<0,001

Între aprecierea satisfacerii de comunicare și aspirațiile spre ea la preadolescenții cu comportament deviant nu există corelație statistică, pe când la preadolescenții cu comportament social adecvat există o corelație puternică ($r=0,759$, $p<0,001$).

Din cele expuse anterior putem constata, că există anumite motive, cauze care nu-i permit preadolescentului cu comportament deviant să-și satisfacă nevoia de comunicare cu semenii, ceea ce ne-am propus drept obiectiv de cercetare în continuare.

2.3.2. Analiza cauzelor dereglărilor comunicativ-relaționale ale preadolescenților cu comportament deviant

Relațiile interpersonale cu colectivul clasei

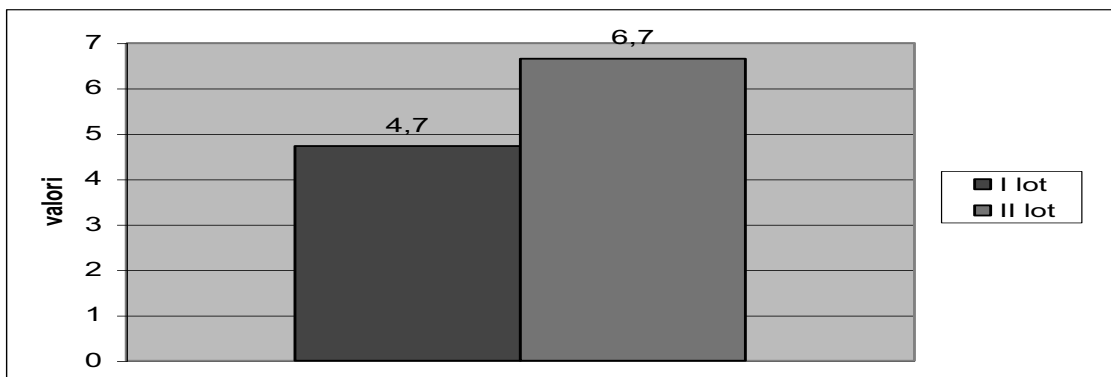
Influența colectivului asupra personalității elevului se determină în mare măsură de relațiile stabilite între copil și colectiv. Unul din parametrii de bază, care caracterizează relațiile interpersoanele cu colegii de clasă, este statutul sociometric pe care-l deține preadolescentul în colectiv. Ținem să menționăm aici ideea psihologilor Iu. E. Aleșina, A. S. Konovodova (1988),

conform căreia, statutul jos în colectivul clasei facilitează apariția unor formațiuni negative: micșorarea caracterului referent al clasei, care permite accesul influențelor asociale; nevrotismul elevului; dezvoltarea suspiciunii; anxietății; agresivității etc și reflectarea lor în comportament.

De aceea ne-am propus să studiem statutul sociometric în colectiv al preadolescenților din ambele loturi.

Rezultatele obținute denotă un statut sociometric scăzut la marea majoritate a preadolescenților cu comportament deviant (48%), spre deosebire de preadolescenții cu comportament social adecvat (14%).

Pentru facilitarea prelucrării rezultatelor obținute la tehnica *sociometrică*, am acordat următorul punctaj alegerilor obținute de subiecți (pentru alegeri de rangul I – 3 puncte, de rangul II – 2 puncte, de rangul III – 1 punct, pentru alegerile reciproce obținute – 1 punct). Prezentăm în continuare în mod grafic rezultatele obținute:

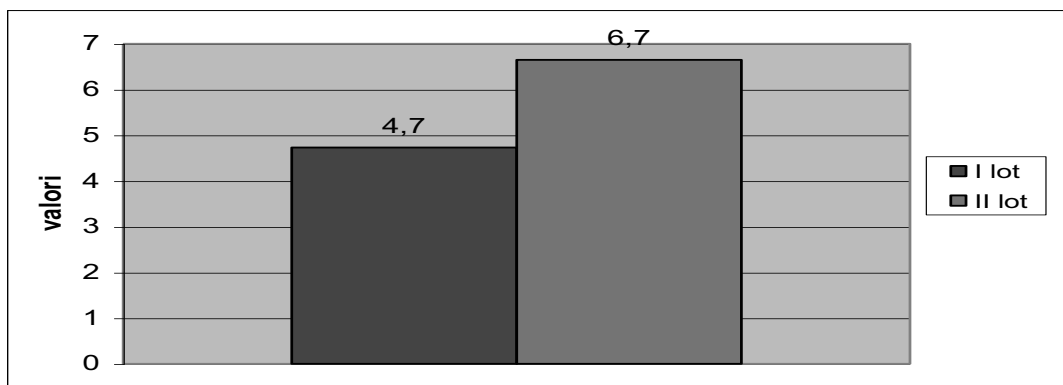

Fig. 2.12. Valorile medii la “Sociometrie”

Datele prezentate ne dovedesc diferențe statistic semnificative $t=2,851$ la pragul de semnificație $p<0,005$ la tehnica *sociometrică* între preadolescenții din I și al II-lea lot, valoarea centrală a preadolescenților cu comportament deviant fiind egală cu 4,7, iar a preadolescenților cu comportament social adecvat 6,7. Aceste date confirmă ideea, că cele mai facile și de perspectivă manifestări a maturității – “maturitatea intelectuală” (D. B. Elkonin, T. V. Dragunova), “maturitatea moral-spirituală” (D. B. Elkonin), forme de comportament social adecvat etc.–se formează la preadolescenți sub influența relațiilor interpersonale, bazate pe stima, încrederea, prietenia cu semenii. Ocupînd poziția de “izolat” în colectivul clasei, preadolescentul nu-și poate satisface necesitatea de comunicare, comunicarea cu semenii fiind activitatea dominantă la această vîrstă.

Condițiile create îl determină să caute o altă grupă de referință, unde ar putea să-și satisfacă nevoia de comunicare, aceasta fiind, de cele mai dese ori, cu orientare asocială.

Prin intermediul *Sociometriei* am determinat poziția socială obiectivă a preadolescentului în relațiile interpersonale din clasă. Am intenționat, însă, să evidențiem și părerea subiectivă a preadolescenților vis-a-vis de relațiile lor cu semenii. În acest scop am utilizat rezultatele obținute la scala *relații cu colegii* la metoda Dembo-Rubinstein. Prezentăm aceste rezultate în fig. 2.13.

Fig. 2.13. Valorile medii “scala relații cu colegii” (Dembo-Rubinstein) (apreciere)

Am obținut diferența $t=1,514$, $p<0,131$ care nu este semnificativă la *scala relații cu colegii* (apreciere) între preadolescenții cu comportament deviant și cei cu comportament social adecvat.

Tabelul 2.7. Corelația dintre nivelul aprecierii și nivelul aspirațiilor (Pearson correlation) la scala *relații cu colegii* (Dembo-Rubinstein).

	Relații cu colegii (aspirații)			
	I lot		II lot	
	<i>Coefficient de corelație (r)</i>	<i>Prag de semnificație (p)</i>	<i>Coefficient de corelație (r)</i>	<i>Prag de semnificație (p)</i>
Relații cu colegii (apreciere)	0,649	$p<0,001$	0,720	$p<0,001$

Corelația dintre indicii aprecierii și aspirațiilor la scala *relații cu colegii* s-a dovedit destul de puternică la ambele loturi. Preadolescenții cu comportament social adecvat, dorind să-și stabilească

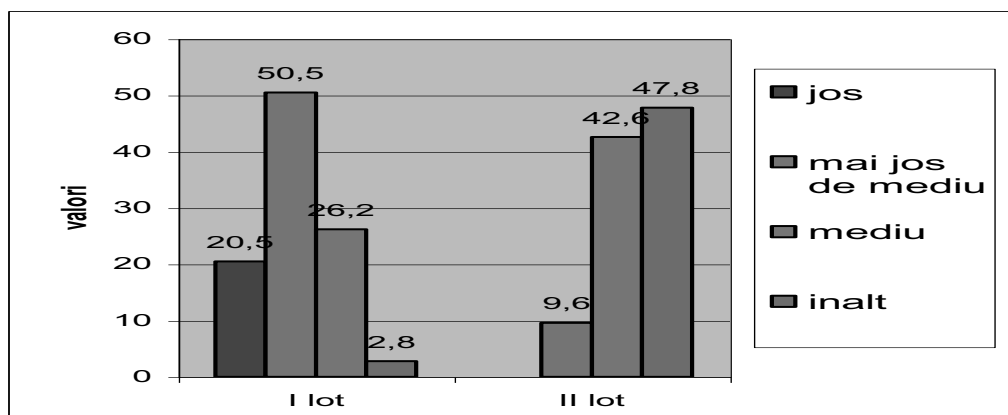
relații bune cu colegii, reușesc să o facă. Pe când cei cu comportament deviant, doresc mult să stabilească relații bune cu colegii (aspirații), le apreciază înalt, însă în realitate aceasta nu se realizează. Acest fapt îl putem explica în felul următor: preadolescenții cu comportament deviant nu doresc să recunoască apartenența lor la categoria “izolaților”, în interior egalându-se după calitățile de personalitate cu elevii “acceptați”. Iar faptul, că nu observă confirmarea acestei reprezentări despre sine de către colegi, le trezește un sentiment de jignire, ofensă, declanșând nonconformism, negativism, brutalitate în relații cu cei din jur. În aceste situații, cauza comportamentului negativ este nesatisfacerea tendinței de consolidare a poziției sociale aspirate.

Nivelul capacităților comunicative

În scopul evidențierii nivelului dezvoltării capacităților comunicative, am utilizat chestionarul “Aptitudini comunicative și organizatorice” (ACO) (variante modificată).

Comunicativitatea este “ușurința” și plăcerea de a vorbi, comunica, lipsa dificultăților de a iniția o convorbire și de a aborda probleme personale.(Cosmovici A., Dinu M., 1997) Comunicativitatea, ca trăsătură de caracter, se dezvoltă pe baza sociabilității, care fixându-se în conduită, constituie o premiză pentru formarea unor calități de personalitate, precum tendința spre comunicare, interesul pentru oameni, percepția socială, reflexia, empatia.

Rezultatele obținute sunt prezentate în mod sugestiv în fig. 2.14:

Fig. 2.14. Distribuția de date privind nivelul capacităților comunicative

La diferențierea distribuției rezultatelor în aceste două loturi experimentale, am constatat, că valorile maxime, privind nivelul capacităților comunicative, le dețin preadolescenții din al II-lea lot experimental. Cei cu comportament social adecvat, au obținut marea majoritate (90,4%) nivel mediu

și înalt. Pe ei îi caracteristică lipsa de bariere în comunicarea cu cei din jur, sunt comunicabili, preferă să joace rol de organizatori, se deosebesc prin expresivitate. Le este specifică empatia și reflexia, care sunt dezvoltate la un nivel înalt. Sunt destul de competenți și erudiți. Din preadolescenții cu comportament deviant doar 2,8% au nivel înalt al capacităților comunicative, pe când 20,5% au nivel jos, caracterizându-se prin manifestarea destul de joasă a tendinței spre comunicare, prin reflexie slab dezvoltată, lipsa de empatie, incapacitatea de a menține o discuție, capacități expresive slab dezvoltate. Tocmai 50,5% dintre ei au nivel mai jos de mediu, nu tind spre comunicare, se simt izolați în grup, nu pot depăși complexul de a ieși în fața auditoriului, nu manifestă inițiativă în comunicare.

Din lotul al II-lea 42,6% preadolescenți denotă nivel mediu al capacităților comunicative, spre deosebire de cei din lotul I experimental, unde acest nivel îl ating doar 26,2%. Preadolescenții cu nivel mediu se caracterizează prin tendința spre noi relații, contacte, dar această tendință este instabilă. Ei nu sunt suficient de hotărâți. Nu se pot adapta la condițiile schimbătoare de mediu.

În urma analizei am obținut deferență statistică semnificativă: $t=13,2$ la un prag de semnificație $p<0,001$ între rezultatele obținute de subiecții I-lui lot și cele obținute de cei din al II-lea lot în ceea ce privește nivelul capacităților comunicative.

Datele empirice, obținute la metoda "Aptitudini comunicative și organizatorice", sunt valide, deoarece există o corelație mare între rezultatele la această tehnică și scala *capacități comunicative* (apreciere), metoda Dembo-Rubinștein: $r=0,711$, la un prag de semnificație $p<0,001$ pentru preadolescenții cu comportament deviant, și $r=0,666$, la un prag de semnificație $p<0,001$ (Pearson correlation) pentru preadolescenții cu comportament social adecvat.

În vederea stabilirii legăturii între nivelul capacităților comunicative cu relațiile interpersonale a preadolescenților și cu nivelul satisfacerii de comunicare am efectuat corelația acestor variabile. Rezultatele sunt reflectate în tab. 2.8.

Tab. 2.8. Corelația nivelului capacităților comunicative (ACO) cu relațiile preadolescenților în colectiv și nivelul satisfacerii de comunicare pe întreg eșantionul (Pearson correlation)

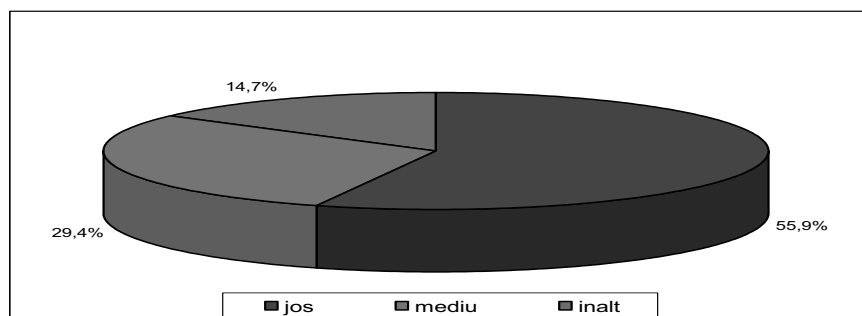
Variabila	Variabila	Coefficient de corelație (r)	Prag de semnificație (p)
Capacități comunicative (ACO)	- relațiile interpersonale în grup (sociometria)	0,381	$p<0,001$
	- relațiile cu colegii (apreciere Dembo-Rubinștein)	0,340	$p<0,001$

	- satisfacție de comunicare (apreciere Dembo-Rubinștein)	0,326	p<0,021
--	---	-------	---------

Coeficienții de corelație obținuți ne permit să constatăm o dependență directă între nivelul capacităților comunicative și relațiile interpersonale în grup ($r=0,381$ (sociometria); $r=0,340$ (Dembo-Rubinștein, apreciere), la praguri semnificative înalte $p<0,001$).

Cu cât capacitățile comunicative ale preadolescenților sunt mai slab dezvoltate, cu atât ei au un statut sociometric mai jos, ocupînd o poziție nefavorabilă în colectivul clasei și cu atât mai greu stabilesc relații cu colegii, mai greu își satisfac necesitatea de comunicare. Însă, dat fiind faptul că un procent destul de considerabil al preadolescenților cu comportament deviant denotă un nivel scăzut (20,6%) și nivel mai jos de mediu (50,5%) al capacităților comunicative, ei sunt în marea majoritate izolați (48%) și nu sunt satisfăcuți de comunicarea cu colegii de clasă. Ca urmare, ocupînd poziția de izolat în colectiv, preadolescenții nu pot să-și dezvolte capacitățile comunicative. Deci între relațiile interpersonale și nivelul capacităților comunicative există o interdependență.

Capacitățile comunicative slab dezvoltate prezintă una din cauzele nesatisfacerii de comunicare cu semenii a preadolescenților cu comportament deviant, care întâmpină anumite dificultăți în comunicarea cu cei din jur.

Fig. 2.15. Nivelul autoaprecierii preadolescenților din I lot cu aspirații înalte la scala “Comunicare cu semenii” (Dembo-Rubinștein).

Din figura de mai sus ne este cert, că din toți preadolescenții cu comportament deviant, care au aspirații înalte la scala “Comunicare cu semenii”, 55,9% sunt atribuiți nivelului jos de autoapreciere la aceeași scală. Acești subiecți aspiră și își doresc o mai bună comunicare cu colegii de clasă, ei consideră că ar putea ajunge la un așa nivel de comunicare, care i-ar satisface. Există, însă, anumite bariere în calea lor, care provoacă inaccesibilitatea unei comunicări adecvate.

În cercetarea noastră ne-am înaintat drept obiectiv să evidențiem dificultățile pe care le întâmpină preadolescenții cu comportament deviant în comunicare. Pentru a realiza obiectivul dat am elaborat o anchetă (anexa 5).

**Dificultățile înfățișate de preadolescenții cu comportament deviant în comunicare
(ancheta „Tu în comunicare”)**

Tabelu12.9.

nu	da	răspunsurile	nu poți (%)	ce calități îți lipsec (%)	știi și poți oare tu (%)	să te porți în societate	soluționarea însărcinărilor (%)		
88	12	să vorbești în fața unui auditoriu mare					A	B	C
78	22	să asculți ce îți vorbesc alții							
70	30	să fii de părerea conlocutorului							
56,5	44,5	să-l convingi pe interlocutor în punctul tău de vedere							
68,5	31,5	să vorbești frumos și corect							
92	8	să fii deschis în discuții							
15	85	vocabularul							
44,5	55,5	emoționalitatea							
42	58	caracterul convingător							
33,4	66,6	capacitatea de a asculta							
38	62	caracterul deschis							
40	60	cunoștințe despre ceea de ce vorbești							
51	49	corect să te saluți							
22	78	să te prezinți							
25	75	să vorbești la telefon							
45,4	54,6	în magazin							
13	87	la discotecă							
20,4	79,6	în teatru							
30	70	în autobuz							
	67,5	1							
	12	2							
	20,4	3							
	29	1							
	63	2							
	8	3							
	60	1							
	24	2							
	15,7	3							

59,3	40,7	cu semenii	cu cine ți este mai greu să comunică
59,2	40,7	cu părinții	
31	69	cu pedagogii	
42	58	cu oamenii necunoscuți	

Am evidențiat următoarele dificultăți în comunicare la preadolescenții cu comportament deviant: incapacitatea de a vorbi în fața colegilor (88% subiecți), lipsa capacității de a asculta (78%). O mare parte din preadolescenții cu comportament deviant întâlnesc dificultăți de a convinge interlocutorul în punctul lor de vedere (56,5%). Preadolescenții experimentați confirmă, că în comunicare le lipsește tonusul emoțional (55,5%), capacitatea de a vorbi deschis și încrezut (62%). Posedă un vocabular sărac 85% din subiecții experimentați. Incapacitatea de a se saluta, prezentă în situațiile de stabilire a relațiilor de prietenie, comunicare, este caracteristică la 51% subiecți. Mulți preadolescenți nu cunosc normele de politețe în societate și acceptă forme de comportament pe care le preiau de la persoanele ce-i înconjoară (părinți, prieteni, etc.)

Din cele relatate putem concluziona că preadolescenții cu comportament deviant posedă un nivel jos al capacităților comunicative și lapsusuri enorme în cunoștințe, priceperi și deprinderi de comunicare.

Trăsăturile de personalitate ale preadolescenților

a) Accentuările de caracter

Vârsta preadolescentă este perioada de constituire a caracterului. În această vârstă, trăsăturile de caracter nu sunt încă stabile. Din cauza unor condiții nefavorabile se poate crea un teren favorabil pentru apariția conflictelor interpersonale interioare. În urma psihotraumelor frecvente, relațiilor interpersonale dificile a preadolescenților cu persoanele referente are loc accentuarea unor trăsături de caracter vulnerabil.

În cercetarea noastră apreciem accentuările de caracter ale preadolescenților ca fiind niște variante de limită a caracterelor normale, când abaterile de la norma medie îi creează preadolescentului dificultăți în activitatea de învățare, integrarea lui în colectivul clasei, stabilirea relațiilor interpersonale cu colegii de clasă, activitatea de comunicare cu semenii, formarea atitudinii adecvate față de sine și față de cei din jur.

De aceea ne-am propus drept obiectiv să determinăm tipurile accentuărilor de caracter, care predomină la preadolescenții cu comportament deviant și influențează comportamentele lor. Datele empirice se prezintă grafic în felul următor:

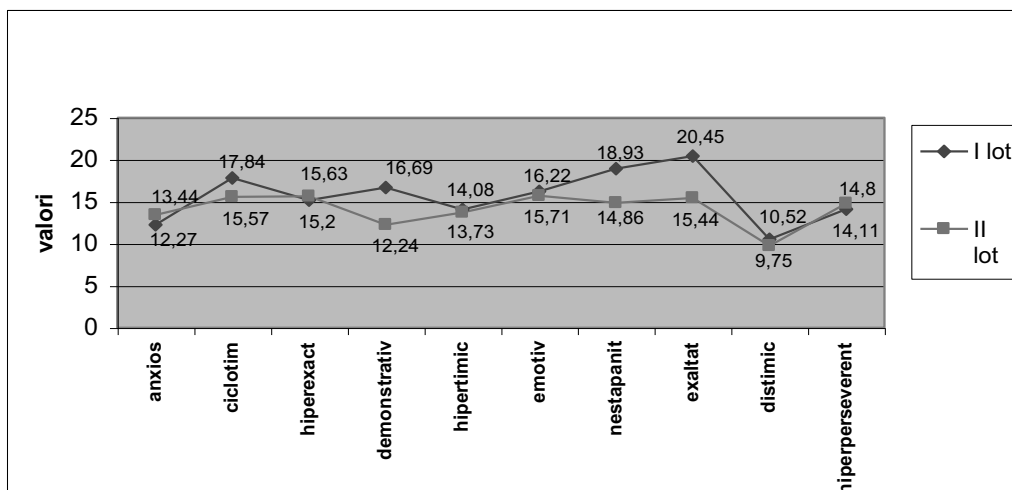

Fig. 2.16 Lalorile medii ale accentuărilor de caracte.r

Tabelul 2.10.
Diferențele statistice dintre accentuările de caracter a subiecților din I și al II lot experimental

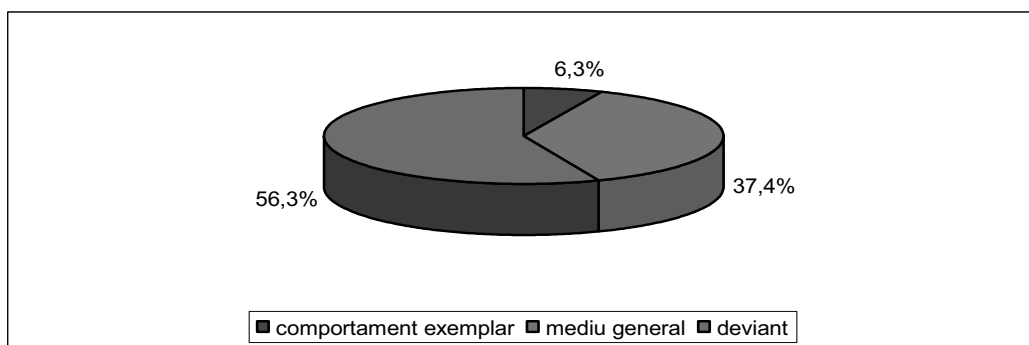
Accentuările de caracter	Diferența statistică (t)	Prag de semnificație (p)
Demonstrativitate	2,911	P<0,003
Ciclotimie	3,858	P<0,001
Exaltare	4,892	P<0,001
Nestăpînire	2,130	P<0,001

Din figurile de mai sus putem constata diferențe statistice dintre preadolescenții cu comportament deviant și cei cu comportament social adecvat la următoarele accentuări de caracter: exaltare ($t=4,892$, $p<0,001$); ciclotimie ($t=3,858$, $p<0,001$); demonstrativitate ($t=2,911$, $p<0,003$); nestăpînire ($t=2,130$, $p<0,001$).

Pentru preadolescenții contemporani cu comportament deviant sunt caracteristice așa accentuări de caracter ca: exaltare, valoarea centrală fiind 20,45; nestăpînire, valoarea centrală –

18,93; ciclotimie, cu valoarea centrală de 17,84; și demonstrativitate, cu valoarea centrală 16,69. În general, preadolescenții cu comportament deviant au obținut valori centrale mai mari la toate accentuările de caracter, în afară de hiperexact și hiperperseverent (fig.14). De aici putem concluziona că accentuările de caracter la acești preadolescenți se manifestă mai pregnant, decât la preadolescenții cu comportament social adecvat.

În continuare vom prezenta grafic raportul dintre nivelul de comportament și tipul accentuării de caracter, la care am obținut diferențe statistice.

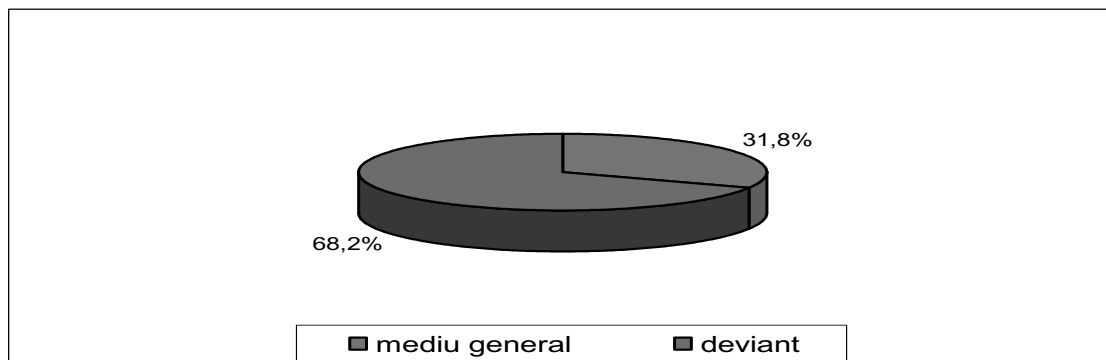

Fig. 2.17. Nivelul de comportament al subiecților exaltați.

Din cei 32 preadolescenți, la care accentuarea de caracter – exaltarea – se manifestă în mod deosebit, 56,3% - sunt cei cu comportament deviant și numai 6,3% - cu comportament exemplar.

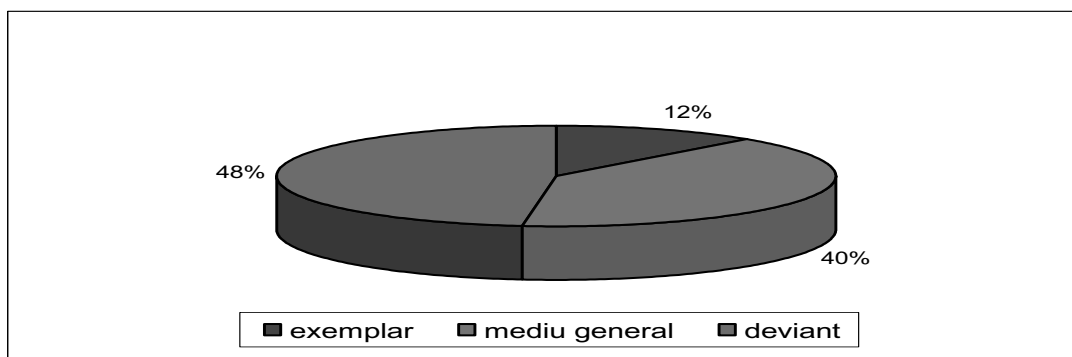
Tipul exaltat se caracterizează prin trăirea intensivă, uneori nemotivată a stărilor de bucurie, satisfacție și alternarea frecventă a acestora cu stările de tristețe și disperare, prin labilitatea dispoziției. În cazul unei dispoziții rele este irascibil, bătăuș, nervos, conflictual. Comunicarea preadolescenților exaltați, de asemenea, depinde de dispoziție.

Dacă sunt fericiți, satisfăcuți de viață atunci stabilesc ușor și cu mare dorință relații cu semenii. Însă cea mai mică observație la adresa lor poate să le provoace stare de depresie, să ducă la întreruperea relațiilor de prietenie, comunicare cu cei din jur. Anume din aceste considerente, preadolescenții exaltați, cu comportament deviant întâmpină dificultăți în comunicarea cu colegii de clasă.

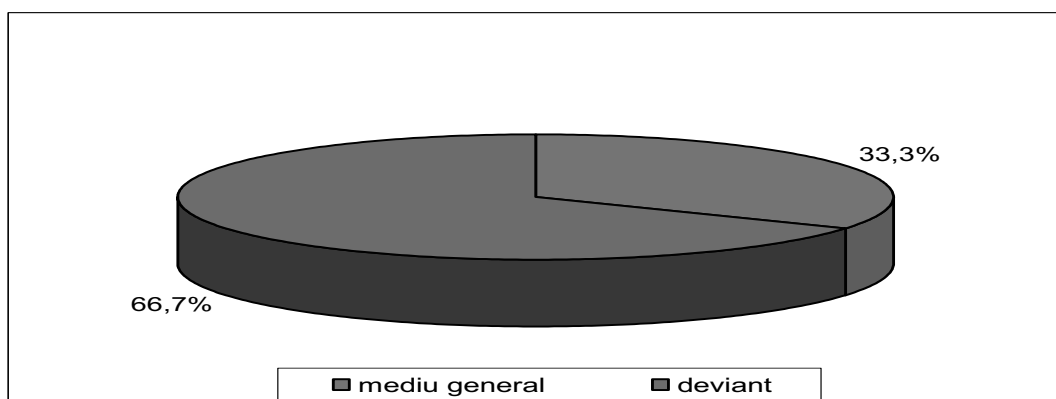
Fig. 2.18. Nivelul de comportament al subiecților nestăpîniți.

Din cei 22 de preadolescenți, la care accentuarea de caracter – nestăpînirea – se manifestă destul de evidențiat, 15 subiecți (68,2%) sunt cu comportament deviant, 7 subiecți (31,8%)-cu comportament adecvat. Preadolescenții cu acest tip al accentuării de caracter se caracterizează prin impulsivitate, control scăzut asupra imboldurilor și tentațiilor. Relațiile lor de prietenie sunt de scurtă durată, des își schimbă prietenii, încalcă promisiunile și regulile de conduită. Reacția înaltă a emancipării de părinți (caracteristică preadolescenților) la acești copii creează un teren favorabil pentru neadaptare socială. Din cele relatate putem constata că preadolescenții la care lipsește sau este insuficient dezvoltată funcția autocontrolului întâmpină dificultăți în stabilirea relațiilor de comunicare cu colegii de clasă, ceea ce determină nesatisfacerea lor de comunicare cu ei.

Fig.2.19. Nivelul de comportament al subiecților cicloizi.

Din subiecții cu ciclotimie 48% manifestă comportament deviant. Tipul cicloid se caracterizează prin schimbarea frecventă a dispoziției. Trăsăturile de caracter negative sunt: dezechilibrul, indiferența, irascibilitatea, supărarea excesivă, caracterul cicălit. Este oportun în relații cu semenii și răspunde prin nemulțumire și grosolanie la replici și observări. Relațiile de comunicare au un caracter ciclic: dorința de a comunica, a-și face noi prieteni se precede de nedorința de a comunica, chiar și cu cei mai apropiați prieteni (“mă plictisiți toți”). Toate acestea le determină dificultatea de a comunica cu colegii de clasă și ca urmare nesatisfacerea nevoii de comunicare cu semenii, care este o necesitate primă în această vârstă.

Fig. 2.20. Nivelul de comportament al subiecților demonstrativi.

Și în acest caz, marea majoritate a preadolescenților demonstrativi sunt cei cu comportament deviant (66,7%). Tipul demonstrativ se caracterizează prin egocentrism, teatralism și demonstrativitate comportamentală. Dintre trăsăturile negative de caracter ale demonstrativilor fac parte: minciuna, fățărnicia, prioritatea dorințelor proprii, supraaprecierea neadecvată, supărarea, lauda cu succese inexistente. În relațiile cu cei din jur, preadolescenții demonstrativi au nevoie permanent de spectatori. Dar, de regulă, comunică numai cu persoanele care-i admiră și le supraapreciază capacitățile. Dacă numărul de persoane ce-i zeifică este mic, ei depun eforturi mari ca să lărgescă cercul de admiratori. În caz când nu li se acordă atenția dorită, ei reacționează nervos, brutal, agresiv. Toate aceste trăsături îi fac pe demonstrativi să se confrunte cu anumite dificultăți în relațiile de comunicare cu colegii de clasă.

Din cele menționate mai sus, putem concluziona: dacă la preadolescent se evidențiază pronunțat o anumită trăsătură de personalitate, aceasta reprezintă o accentuare de caracter. În cazul

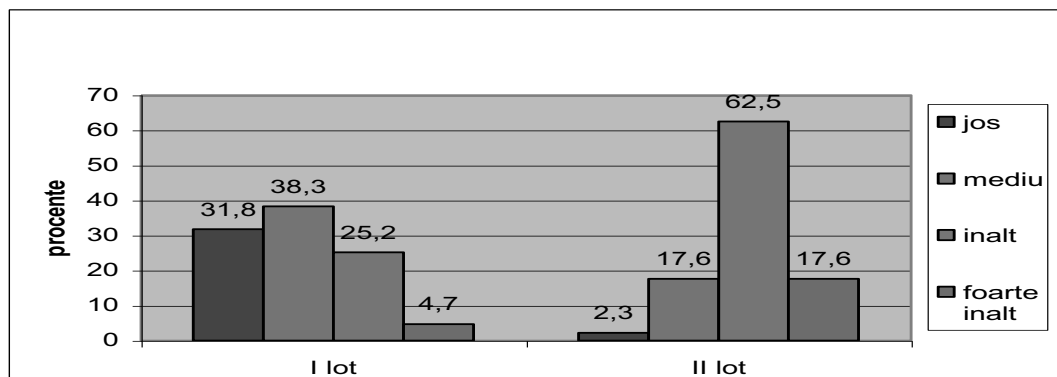
când accentuările de caracter sunt foarte evidențiate, preadolescentul întâmpină dificultăți în adaptarea la condițiile schimbătoare ale mediului.

Preadolescenții cu comportament deviant, ce pot fi atribuiți la așa accentuări de caracter ca: exaltarea, nestăpînirea, ciclotimia, demonstrativitatea întâmpină dificultăți în integrarea în colectivul clasei, în stabilirea relațiilor interpersonale adecvate cu colegii de clasă, în activitatea de comunicare cu ei, ceea ce determină nesatisfacerea necesității lor de comunicare cu semenii, comunicarea cu semenii fiind activitatea dominantă în această vârstă.

b) Nivelul autoaprecierii preadolescenților cu comportament deviant

Autoaprecierea desemnează o atitudine emoțională apreciativă a personalității față de sine. Ea include reprezentările omului despre posibilitățile și calitățile de personalitate proprii, despre poziția lui printre alții. Autoaprecierea reprezintă reglatorul principal al comportamentului. Ea influențează eficiența activității omului, relațiile interpersonale, comportamentele.

Comportamentele preadolescenților, sunt dirijate în mare măsură de conștiința de sine. Un component nemijlocit al întregului sistem de dirijare a comportamentului este autoreglarea, a cărui mecanism intern este autoaprecierea, care la rîndul său joacă rolul de reglator al comportamentului preadolescenților. Deci între nivelul de comportament și autoapreciere există o legătură strînsă. Datele empirice obținute de noi, vis-a-vis de această relație se prezintă schematic în felul următor:

Fig. 2.21. Distribuția de date privind nivelul autoaprecierii.

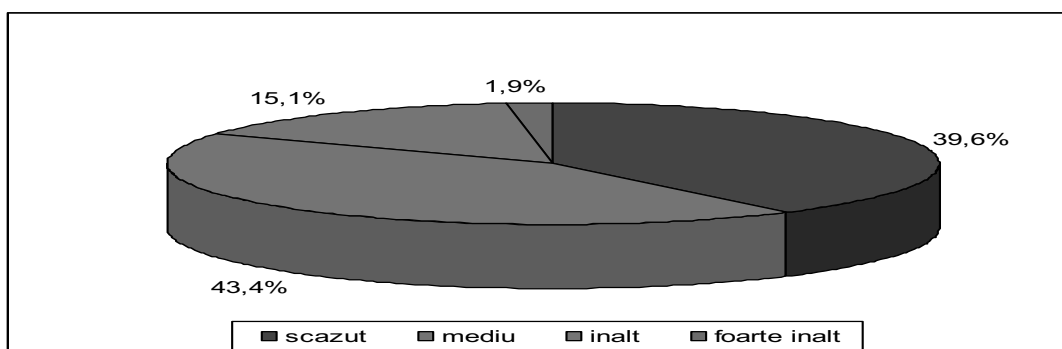
Între nivelul autoaprecierii subiecților din cele două loturi experimentale am constatat o diferență statistică: $t=9,463$, la un prag de semnificație $p < 0,001$.

Dependența comportamentului de nivelul autoaprecierii ne-o demonstrează următoarele date:

Tabelul 2.11. Corelația dintre nivelul de comportament și nivelul autoaprecierii (Pearson correlation)

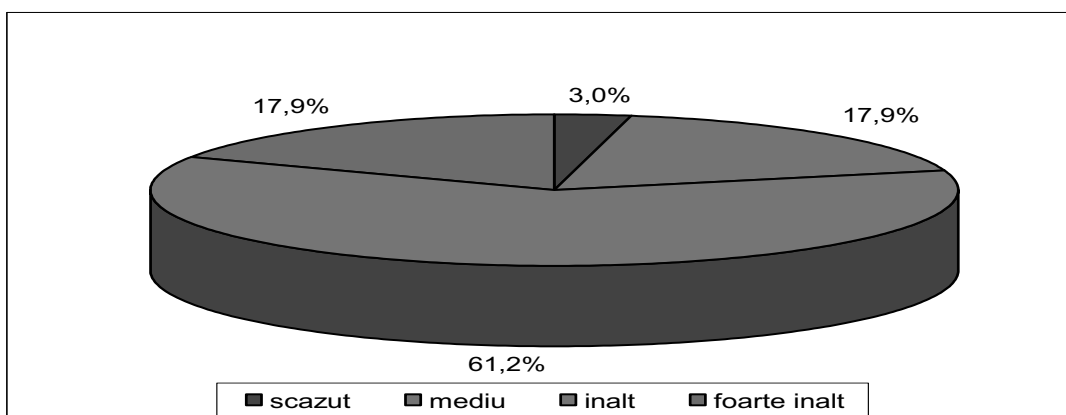
Variabila	Variabila	Coefficient de corelație (r)	Prag de semnificație (p)
Nivelul de comportament (situații)	Nivelul autoaprecierii (Dembo-Rubinștein)	0,493	p<0,001

Datele din tabel denotă o corelație înaltă între cele două variabile.

Fig. 2.22. Nivelul autoaprecierii subiecților din I lot experimental.

Figura de mai sus ne demonstrează că din toți subiecții din I lot, care au obținut la testul “Comportamentul” nivel jos (deviant) al comportamentului, un număr considerabil – 39,6% au nivel scăzut de autoapreciere.

Fig. 2.23. Nivelul autoaprecierii subiecților din al II-lea lot experimental.

Din toți preadolescenții din al II-lea lot experimental, care au obținut nivelul exemplar de comportament la testul “Comportamentul”, 61,2% se caracterizează printr-un nivel înalt al autoaprecierii.

Deci modul de manifestare a comportamentului depinde în mare parte de nivelul de autoapreciere.

Datele descrise ne dovedesc, că la preadolescenții cu comportament deviant predomină autoaprecierea scăzută (31,8%). Relația dintre autoaprecierea scăzută și comportamentul deviant o putem explica utilizând ipoteza psihologului american G. Kaplan (120), conform căreia, unul din motivele centrale ale omului, este motivul autostimei (self-esteem motive). În cazul subaprecierii preadolescentului, se acutizează necesitatea lui în autostimă și asta îl impune să caute mijloace de satisfacere a acestei necesități. Dacă preadolescentul nu reușește să-și ridice autoaprecierea prin procedee social adecvate, caută alternative de comportament. De obicei el se reorientează la grupe deviante de semeni. Participarea în aceste grupe îi oferă noi procedee de autoconfirmare și îi permite să-și ridice autoaprecierea. Ori e posibilă situația, când ei se autoconfirmă în grupul din care face parte (clasa) prin fapte neadecvate normelor acestui grup.

Comportamentul deviant reprezintă un procedeu de compensare a Eu-concepției neadecvate. Posedînd o autoapreciere scăzută, preadolescenții urmează modele deviante de comportament, pentru a micșora sentimentul neacceptării de sine. Aceeași părere o găsim și la G. K. Valițkas, I. B. Ghhippenreiter [99].

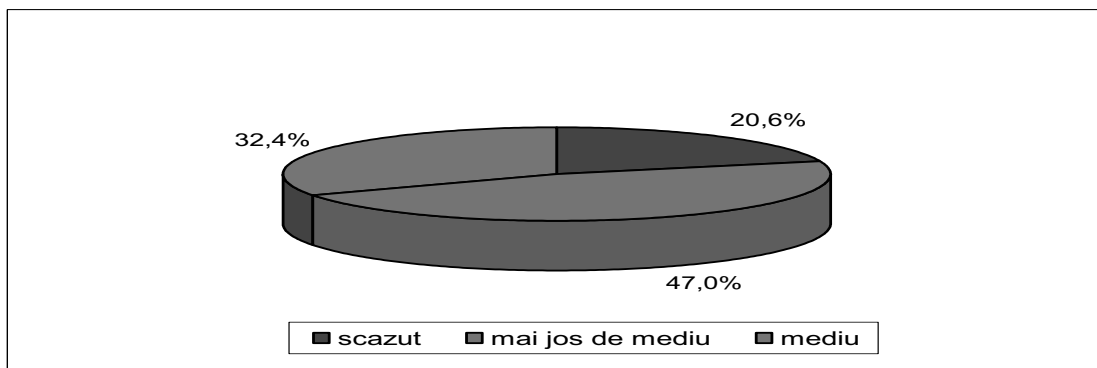
În opinia Krueger, Hansen (1987), comportamentul se îmbunătățește pe măsura creșterii autoaprecierii. În cazul autoaprecierii adecvate, însă, se manifestă tendința spre autoreglare: comportamentul preadolescentului este mai planificat, bine gândit, stabil, mai puțin depinde de factori întâmplători. Asemenea preadolescenți mai puțin sunt afectați de influențele negative exterioare. Deci autoaprecierea adecvată, îi determină comportamentul preadolescentului și îl protejează de comportament deviant.

Din figura 2.23 putem desprinde preadolescenți cu comportament deviant care se supraapreciază (4,7%). Prezența lor poate fi explicată, în primul rînd, prin faptul că acești preadolescenți se apreciază neadecvat, deoarece aspiră spre o apreciere mai înaltă din partea celor din jur, în al II rînd, necesitatea în menținerea autoaprecierii înalte, îl determină pe preadolescent să nu-și recunoască și să nu-și conștientizeze insuccesele proprii, să învinuiască în ele pe altcineva. În rezultat apare o stare emoțională dificilă, care în cazul repetării multiple se transformă într-un

mecanism psihologic specific – afectul ca rezultat al inadecvării sociale (неадекватности). (G.G. Bocikareva, M.S. Neimark, L.S. Slavina). Mecanismul dat îi oferă preadolescentului posibilitatea de a-și păstra autoaprecierea ce-l satisface și acea atitudine față de sine, care îi asigură respectul față de propria persoană. Autoaprecierea acestor subiecți, este mai înaltă decât posibilitățile lor reale, ceea ce duce la neconștientizarea insuccesului. Astfel de copii sunt supărăcioși, increduli, direcți, agresivi.

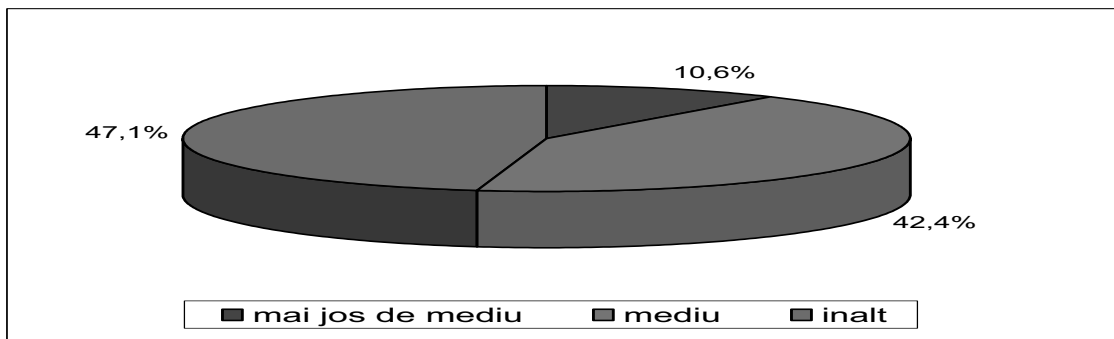
Supraaprecierea preadolescenților cu comportament deviant se poate explica și din punct de vedere a rolului de stimulare a activității compensatorii a subiectului: preadolescentul își atribuie în plan imaginar anumite calități insuficient dezvoltate, cunoscând valoarea lor socială.

Necesitatea omului în satisfacerea emoțională și formarea autoaprecierii adecvate se realizează înainte de toate prin procesul de comunicare și interacțiune reciprocă cu cei din jur. Autoaprecierea se determină prin prezența la subiect a cunoștințelor, deprinderilor comunicative, care, la rândul lor determină efectivitatea comunicării cu cei din jur. Deci, există o anumită relație între autoapreciere și capacități comunicative, ca elemente importante în structura de personalitate. Datele empirice se prezintă grafic în felul următor:

Fig. 2.24. Nivelul capacităților comunicative al subiecților din I lot experimental cu subapreciere.

Din figura de mai sus se observă lesne, că din subiecții cu comportament deviant, care se subapreciază, 20,6% au nivel scăzut al capacităților comunicative, 47,1% au nivel mai jos de mediu, 32,4% - nivel mediu și nici un subiect nu a obținut nivel înalt a capacităților comunicative.

Fig. 2.25. Nivelul capacităților comunicative al subiecților din al II-lea lot experimental cu nivel înalt al autoaprecierii

Din toți preadolescenții cu comportament social adecvat care au nivel înalt al autoaprecierii, 47,1% au nivel înalt al capacităților comunicative, 42,4% – nivel mediu, 10,6% – nivel mai jos de mediu și nici unul nu a înregistrat nivel scăzut al capacităților comunicative.

Deci, dezvoltarea capacităților comunicative depinde în mare măsură de nivelul autoaprecierii subiecților.

Acest lucru îl putem demonstra și prin evidențierea corelației statistice înalte între autoapreciere și capacități comunicative:

Tabelul 2.12. Corelația dintre autoapreciere și capacități comunicative (Pearson correlation)

Variabila	Variabila	Coefficient de corelație (r)	Prag de semnificație (p)
Autoaprecierea (Dembo Rubinștein)	Capacități comunicative (ACO)	0,515	p<0,001

Pentru formarea unei autoaprecieri adecvate sunt importante așa trăsături comunicative ca: bunăvoința, stima, bunătatea, cinstea, cordialitatea, compătimirea, modestia, pe care am intenționat să le formăm la preadolescenții din lotul experimental. (cap. III)

Una din particularitățile de bază în vârsta preadolescentă, amintită deja în lucrare, este, interesul vădit spre comunicarea cu semenii, orientarea spre elaborarea normelor și valorilor de grup. Comunicarea cu semenii reprezintă un mijloc important de socializare a preadolescentului. El își formează deprinderi de interacțiune socială, capacități de a se supune disciplinei colective, de a obține autoritate și de a ocupa statutul dorit. În grup se formează și se dezvoltă efectiv autoaprecierea preadolescentului: dacă preadolescentul poate să respingă critica adulților, atunci părerea despre el a semenilor, o apreciază înalt. După R. Berns (1986) și M. Rosenberg (1965) unul din mijloacele de influență pozitivă asupra autoaprecierii este formarea unor relații interpersonale în care preadolescentul ar putea comunica cu alte persoane a căror interese, aptitudini sunt adecvate celor personale. (Païc Ф., 2000)

Deci, avînd o apreciere neadecvată, preadolescentul nu reușește să stabilească relații interpersonale în colectiv. Dar, ocupînd o poziție de izolat, nu reușește să-și formeze o autoapreciere adecvată. Între autoapreciere și relațiile interpersonale există o interdependență.

Autoaprecierea are o influență reglatoare asupra relațiilor interpersonale.

Datele empirice obținute ne-au permis să evidențiem o dependență dintre particularitățile autoaprecierii și statutul social al preadolescenților în colectivul clasei.

Tabelul 2.13. Raportul dintre nivelul autoaprecierii și statutul sociometric în colectivul clasei pe întreg eșantionul (%)

Statut sociometric	Înalt (lider)	Mediu (preferați)	Jos (izolați)
Autoaprecierea			
Foarte înalt	4,9	5,8	1,2
Înalt	17,3	21,4	7,4
Mediu	7,4	9,0	10,3
Jos	1,2	2,9	11,1

Pentru a confirma că între statutul social al preadolescentului în colectiv și autoapreciere există o interdependență, am evidențiat o corelație semnificativă între nivelul de autoapreciere și rezultatele obținute la tehnica sociometrică.

**Tabelul 2.14. Corelația dintre nivelul autoaprecierii și statutul social în colectiv
(Pearson correlation)**

Variabila	Variabila	Coeficient de corelație (r)	Prag de semnificație (p)
Autoaprecierea (Dembo Rubinștein)	Statutul sociometric (sociometria)	0,355	p<0,001

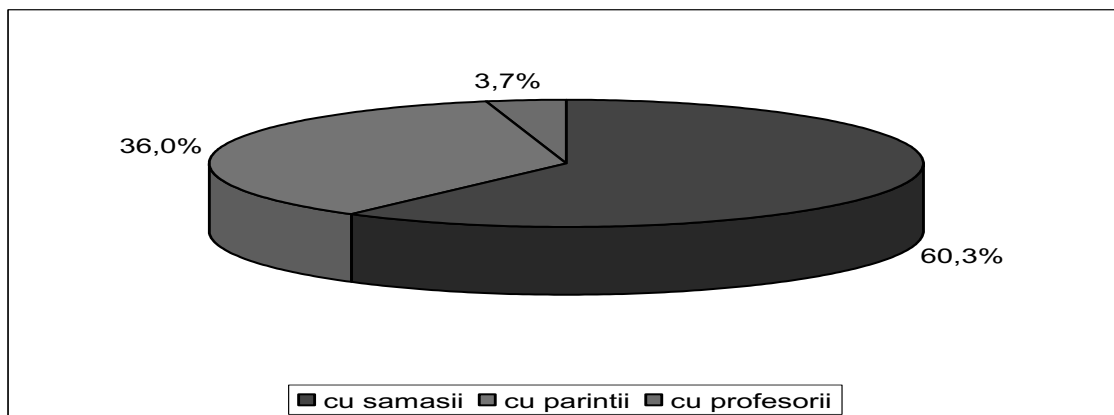
În concluzie putem afirma, că la preadolescenții cu comportament deviant predomină subaprecierea. Majoritatea preadolescenților cu comportament deviant ocupă o poziție nefavorabilă în colectivul clasei. În asemenea condiții, autoaprecierea scăzută se datorează acumulării îndelungate a emoțiilor negative ce rezidă din insuccese frecvente, respingerile din partea colegilor. Fiind într-o poziție nefavorabilă și avînd o apreciere neadecvată, preadolescentul nu poate să-și satisfacă nevoia de comunicare cu semenii. Autoaprecierea neadecvată reprezintă o cauză a nesatisfacerii de comunicarea cu semenii a preadolescenților cu comportament deviant.

2.3.3. Studiarea particularităților comunicării preadolescenților cu comportament deviant

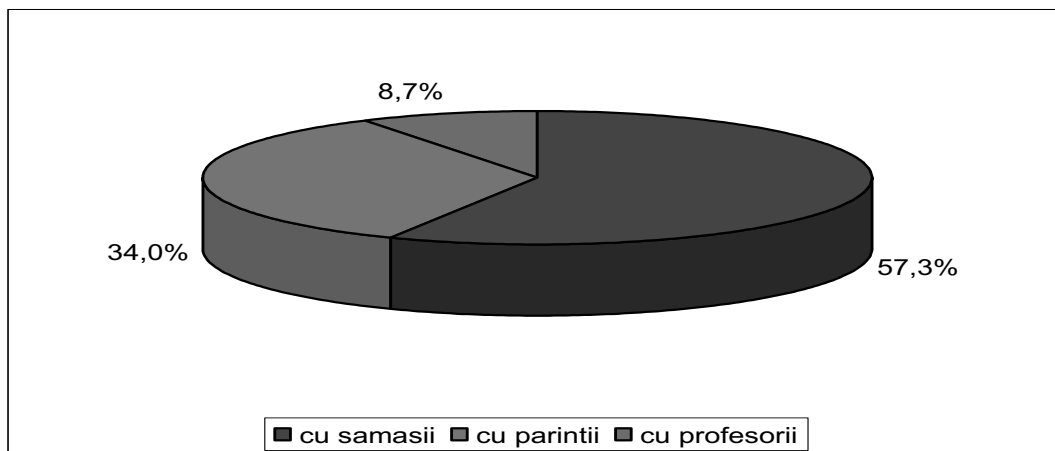
Observațiile curente asupra comportamentului preadolescenților în grup ne-au dus la concluzia, că în această perioadă viața socială se trăiește cu o intensitate mai mare ca în oricare altă etapă a vârstei.

Preadolescenții nepopulari nu sunt acceptați de grup și ei manifestă, adeseori, o inadaptare afectivă. Copiii respinși sunt interiorizați excesiv, timizi, retrași, sau, dimpotrivă, certăreți, zgomotoși, indiferenți față de alții, egoiști. Ei suferă mult din cauza unei comunicări denaturate, de aceea pentru influențele psihopedagogice eficiente asupra preadolescenților este necesar de a studia specificul comunicării lor, volumul grupei în care comunică, componența ei, conținutul comunicării etc.

Anume din aceste considerente am elaborat un chestionar (anexa 6) pentru a studia aceste variabile psihosociale.

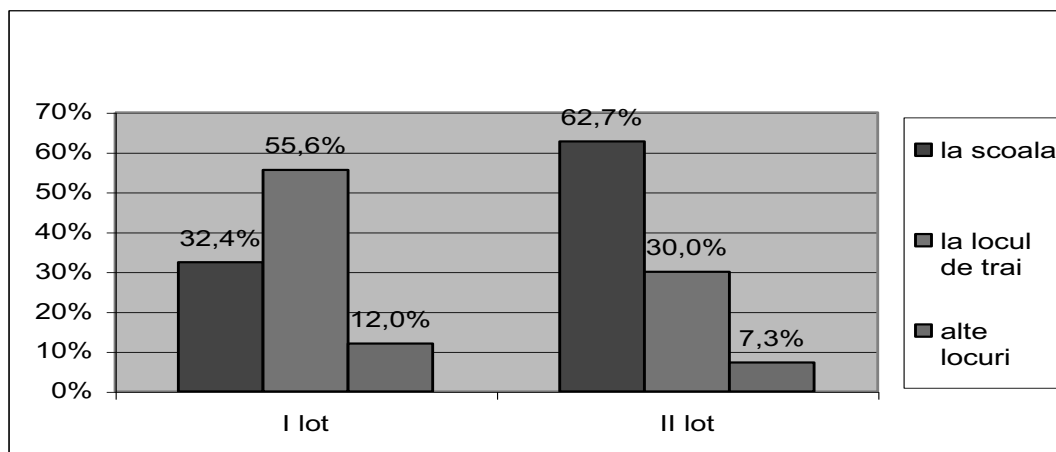
Fig. 2.26. Preferințele în comunicare ale preadolescenților din I lot experimental.

Fig. 2.27. Preferințele în comunicare ale preadolescenților din al II-lea lot experimental.

Datele prezentate în figurile de mai sus ne denotă faptul, că atât preadolescenții cu comportament deviant, cât și cei cu comportament social adecvat, preferă să comunice mai des cu semenii (60,3% și 57,3%). Acest fapt este confirmat și prin ideea că comunicarea cu semenii este activitatea dominantă în vârsta preadolescentă (L.S.Vigotsky, I.S. Kon, D.B. Elkonin, L.I. Bojovici, E. Versa, U. Șchiopu etc.). Un procent considerabil – (36% și 34%) din preadolescenți preferă să comunice mai des cu părinții. În opinia noastră situația dată se datorește faptului, că în această vârstă tînărul tinde spre independență, dar confruntîndu-se cu greutățile impuse de condițiile de viață, simte necesitatea de ajutor, susținere, îndrumare din partea adulților, în special părinții. Doar 3,7% (comportament deviant) și 8,7% (comportament adecvat) din preadolescenți preferă să comunice

mai des cu profesorii. Preadolescenții cu comportament social adecvat spre deosebire de cei din I lot, mai mulți preferă să comunice cu profesorii. Aceștia sunt acei care dau dovadă de aptitudini deosebite la anumite discipline și preferă să discute cu profesorii despre particularitățile științei preferate.

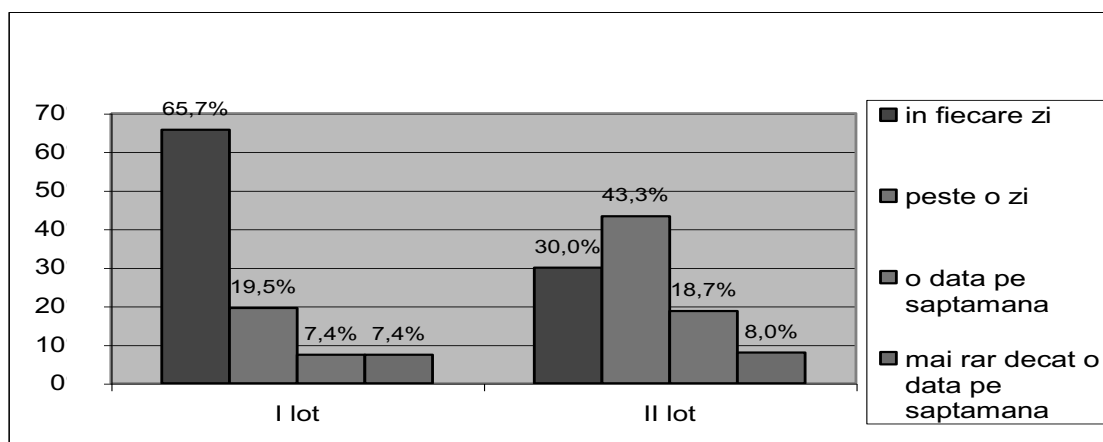
Fig. 2.28. Locul unde comunică mai des preadolescenții.

În urma analizei rezultatelor după criteriul incipienței locului de comunicare am determinat, că preadolescenții cu comportament deviant comunică mai des la locul de trai (55,6%), iar cei cu comportament social adecvat - la școală (62,7%). Aceste diferențe ne confirmă ideea, demonstrată în paragraful precedent, că preadolescenții cu comportament deviant nu sunt satisfăcuți de comunicarea cu colegii de clasă, căutând în felul acesta alți prieteni, de seama lor, în compania cărora se pot realiza mai bine, mai saturați emoțional, cu care petrec mai mult timp liber și trăiesc exaltat toate activitățile pe care le efectuează împreună.

Tabelul 2.15. Cantitatea timpului acordat de preadolescenți comunicării în grupul de semeni la locul de trai.

Zilele în care comunică	Cantitatea de timp	Preadolescenți cu comportament deviant (%)
Zile de lucru	- până la o oră	21,3
	- până la 2 ore	26,8
	- mai mult de 4 ore	51,9
Zile de odihnă	- până la o oră	10,2
	- până la 2 ore	22,2
	- 2 ore – 4 ore	25
	- mai mult de 4 ore	42,6

În opinia noastră durata comunicării poate fi un indiciu al gradului de distanțare a preadolescenților cu comportament deviant de colectivul clasei și familiei în favoarea comunicării cu preadolescenți analogi cu ei la locul de trai. Datele din tabelul de mai sus confirmă această idee.

Fig. 2.29. Frecvența întâlnirilor preadolescenților

În ceea ce privește frecvența întâlnirilor cu grupul de semeni la locul de trai există diferențe. Dacă 65,7% preadolescenți cu comportament deviant se întâlnesc și comunică în fiecare zi, atunci doar 30% preadolescenți cu comportament social adecvat se întâlnesc atât de des.

În cercetarea noastră am considerat important să studiem în ce parte a zilei preadolescenții cu comportament deviant comunică mai des. Datele empirice ne demonstrează că:

- a) comunică ziua – 23,2%
- b) comunică seara – 58,3%
- c) comunică cum se întâmplă – 18,5% din preadolescenții din I lot experimental

Aceste date ne dezvăluie, că preadolescenților, în fond, le este caracteristic să comunice în grup mai mult seara. Acest lucru trebuie să fie cunoscut de adulți și să nu le interzică categoric să comunice în această perioadă a zilei.

Am ținut cont și noi de această particularitate și am organizat majoritatea ședințelor, în special la început, în a doua jumătate a zilei.

Este important să cunoaștem și locurile preferate unde se adună preadolescenții cu comportament deviant să comunice și de ce anume în aceste locuri.

Tabelul 2.16. Locurile de comunicare preferate de preadolescenți

Locul	Preadolescenții I lot (%)	Preadolescenții II lot (%)
- în curte și la scară	60,2	31,3
- în locuri mai dosite	13	8,7
- în apartamentul prietenului	13	41,3
- alte:	13,8	18,7
• teren de fotbal	3,7	2
• la discotecă	2,8	2
• la școală	4,5	8
• în parc	2,8	6,7

Datele obținute în cercetarea noastră au confirmat concluzia făcută de M. A. Alemaskin și V. N. Miasîșcev despre faptul că baza teritorială de comunicare în grup a preadolescenților cu comportament deviant este locul de trai.

Subiecții cercetați preferă să comunice în curte și la scară (60,2%), din considerentele, că acolo au mai mulți prieteni care locuiesc în vecinătate, le este mai convenabil. Un lucru important este că 16,9% din ei au motivat această preferință prin faptul, că sunt mai aproape de părinți, sunt mai în siguranță. Acest fapt se explică în felul următor: îndepărtarea de casa părintească, tendința

spre independență, multiplele schimbări biologice și psihologice intensifică necesitatea de siguranță, de securitate, pe care o pot satisface mai sigur și mai bine doar părinții.

Subiecții cercetați au fost rugați să răspundă și la întrebarea: “Din câți membri este alcătuit de cele mai dese ori grupul în care comunicați?”. Rezultatele obținute le prezentăm în felul următor:

Tabelul 2.17. Volumul grupei la locul de trai a preadolescenților cu comportament deviant

Nr. de preadolescenți în grup	Nr. de preadolescenți (%)
- de la 1 la 3 persoane	23
- de la 4 la 6 persoane	43,5
- de la 7 la 9 persoane	18,5
- de la 12 la 16 persoane	9,4
- mai mult de 16 persoane	5,6

Datele din tabel ne indică, că 43,5 % din preadolescenții cu comportament deviant se adună în grupuri a câte 4-6 persoane. Asta se explică prin faptul că anume în asemenea grupe are loc o înțelegere reciprocă mai distinctă a preadolescenților. Deci numărul de membri în grupele preadolescenților cu comportament deviant răspunde, în primul rând, nevoii de comunicare a lor. Anume în astfel de grupe le este mai ușor, mai comod să stabilească relații, contacte. De această particularitate am ținut și noi cont în realizarea măsurilor de psihocorecție.

Care este conținutul activităților în grupele preadolescenților? După datele chestionarului am stabilit tipurile de activități preferate de preadolescenții cu comportament deviant. (vezi tab.18)

Tabelul 2.18.

Tipuri de activități practicate în grup la locul de trai

activitățile	Preadolescenții I lot (%)	Preadolescenții II lot (%)
- ocupații cu sportul	17,6	30
- discută, se plimbă pur și simplu	34,2	14
- distracții, petreceri, serbări	26	17,3
- ascultă muzică, cântă la chitară	3,4	6,7
- calculatorul	2,6	26
- jocuri în cărți, jocuri în casele care		

se construiesc, fumatul	16,2	–
- discută cărți, filme	–	6

Activitățile practicate de preadolescenții cu comportament deviant le-am grupat în :

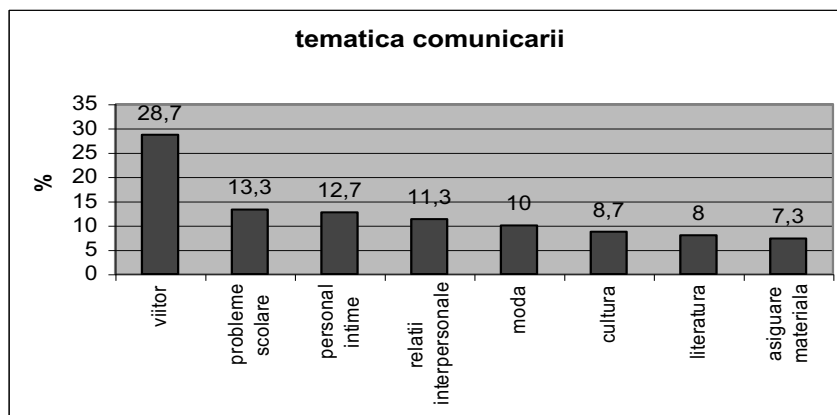
- activități cu orientare negativă (jocul în cărți, fumatul, jocuri în construcții) – 16,2%
- activități neutre (plimbări libere, distracții, petreceri) – 60,2%
- activități cu orientare pozitivă (sportul, muzica, calculatorul) – 23,6%

Datele despre activitățile preadolescenților cu comportament deviant în grupele din afara școlii ne confirmă ideea despre necesitatea acută de comunicare, pe care nu și-o pot satisface în cadrul clasei.

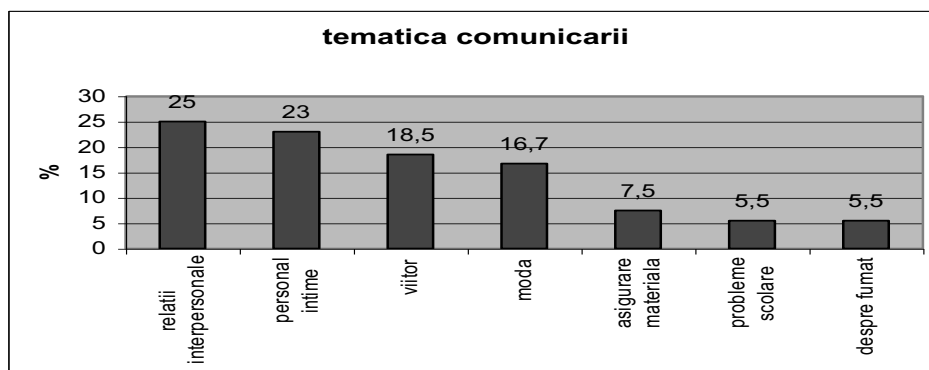
Prin intermediul aceluiași chestionar am stabilit conținutul comunicării preadolescenților cu comportament deviant.

Subiecții cercetați au evidențiat temele pe care le discută cel mai des cu semenii. Toate temele le-am clasificat în câteva grupe:

- 1) personal intime
- 2) despre modă
- 3) despre literatură
- 4) despre relații interpersonale
- 5) despre probleme școlare
- 6) despre asigurarea materială
- 7) despre cultură
- 8) despre viitor
- 9) despre fumat

Fig. 2.30. Tematica comunicării în grup a preadolescenților din al II-lea lot experimental.

Fig. 2.31. Tematica comunicării în grup a preadolescenților din I lot experimental.

Din figurile de mai sus am constatat, că preadolescenții cu comportament deviant acordă o mai mare atenție problemei relațiilor interpersonale (25%) decât cei cu comportament social adecvat (11,3%). Ei discută despre relațiile interpersonale cu părinții, cu profesorii. Un accent deosebit îl pun pe discuția relațiilor interpersonale din clasă. Putem argumenta acest fapt, prin relațiile dificile, conflictuale cu colegii de clasă, care le provoacă neplăceri, insatisfacție emoțională.

În relațiile cu părinții stările afective pot fi tensionale ca urmare a opoziției și culpabilității, dar se menține dorința de a găsi disponibilitatea atitudinală pozitivă. De aceea destul de importantă pentru ei este sfera personal-intimă (23%). Față de sexul opus se manifestă sentimente și emoții inedite de simpatie și dragoste. Aceste stări îi fac plăcere preadolescentului și îi crează un confort psihic intens. Adeseori, sentimentul de dragoste este edilic încărcat de imagini fantastice. Rezonanța afectivă se lărgeste prin prezența și respectarea unor situații ce provoacă emoții de satisfacție,

tristețe, repulsie, rușine, invidie, gelozie, îngrijorare, mînie, duioșie etc. În comunicarea personal-intimă cu semenii este foarte necesară intimitatea psihologică, deoarece ea se bazează pe atitudinea față de alții ca față de sine însuși.

Discută preadolescenții cu comportament deviant și despre viitor (18,5%), dar într-o măsură mai mică decît cei cu comportament social adecvat, la care această temă este mai frecvent pusă în discuție (28,7%).

În discuțiile subiecților cercetați prevalează discuțiile despre modă (16,7% - I lot și 10% - II lot). Moda pentru ei este un mijloc de autoexprimare și pretinde la unicitate și experimentare. De aceea, preadolescenții atrag o mai mare atenție exteriorului, decît problemelor școlare (5,5% - I lot) și discuția literaturii citite (8% - II lot). Spre deosebire de subiecții din al II-lea lot experimental, cei din I lot mai puțină atenție acordă problemelor școlare (5,5% - I lot și 13,3% - al II-lea lot), unde discută evenimentele ce au avut la școală, temele pe care le au de îndeplinit, temele pentru acasă etc.

În legătură cu schimbările condițiilor vitale, preadolescenții, își dau seamă, că fără o bunăstare materială este foarte dificil de trăit, de aceea, printre temele puse în discuție, prevalează și tema “banilor” (7,5% - I lot și 7,3% - al II-lea lot). Preadolescenții sunt mai pragmatici, mai materialişti. Acest fapt se reflectă în tematica comunicării lor.

Printre preadolescenții cu comportament deviant se discută și problemele fumatului (5,5%) – costul țigărilor, care țigări sunt mai “ușoare”, de unde se pot procura la un preț mai mic, etc. – ceea ce nu întîlnim la preadolescenții cu comportament social adecvat, care acordă atenție creației literare (8%) și culturii (8,7%).

Analiza rezultatelor obținute în urma aplicării chestionarului ne permite să concluzionăm, că conținutul comunicării preadolescenților cu comportament deviant înglobează în sine temele privind relațiile interpersonale, teme personal-intime, teme legate de viitor și de exteriorul lor, și într-o măsură mai mică, dar subliniem că totuși persistă, și teme ce țin de conduite asociale (fumatul etc.).

Analiza datelor empirice ne-a permis să constatăm, că nivelul jos al capacităților comunicative, autoaprecierea neadecvată îi determină preadolescentului un statut social scăzut în grupa de referință. Toate acestea îl împiedică să-și satisfacă nevoia de comunicare cu semenii, provocând comportamentul deviant. Înlăturarea deficiențelor în relațiile de comunicare cu semenii, formarea componentelor sferei comunicative ar putea contribui la înlăturarea comportamentului deviant la preadolescenți. Este evidentă necesitatea elaborării unui program psihocorecțional, ceea ce ne-am propus ca scop în următorul capitol.

3. PROGRAMUL COMPLEX PIHOCOREȚIONAL AL COMPORTAMENTULUI DEVIANT

3.1. Proiectarea și implementarea a programului complex psihocorecțional.

La cea de-a treia etapă a cercetării a fost organizat și realizat experimentul formativ. Ipoteza presupusă pentru această etapă este: depășirea comportamentului deviant la preadolescenți poate fi realizată prin activități bine structurate și orientate spre formarea componentelor sferei comunicative, integrate la nivelul unui program complex psihocorecțional.

Ne-am propus spre realizare următoarele obiective operaționale:

1. Proiectarea programului complex psihocorecțional;
2. Constituirea eșantionului formativ;
3. Realizarea programului;
4. Evaluarea eficienței programului complex psihocorecțional de depășire a comportamentului preadolescenților.

La baza proiectării programului psihocorecțional s-au luat în considerare următoarele direcții:

- 1) Activități de psihoprofilaxie cu părinții și cadrele didactice.
- 2) Activități educative realizate cu sprijinul diriginților.
- 3) Psihotraining-ul de comunicare și comportament.

În continuare prezentăm descrierea acestor direcții de activitate.

Activități de psihoprofilaxie cu părinții și cadrele didactice

Procesele comunicative, interactive, perceptive, reprezintă factorii principali în crearea climatului psihologic pozitiv în familie (I.A. Zimnea, 1993, I.K. Fridman, 1990). Modul de viață în familie, influențele ei educaționale, relațiile conjugale, relațiile părinți-copil, starea emoțională a părinților (în special a mamei) au o mare importanță în formarea capacităților adaptive ale copiilor.

Pe parcursul desfășurării - experimentului, s-au organizat seminare cu părinții privind:

- "Comunicarea în familie"
- "Stilurile parentale. Stilurile comportamentale ale copilului"
- "Recompensa și pedeapsa ca forme de educare"
- "Imaginea de sine a preadolescenților".

Pentru eficientizarea seminarelor, s-a utilizat pe larg discuția, dezbateră, lucrul în grup, activități interactive.

Conținutul unui seminar cu părinții este reflectat în anexa 7.

În cadrul seminarelor cu părinții s-au realizat următoarele obiective:

- Analiza rolului și poziției părinților;
- Consolidarea înțelegerii și stimei reciproce dintre părinți și copii;
- Asigurarea stabilității climatului familial favorabil;
- Dezvoltarea abilităților de comunicare în relațiile cu copiii;
- Conștientizarea stimei și autostimei de către preadolescent;
- Conștientizarea influenței pedepselor și stimulărilor asupra personalității preadolescentului;
- Însușirea procedurilor și formelor de stimulare.

În activitățile realizate cu cadrele didactice, referindu-ne la recomandările date de I.A.Furmanov (1996), am insistat să punem accent pe consolidarea la ei a competenței psihologice după principii umaniste de interacțiune cu preadolescenții cu comportament deviant. Activitățile au fost orientate în următoarele direcții:

A. Seminare pentru cadrele didactice în care s-a urmărit următoarea tematică:

1. Particularitățile individual-psihologice ale preadolescenților “dificili”.
2. Cauzele comportamentului deviant.

B. Consilierea cadrelor didactice vizînd problema utilizării în cadrul lecțiilor a tehnicilor de comunicare efectivă atît a elevilor între ei, cît și între profesor și elev.

C. Consilierea psihologică privind particularitățile interacțiunii cu elevi vizați.

D. Consilierea psihologică axată pe problema particularităților de personalitate cu pondere de eficiență înaltă în cadrul activității cu preadolescenți cu comportament deviant.

Este cunoscut faptul că, personalitatea pedagogului, educatorului, strategiile didactice au o însemnătate deosebită în educarea și instruirea preadolescentului. Exercițiile educative sunt determinate de autoritatea învățătorului. Însă autoritatea trebuie să se formeze în urma tendinței pedagogului de a-i învăța pe discipolii lui să devină organizatori activi ai vieții colectivului, de a stimula dezvoltarea activismului social. Pe baza datelor cercetării putem susține că preadolescenții cu comportament deviant apreciază la pedagog următoarele calități și strategii educative: capacitatea înțelegere; empatia; profesionismul, cunoașterea particularităților de vîrstă ale copiilor, interesele, capacitățile, caracterul; deschiderea spre comunicare etc. Preadolescentul apreciază atitudinile pedagogilor vis-a-vis de persoana sa.

Activități educative realizate cu sprijinul dirigintilor

Funcțiile de bază ale dirigintelui de clasă sunt:

- Promovarea și realizarea cu consecvență a obiectivelor ce decurg din componentele educației;
- Adecvarea metodelor de educație la particularitățile psihologice de vârstă și individuale ale elevilor avînd în vedere tendința de afirmare a personalității la preadolescenți;
- Participarea elevilor la propria formare, prin angajarea lor în organizarea și pregătirea activităților educative, dezvoltîndu-le inițiativa și spiritul de cooperare;
- Asigurarea în colectivul clasei a unui climat de încredere, de stimă și respect reciproc, de exigență echilibrată și a unui stil de conducere democrat;
- Pregătirea psihologică a elevului pentru a înțelege și aplica valorile societății democratice, normele de conduită moral-cetățenească, în scopul integrării lor socio-culturale;
- Prevenirea și combaterea devierilor de comportament la unii elevi etc.

Programa de activitate s-a discutat cu diriginții claselor. Programa se anexează (anexa 8).

Activitatea pedagogilor (diriginților) cu preadolescenți cu comportament deviant s-a realizat în câteva etape.

La I etapă dirigințele, prin intermediul observărilor, a făcut cunoștință cu particularitățile individual-psihologice ale elevilor; a luat cunoștință de particularitățile de activitate și comunicare a profesorilor, pe obiecte, a realizat discuții cu profesorii.

Pe parcursul etapei a II s-au studiat dosarele personale ale elevilor, statutul social, componența familiei, starea materială etc.

Ultima etapă, a III, a constituit-o activitatea propriu-zisă cu elevi pe parcursul anului. S-au organizat discuții individuale și de grup pe teme: "Povestește-ne despre tine", "Cum mă văd în viitor", "Calitățile mele de personalitate pozitive și negative" etc.

În activitatea cu preadolescenți s-a acordat atenție atît formelor colective de activitate, cît și celor individuale. Aceste activități au fost orientate, în fond, la cunoașterea și autocunoașterea preadolescenților, la descoperirea individualității lor, la dezvoltarea capacităților comunicative, autoaprecierii adecvate, autopercepției pozitive. Printre activitățile putem enumera: concursuri, seri de odihnă, exerciții, ore de dirigenție, jocuri, organizarea și desfășurarea diferitor sărbători etc.

Remarcabil este aportul profesorilor orientat spre schimbarea imaginii și atitudinii, privitor la categoria respectivă de copii. Pe parcursul acestor activități profesorii au dat dovadă de răbdare, calmitate, tact pedagogic, empatie, încredere în capacitățile și posibilitățile copiilor etc.

Toate activitățile realizate de pedagog au purtat nu numai caracter cognitiv, dar și afectiv.

Pedagogii au fost rugați să utilizeze diverse aprobări, stimulări de tipul: "Bravo", "Bine", "Cum tu ai proceda", "Cum tu consideri" etc. Aceste metode de influență contribuie la formarea auto percepției pozitive a elevilor și la corecția autoaprecierii. În acest scop au mai fost realizate și următoarele metodici:

1. Discuții pe teme: "Este important oare să știi, ce poți face bine, și ce nu poți face?", "Prin ce mijloace ar putea cineva să te convingă să faci lucruri frumoase", "Cum poți face acest lucru tu singur?";

2. Formarea relațiilor de prietenie. În acest scop preadolescenților li a propus să continue fraza: "Prietenul este acel care ...". apoi s-au dus discuții și chiar s-au înscenat situațiile: "Pentru care calitateți te iubesc prietenii?", "Ce te leagă pe tine cu prietenii tăi?" etc.;

3. Cuvinte - autodescrieri: preadolescentul era rugat să scrie trei cuvinte care-l caracterizează. Apoi foaia se îndoie și el este rugat să scrie trei cuvinte, care exprimă modul cum dorește să fie. În continuare se organizează o discuție în grup asupra relațiilor mai des întâlnite.

Spre finele activității educative profesorii au evidențiat modificări eficiente în comportamentul și activitatea preadolescenților, în stabilirea relațiilor interpersonale pozitive, micșorarea manifestărilor agresive, diminuarea tensiunilor emoționale. Mai clar s-au conturat relațiile interpersonale, de prietenie. A crescut nivelul autocontrolului, autoanalizei propriului comportament.

Pe tot parcursul activităților s-a urmărit și scopul formării coeziunii colectivului clasei, în vederea sporirii nivelului de referință a lui pentru preadolescenții cu comportament deviant. În organizarea măsurilor educative se ținea cont de faptul că, subiecților participanți în experimentul de formare, li se propuneau însărcinări după posibilitățile lor, erau stimulați să participe activ. Se ținea cont de orice situație ce permitea observarea succeselor lor. La finele fiecărei activități se făceau totalurile, unde se evidențiau trăsăturile pozitive și negative a fiecărui elev.

Aducem în exemplu niște fragmente din câteva activități:

În toate clasele, unde învață subiecții din grupul experimental s-a organizat sărbătoarea "Ziua învățătorului" unde au fost integrați toți elevii. Unii erau responsabili de organizare, alții de

oformarea clasei, a treia grupă au învățat poezii, cîntece etc. Elevii au invitat la sărbătoare prima lor învățătoare și pe toți profesorii pe obiecte. Au răsunit cîntece, s-au recitat poezii. Elevii au adus în dar învățătorilor lucruri făcute de ei la lecție de educație tehnologică.

În special pedagogii au evidențiat străduințele subiecților experimentați: directorul adjunct pe problemele educației, diriginții, profesorii pe obiecte au subliniat (i-au numit pe nume pe toți subiecții experimentați), că acești elevi îi bucură în deosebi cu succesele lor, cu participarea lor la sărbătoarea de azi. Pedagogii și-au exprimat încrederea că copiii și de acum înainte vor aduce bucurii întregi școli prin comportamentul lor exemplar și prin participarea activă la viața socială a școlii. La sfîrșitul activității s-a oferit un ceai, fapt care deasemenea a avut o importanță educativă, așa cum a apropiat, a unit colectivul de elevi.

După sărbătoare am discutat cu pedagogii și elevii.

Experimentatorul: - Cine dorește să-și dea părerea vis-a-vis de sărbătoarea, dedicată pedagogilor?

M.: (elevă exemplară) - Mi-a plăcut foarte mult. Sincer să vorbesc, astfel de sărbători, cu toți învățătorii, cu administrația, nu am mai avut niciodată. Eu am rămas uimită, că colegii, care, în fond, nu activau până acum în măsurile extrașcolare (îi numește pe nume), astăzi au participat activ. Bravo vouă! (se adresează subiecților experimentați). Mă mîndresc cu voi!

Experimentatorul: - G., tu nu dorești să ne spui nimic?

G. (subiect din grupul experimental): - Deasemenea mi-a plăcut sărbătoarea. În special, acel moment, când învățătorii mi-au numit numele meu și au subliniat faptul, cît de bine eu recit. Mi-a fost foarte plăcut. Cred că deacum în colo voi participa la toate măsurile care se vor organiza în clasă.

În discuție se includ pedagogii.

B. D. (pedagog): - Ați văzut cît de bine au cîntat, recitat, dansat elevii noștri? Dacă să fiu sinceră, eu mă mîndresc mult cu acești copii.

B.A.: (diriginte) - Sunt deacum al patrulea an diriginte la această clasă, însă n-am văzut până acum ca elevii (și numește numele elevilor din grupul experimental) să participe așa activ la vre-o activitate. Credeam că nu au nici un interes, nu aveam încredere să le dau careva însărcinări serioase. Dar acum înțeleg că mă greșeam.

V.T.: (director adjunct pe problemele educației) - Sunt bucuroasă pentru copiii noștri. Am încredere în ei. Știu, că ei de azi înainte vor participa tot atît de activ și în alte măsuri organizate în

școală. Numind numele tuturor elevilor supuși experimentului, le-a adus mulțumiri și a subliniat că de acum încolo acești elevi vor fi nucleul, pe care se va baza în activitatea sa. Deasemenea, a adus mulțumiri tuturor participanților și diriginților de clasă.

Oservările efectuate ne-au permis să depistăm următoarele: la început pe fețele lor puteam citi o oarecare neliniște, neîncredere în forțele proprii. Am văzut cum ceilalți elevi îi ajutau și susțineau pe acești copii. Dar după ce au vorbit învățătorii, colegii și le-au adus mulțumiri pentru participarea activă, pe fețele lor a apărut bucurie.

Susținem ideea că, observînd și evidențiind fiecare succes al preadolescentului cu comportament deviant, fie chiar cît de neînsemnat, creînd situația aprecierii pozitive, acesta, la rîndul lui, nu va mai fi pus în situația de a folosi mecanismele de apărare.

Clasele a 7-a și a 8-a au organizat concursul "Toamna de aur". Sala a fost foarte bine amenajată. A fost organizată expoziția de lucrări confecționate din material natural de către elevi..

În concurs fiecare clasă a recitat poezii, cîntat cîntece, au prezentat diferite numere artistice, au ghicit ghicitori.

La sfîrșit, juriul, în componența căruia au intrat psihologul școlii, diriginții de clasă, directorul adjunct pe problemele educației, au făcut totalurile concursului. Membrii juriului au adus mulțumiri elevilor pentru amenajarea sălii, pentru muzica aleasă cu gust, pentru numerele artistice prezentate, pentru costumele interesante. În special s-a evidențiat activitatea subiecților din lotul experimental.

Din discuțiile cu elevii de după concurs am văzut cît de satisfăcuți erau subiecți noștri de faptul că li s-au încredințat roluri, obligațiuni și ei au reușit să se isprăvească cu ele.

Pentru preadolescenți este foarte importantă aprecierea profesorilor și a colegilor de clasă. Aprecieria pozitivă contribuie la formarea emoțiilor pozitive, la elaborarea etalonului adecvat de conduită, la dorința de a-și îmbunătăți comportamentul pentru a corespunde așteptărilor colegilor.

În astfel de măsuri se consolidează sistemul aprecierilor reciproce, unde fiecare elev se apreciază pe sine și pe alții. În asemenea activității elevul duce observări asupra sa și asupra altora, meditează asupra faptelor și comportamentului și fiecare succes îi insuflă încrederea în faptul că și el poate fi disciplinat, bine educat, că poate lupta cu manifestările negative ale comportamentului.

Activitatea educativă a diriginților de clasă a avut ca scop și a realizat următoarele sarcini:

- Coeziunea grupului;
- Formarea unor relații bazate pe prietenie, încredere;

- Dezvoltarea capacităților comunicative;
- Crearea condițiilor pentru formarea autoaprecierii adecvate; a autocriticii, care reprezintă factorii de bază în psihocorecția preadolescenților cu comportament deviant.

Psihotraining-ul de comunicare și comportament.

Corecția barierilor în comunicare poate fi realizată prin intermediul training-ului social-psihologic. Această metodă reprezintă un procedeu efektiv de activizare a personalității pentru lucrul independent asupra propriilor probleme, contribuie la formarea deprinderilor de autoreglare și comunicare.

În urma realizării training-ului social-psihologic se creează atmosfera de încredere, care contribuie la însușirea experienței de comunicare pozitivă, la acceptarea de către membrii grupei a normelor și a valorilor comunicării, elaborate în procesul activității în comun. Membrii grupei însușesc noi forme de comunicare, caută procedee efective de comunicare, analizează greșelile și greutățile în activitatea comunicativă.

În procesul training-ului social-psihologic:

- a) Subiectul primește o reprezentare mai completă și obiectivă despre poziția lui în mediul social, despre atitudinea față de el a celor din jur;
- b) Crește semnificația reprezentărilor omului despre sine ca despre subiect al activității comunicative;
- c) Se observă creșterea importanței percepției altui om în rolul partenerului cu drepturi depline în activitatea de comunicare;
- d) Se observă încercările subiectului de a-și reaprecia capacitățile comunicative în corespundere cu aprecierile celor din jur;
- e) Apare necesitatea de a-și perfecționa capacitățile comunicative.

Iar toate acestea contribuie la învingerea dificultăților în comunicare și formarea capacităților comunicative. Anume din aceste considerente am ales această formă de corecție.

Scopul de bază al psihotraining-ului, realizat cu subiecții din grupul experimental constă în însușirea cunoștințelor, dezvoltarea abilităților și capacităților de comunicare și interacțiune cu cei din jur (semenii, adulții).

Realizarea acestui scop necesită înaintarea *obiectivelor intermediare*:

- formarea deprinderilor de comunicare în diferite situații;
- dezvoltarea capacităților de analiză a situației;

- de apreciere a comportamentului propriu și a celor din jur;
- dezvoltarea capacităților de exprimare a opiniei în formă orală, de manifestare a inițiativei;
- achiziționarea cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor etice de comunicare;
- formarea și corecția directivelor necesare pentru comunicare valoroasă cu semenii și adulții;
- dezvoltarea capacităților de a se cunoaște complet și adecvat pe sine și pe alții;
- însușirea procedeelelor individuale de comunicare interpersonală;
- formarea autoaprecierii adecvate;
- dezvoltarea calităților comunicative ca: emotivitatea, caracterul convingător, capacitatea de a asculta, de a convinge etc.

În realizarea psihotraining-ului ne-am condus de următoarele *principii* de influență social-psihologică:

1. **Principiul dialogării** acțiunilor reciproce, adică comunicării interpersonale valoroase, bazate pe respectarea opiniilor colegilor, pe încredere, pe eliberarea participanților de suspiciuni reciproce, nesinceritate, frică. Principiul dialogării presupune pe de o parte dialogul intern al elevului, iar pe de alta parte– impulsul spre crearea culturii și libertății gândurilor și acțiunilor, adică spre comunicarea creativă. Principiul dialogării contribuie la colaborare activă, parteneriat, crează condiții pentru depășirea egocentrismului și individualismului, descătușează imaginația și gândirea copiilor, crează mecanismele dominante ale egalității în drepturi în relațiile parteneriale, conduce spre poziții umaniste de prietenie.

2. **Principiul evenimentului psihologic** este important pentru realizarea activității de grup, deoarece crează condiții pentru realizarea schimbărilor în personalitate. Pentru restructurarea relațiilor este nevoie de momente acute, de situații de conflict, de stări tensionate. Evenimentele, după părerea noastră, stimulează comunicarea, deaceia presupunem că un training trebuie să aplice așa procedee, ca discutarea deschisă a comportamentului participanților, elemente din psihodramă și un șir de mijloace afectiv-emoționale.

3. **Principiul materializării naturale** a fenomenelor social-psihologice cercetate, care presupune, că datorită materializării multe manifestări ale psihicului apar în fața membrilor grupului nu numai în forma noțiunilor teoretice abstracte, dar fiind intens rețrăite, devin o avere

a experienței practice. S-au organizat situații afectiv-emoționale, analiza lor specifică fiecărui participant la training.

4. Principiul activismului. Esența acestui principiu constă în faptul că procedeul de bază al influenței corecționale este organizarea, implicarea activă a subiecților în acțiuni special elaborate.

Organizarea training-ului

În ceea ce privește durata ședințelor de training, am ținut ca să nu fie destul de mare, deoarece pentru preadolescenți lucrul în grup este mai efektiv atunci când este de scurtă durată, și se realizează intensiv. Asta se explică prin aceea că din cauza dezvoltării insuficiente a memoriei de lungă durată și volumului redus al acesteia, pauzele îndelungate pot duce la denaturarea informației, la oscilarea dispoziției în cazul lipsei rezultatului accesibil, ceea ce provoacă dezamăgire (decepție) în ocupațiile de grup. Un argument destul de important este și faptul, că participarea îndelungată în grup poate crea o reacție artificială, o nișă ecologică, o alternativă a vieții (Eidemiller E. G. 1990).

Ședințele de training s-au organizat de 3 ori pe săptămână pe parcursul a trei luni.

Psihotraining-ul a fost constituit din câteva etape:

I etapă: selectarea subiecților pentru training.

II etapă: completarea grupelor de training.

III etapă: realizarea training-ului social-psihologic.

IV etapă: evaluarea eficienței influenței psihocorecționale.

Constituirea lotului experimental

Subiecții care urmau să participe în training-ul social-psihologic au fost cei care au obținut rezultate joase la majoritatea metodicilor utilizate în cadrul experimentului de constatare. În plus la aceasta, s-a mai organizat în clasele unde învață acești elevi, 4 activități speciale. Aceste activități au avut ca scop:

- Evidențierea poziției sociale a subiecților cercetați în colectivul clasei;
- Analiza atitudinii lor față de colegii de clasă;
- Observarea indirectă a reacțiilor acestor elevi raportat la colegi și la atitudinile față de ei;
- Identificarea barierilor întâmpinate în includerea preadolescenților în activitățile de grup;
- Evidențierea antipatiilor și simpatiilor;
- Evidențierea deprinderilor compensatoare neadaptive de comportament ale preadolescenților;

- Stimularea interesului colectivului clasei față de personalitatea subiecților dați;
- coeziunea colectivului clasei;
- Acordarea ajutorului în depășirea izolării subiecților din lotul experimental prin susținerea acordată de către colegii de clasă.

Pentru realizarea acestor obiective am utilizat anumite psihotehnici. S-au format patru loturi: *două loturi experimentale* a câte 12 subiecți care au participat la ședințele training-ului; *două loturi de control* a câte 12 subiecți cu aproximativ aceleași rezultate, care nu au participat la ședințele training-ului.

Caracteristica subiecților din lotul experimental privind accentuările de caracter este următoarea: 6 exaltați, 5 ciclotimi, 6 nestăpâniți, 7 demonstrativi.

La *etapa inițială* s-au determinat și însușit *normele comunicării de grup*:

1. **Comunicarea după principiul “aici și acum”.** Pentru mulți din participanți le este caracteristică tendința de a se deplasa în trecutul evenimentelor. În acest caz se include mecanismul de apărare psihologică. Scopul training-ului este, însă, ca grupa să se transforme într-un sistem de oglinzi, în care, fiecare membru al grupei ar putea să se vadă pe sine.

2. **Principiul personificării afirmațiilor.** Esența constă în refuzul de la formele interpersonale spre exemplu: în loc de afirmații de tipul “de obicei se consideră că ...” trebuie folosite formele personale: “eu consider, că ...”.

3. **Principiul activității.** Fiecare participant trebuie să se includă în interacțiunea de grup.

4. **Principiul comunicării de încredere.** Presupune utilizarea adresărilor de tipul “tu”, respectarea regulei: ”Vorbește numai adevărul ori, cel puțin nu minți”.

5. **Principiul confidențialității,** presupune să nu se scoată conținutul comunicării din training în afara grupei.

Fiecare ședință de training a avut următoarea structură:

1. *Ritualul de salut.*
2. *Reflexia asupra ocupației precedente,* unde subiecții își dădeau părerea proprie despre ocupația precedentă. Ce le-a plăcut în special? Ce-ar dori să schimbe? etc.
3. *Înviorarea psihologică.*
4. *Verificarea lucrului de acasă.*
5. *Etapa de bază a ședinței,* care includea exerciții orientate spre realizarea obiectivelor training-ului.

6. *Lucrul pentru acasă.*
7. *Ancheta*, care avea ca scop să urmărim procesele dinamice de grup.
8. *Ritualul de adio.*

La etapa de bază a ședințelor de training am utilizat diverse tehnici.

În continuare prezentăm *exemple de tehnici utilizate în training*:

I. În scopul stabilirii contactului

În acest scop am utilizat exerciții, care le-au permis subiecților, participanți în training, să însușească mijloace verbale, neverbale de stabilire a contactului cu alte persoane, să le probeze în condiții nepericuloase, să-și verifice posibilitățile de stabilire a contactului în diferite situații, să înțeleagă, că pentru stabilirea contactului nu există reguli și mijloace universale, este necesar de a te orienta la persoana cu care comunică, la starea în care ea se află.

1. "Găsește-ți perechea".

Participanții stau în cerc.

Instrucțiunea: "La "unu", stînd pe scaun, în liniște fără cuvinte, trebuie să vă găsiți pereche. La "doi" ambii începeți aceleași mișcări: Apoi iarăși la "unu" trebuie să vă căutați o altă pereche, etc".

Discuție. Se discută "Cum s-a creat perechea?". Și "Cum a avut loc alegerea aceluiaș mișcări?". Răspunsurile la întrebări ne permit să evidențiem indicii neverbali de bază, care ne vorbesc despre începutul stabilirii contactului (direcționarea și fixarea privirii, expresia feței amabilă, prietenoasă, zîmbetul, o ușoară mișcare înainte în întîmpinarea partenerului etc).

2. "Poziții în comunicare".

Participanții se distribuie în perechi. Fiecare pereche își ocupă un loc comod în sală comod. Timp de 1,5 minute trebuie să vorbească între ei în poziția "spate la spate", 1,5 minute în poziția "unul pe scaun, celălalt așezat", 1,5 minute în poziția "ambii așezați față-n față".

Discuție. Se evidențiază în care poziție le-a fost mai dificil să comunice, și în care mai ușor. Se face concluzia despre importanța poziției "de egal" în stabilirea contactului.

II. Dezvoltarea mijloacelor neverbale de comunicare

1. "Nu aud"

Participanții se distribuie în perechi. Li se propune situația, când îi desparte un geam (în tren, autobus...), nu se aud unul pe altul, dar unul din ei are de transmis neapărat ceva celuilalt.

În discuție se evidențiază cele mai expresive mijloace neverbale, care ne ajută să ne înțelegem unul cu altul.

2 “Discuție în liniște”

Participanții stau în cerc. În mijlocul cercului se află fișe cu însărcinarea: de a imita prin mijloace neverbale fraza scrisă pe fișă. Ceilalți trebuie să determine care a fost fraza.

Exemple de fraze:

- “Nu te neliniști, totul va fi bine...”
- “Sunt foarte bucuros să te văd!”
- “Așa ceva nu se poate!”
- “Nu m-am așteptat de la tine la așa ceva!”
- “Cît sunt de bucuros!”
- “M-am săturat de toate!”
- “Arăți foarte bine!”
- “Iartă-mă, regret că așa s-a întâmplat”.

III. Dezvoltarea mijloacelor verbale de comunicare.

“Rugămintea”

Participanților li se amintește, că pentru a obține ceva, totul depinde de faptul, cum rogi, în ce condiții, cu ce dispoziție. Apoi li se propune, ca în perechi să experimenteze.

Se discută care au fost cele mai bune variante. Preadolescenții înțeleg, că interlocutorul apreciază tactica, diplomația, originalitatea. Înainte de a cere ceva, trebuie de făcut un compliment, care ar aminti despre autoritatea, meritele persoanei la care te adresezi.

IV. Dezvoltarea capacităților de percepție și înțelegere a celuilalt în comunicare.

În acest scop cu preadolescenții participanți în training s-au organizat discuții pe teme:

- 1) Empatia, reflexia - ca mijloace de percepție și înțelegere a celuilalt în comunicare.
- 2) Sinceritatea, caracterul deschis, comunicarea fără mască.
- 3) Feed-bach - ul în comunicare.

S-au realizat numeroase exerciții.

Exemple:

1. “Empatia”.

Participanții ascultă pe unul din membrii grupului, care rostește o frază pe un ton foarte emoțional. Apoi fiecare, pe rând, numește emoția, pe care, în opinia lor, o trăiește vorbitorul.

2. “Vocea internă”.

Participanții stau în cerc. Unul își alege o persoană, care va îndeplini rolul vocii interne. Stau spate la spate și vocea internă spune: “Eu (numește numele celui din pereche), acum simt ..., deoarece ..., din cauza că ...? Primul trebuie să răspundă la întrebări. Are dreptate “vocea internă?” A spus tot ce ați dorit să auziți? Poate doriți să auziți o altă “voce internă”? Apoi următorul participant își alege “vocea internă”.

În discuție participanții spun ce dificultăți au întâlnit în îndeplinirea exercițiului? Ce îngreuează sau facilitează reflectarea emoțiilor altui om? Ce emoții au trăit ei?

3. “Romanița”

Se aranjează 5-6 scaune în centru, 5-6 în cercul exterior–“petale”. Participanții se așează pe scaune. Însărcinarea I– să privească unul în ochii celuilalt timp de un minut. Apoi “petalele” se schimbă între ele cu locurile. Însărcinarea a II-a – participanții spun unul altuia: “Ce văd eu la tine?” (haina, coafura, zîmbetul e.t.c.). “Petalele” își schimbă locurile. Însărcinarea a III-a – participanții povestesc unul altuia “cum ai fost tu în copilărie”, iar celălalt răspunde pe cât este de corect. Apoi “petalele” își schimbă locurile. Însărcinarea a IV-a – participanții încearcă să răspundă la întrebarea “Ce este între noi comun?”. Însărcinarea a V-a – participanții încearcă să determine prin ce se deosebesc unul de altul.

V. Dezvoltarea capacităților comunicative.

“Discuția pe etape”

Scopul: analiza dificultăților întâlnite în stabilirea relațiilor interpersonale, conștientizarea cauzelor comunicării efective și neefective, observația asupra stilului de comportament individual.

Procedura: Grupul se distribuie în grupuri mici: 3 grupuri mici formate din participanți (a câte 2-3 persoane în fiecare), unul, format din observatorii (3 persoane). Pentru discuție se propune tema “Care sunt digicultățile în comunicare?”.

Fiecare grup mic formulează și scrie nu mai puțin de cinci cauze, timp de 15 minute. Apoi, la semnal, grupele mici se unesc în două grupuri și fiecare, în interiorul său, fac schimb de informație, discută și reduc cauzele până la trei, cele mai importante (10 min). La următoarea etapă aceste două grupuri discută între ele cauzele comunicării efective și neefective și întregul grup trebuie să formuleze, înscriind la tablă trei cauze, cele mai importante, care fac dificilă comunicarea.

Observatorii determină stilul de comportament în grupurile mici, stadiile de dezvoltare a discuției la fiecare etapă de coeziune a lor, relațiile interpersonale în grupurile mici și în grupul mare (liderii, activitatea, confortul, izolarea etc.), dificultățile și momentele efective de coeziune a grupurilor.

Analiza și concluziile: Se analizează stilurile de comportament în discuție. Se enumără factorii care fac dificilă și cei care dezvoltă comunicarea, se caracterizează indicii ascultării active.

1. *“Conducerea inițiativei”*

Scopul: dezvoltarea capacității de a lua inițiativa în comunicare.

Procedura:

- I. Se crează situația: “Voi discutați cu cineva. Interlocutorul este liderul în discuție. Sunteți pasivi. Încercați și preluați inițiativa. Posibil că n-o să reușiți de la început. Dar încercați.”
- II. Se joacă situațiile:
  - “Intervine într-o discuție”.
  - “Intră în discuție cu un coleg, care nu dorește să se salute cu tine”.
  - “Discută cu feciorul tău, de vârstă preadolescentă, la care ai găsit în buzunar țigări”.
  - “Refuză rugămintea altuia, dacă într-adevăr nu dorești să o îndeplinești”.
  - “Primește refuzul altei persoane, pe care ai rugat-o să te ajute la ceva”.

Analiza: se analizează pozițiile în comunicare, capacitatea de a asculta și a fi ascultat, particularitățile comportamentului neverbal, formarea pe etape a comportamentului încrezut în comunicare.

2. *“Calitățile necesare în comunicare”*

Scopul: conștientizarea calităților necesare în comunicare.

Procedura: La prima etapă se organizează o discuție, care are scopul de a evidenția opinia colectivului privind calitățile de personalitate necesare pentru comunicare. Fiecare participant își expune părerea, argumentând-o. Apoi se elaborează o listă inițială de calități importante pentru comunicarea interpersonală.

La a doua etapă fiecare participant completează o listă indicând calitățile, care, după părerea grupei sunt mai importante. În această listă se pot include și altele, pe care, din anumite cauze, grupa nu le-a numit. Apoi toți apreciază manifestarea individuală a acestor calități, utilizând scara de la 0 la 8 puncte. Psihologul adună aceste liste, de care va avea nevoie la cealaltă ședință.

VI. Însușirea procedeeleor de soluționare constructivă a conflictelor

În soluționarea conflictelor interpersonale trebuie să se respecte următoarele principii:

Principiul “exprimării emoțiilor”. În opinia lui K. Rodjers, dacă omului i se permite să-și exprime emoțiile negative fără anumite piedici, atunci, treptat, el își schimbă atitudinea spre bine.

Principiul “autorității celei de-a treia persoană”. Starea de conflict deteriorează percepția reciprocă a persoanelor implicate în conflict, în așa mod, încât ele nu mai sunt în stare să aștepte una de la alta recunoaștere, stimulare etc. Dacă o parte din acest conflict dorește să se împace cu rivalul său, poate s-o face, doar transmițând părerea de împăcare, unei a treia persoană, care are se bucură de autoritate în fața celor doi participanți la conflict. Ea trebuie să discute cu unul din participanți despre problemele care îi preocupă pe ambii (în 99% situații), iar despre împăcare – doar în 1% situații. Pentru o persoană ofensată, părerea pozitivă despre ea din partea celui care a ofensat-o reprezintă un imbold spre căutarea compromisului interpersonal.

Principiul “schimbului de poziții”. În situația special creată, când două persoane se află în conflict, psihologul le propune să-și schimbe locurile și chiar rolurile. Aceasta le permite să privească la ceartă cu ochii oponentului.

Principiul “lărgirii orizontului spiritual” al persoanei aflate în conflict. În situația creată, când două persoane se ceartă, psihologul protocoalează această ceartă (banda de magnetofon). Apoi se analizează amănunțit cearta, psihologul atrăgând atenție la egoismul, insuficiența argumentelor fiecărei persoane. Discuția se sfârșește cu apelul, de a se orienta la valorile și scopurile morale, spirituale, lăsând în urmă dragostea de sine ofensatoare.

Profilaxia și soluționarea conflictelor interpersonale în training am realizat-o prin tehnici psihologice speciale. Aducem un exemplu:

“Oaspetele de onoare”

Scopul: a evidenția și fixa în conștiința participanților forma respectuoasă de adresare cu alții; a confirma dreptul participanților la respectul din partea grupei.

Procedura: o persoană iese după ușă (oaspetele). Se alege juriul. Altă persoană va fi traducător. Fiecare participant trebuie să vorbească ceva cu “oaspetele”, în așa mod, încât el să nu se plictisească. Membrii juriului, individual, le acordă participanților un anumit punctaj. Au dreptul să micșoreze nota celor care sunt prea pasivi, ori din contra prea brutali cu “oaspetele”. Apoi se calculează punctajul mediu pentru fiecare participant.

VII. Formarea autoaprecierii adecvate

În scopul formării autoaprecierii adecvate, și ca urmare, dezvoltarea trăsăturilor comunicative a preadolescenților cu comportament deviant, am creat situații, unde se puteau descoperi anumite trăsături pozitive ale subiecților. Cel mai mic succes obținut de ei era stimulată, ceea ce a contribuit la restructurarea autoaprecierii lor.

Ținem să menționăm, că autoaprecierea, determinând starea emoțională a individului în sistemul de relații interpersonale, greu se supune schimbării. Am reușit acest lucru în activitatea noastră numai cu ajutorul analizei adânci de către preadolescenți a faptelor proprii și a celor din jur, datorită dezvoltării autocriticii, datorită conștientizării divergențelor dintre necesități, nivelul de aspirații, autoaprecierea, aprecierea altor oameni și posibilitățile reale, cerințele înaintate. Iar pe această cale am obținut și schimbările în comportamentul subiecților experimentați.

Aducem exemple de exerciții orientate la dezvoltarea autoaprecierii adecvate:

Laturile “Eu-lui meu”.

Materiale: hârtie, creioane colorate.

Procedura: Subiecților li se propune să-și imagineze cum sunt în diferite situații, cum discută cu sine însuși etc și să încerce să deseneze aceste laturi diferite ale “Eu”-lui propriu.

Apoi fiecare își prezintă desenele, însoțite de comentarii.

2. *“Numele”.*

Se propune subiecților să-și aleagă un nume pe care ar dori să-l aibă.

În discuții, subiecții motivează ce nu-i place în numele propriu, de ce ar dori să fie numit altfel.

Acest exercițiu ne dă posibilitatea să obținem informație adăugătoare despre autoaprecierea subiecților. Refuzul de la numele propriu ne demonstrează, că subiectul nu este satisfăcut de sine (în conștiința lui) ori dorește să fie mai bun.

VIII. Exerciții psihotehnice în scopul diminuării trăsăturilor negative a accentuărilor de caracter.

Pentru tipul “nestăpînit”.

“Hobbi permanent”

Instrucțiunea: “Alcătuți o listă de ocupații, interese, de pe parcursul ultimelor două luni. Apecați-le cu scara de la 1 la 5 puncte, determinați-vă interesul actual pentru fiecare ocupație. E posibil ca ele să fie interesante în aceeași măsură ori, una din ele nu vă mai provoacă entuziasm.

Acum din această listă alegeți numai una, care trebuie să devine hobby permanent, spre exemplu, pentru următoarele trei luni.

Vă va fi greu să luați o hotărâre, dar trebuie să o faceți și să încercați s-o realizați.

Pentru tipul “ciclotim”.

În stabilirea contactului cu preadolescenții ciclotimi e necesar de înțeles bine, ce simte el la moment, care este atitudinea lor față de sine și față de cei din jur. Dacă ei se află în faza cu dispoziție joasă, e bine de acordat doar o susținere psihologică. Iar în perioada cu dispoziție bună, trebuie de discutat cu ei, ce au de făcut, cum etc.

În perioada cu dispoziție joasă am propus subiecților exerciții de tipul:

“Calitățile mele”

Preadolescenții trebuie să scrie pe o foaie mare o listă de calități pozitive. Li s-a propus ca permanent să completeze această listă.

În perioada dispoziției bune, pe parcursul training-ului preadolescenților ciclotimi li se creau condiții în care să manifeste inițiativă, energie, în care să fie posibilă comunicarea liberă și interesantă. Li s-au propus spre realizare exerciții de tipul:

“Planificarea”

Subiecții trebuie să scrie pe o foaie toate planurile pentru ziua următoare. Apoi li se propune să se gândească și să le excludă pe acelea de care nu sunt siguri că o să le îndeplinească. Important este, ca ceea ce și-au planificat să îndeplinească numaidecât.

În discuție, preadolescenții au ajuns la concluzia, că este mai bine să-ți planifici mai puțin, dar să realizezi tot.

Pentru tipul “demonstrativ”.

Subiecților demonstrativi, pe tot parcursul training-ului, am încercat să le formăm reprezentarea despre comportamentul lor demonstrativ ca o trăsătură dominantă de caracter, să-i învățăm să indentifice această trăsătură la cei din jur. În acest scop, utilizând interacțiunea nedirectivă, treptat am ținut să-i învățăm să-și conștientizeze motivele, să caute căi mai raționale de satisfacere a propriilor dorințe.

Cu preadolescenții demonstrativi am organizat și realizat așa psihotehnici ca:

“Reporterul”

Subiecților li se propune să-și ia rolul de reporter. Și pe un ton liniștitor, calm să transmită informația la redacție.

Pentru tipul “exaltat ”.

Cu subiecții exaltați am încercat să stabilim un contact strâns, de încredere, de înțelegere reciprocă. Asta a fost posibil, numai datorită atitudinii binevoitoare față de ei din partea celor din jur. Pentru relațiile interpersonale cu cei din jur, persoanele exaltate au nevoie de susținere emoțională, de corectarea celor din jur.

Cu acești subiecții am realizat exerciții de tipul:

“Analiticul”

Subiecților li se propune să analizeze toate schimbările bruște de dispoziție: ce s-a întâmplat, ce anume mi-a schimbat dispoziția? Când adună o mulțime de răspunsuri, li se cere să analizeze care cauze se întâmplă mai des. Și important este ca să încerce să înlăture aceste cauze.

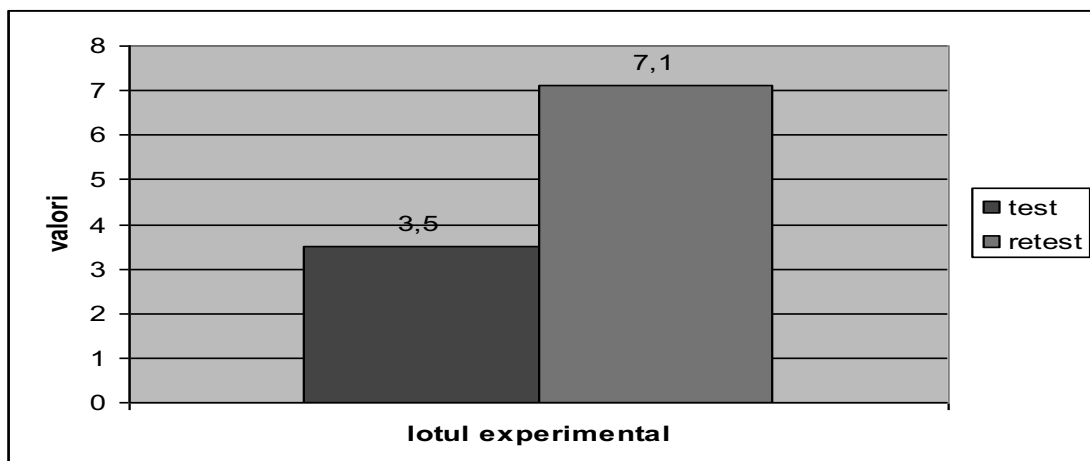
3.2. Evaluarea eficienței programului complex psihocorecțional

În scopul evidențierii influenței psihocorecționale a programului complex administrat, orientat spre depășirea comportamentului preadolescenților prin înlăturarea unor bariere în comunicare; însușirea procedurilor de comunicare cu semenii; conștientizarea rolului și necesității comunicării; formarea abilităților de comunicare și interacțiune cu cei din jur, formarea autoaprecierii adecvate, am organizat retestarea subiecților din lotul experimental și a celor din lotul de control.

În cadrul experimentului de constatare am studiat și evidențiat cauzele deficiențelor în relațiile de comunicare, care condiționează apariția comportamentului deviant la preadolescenți.

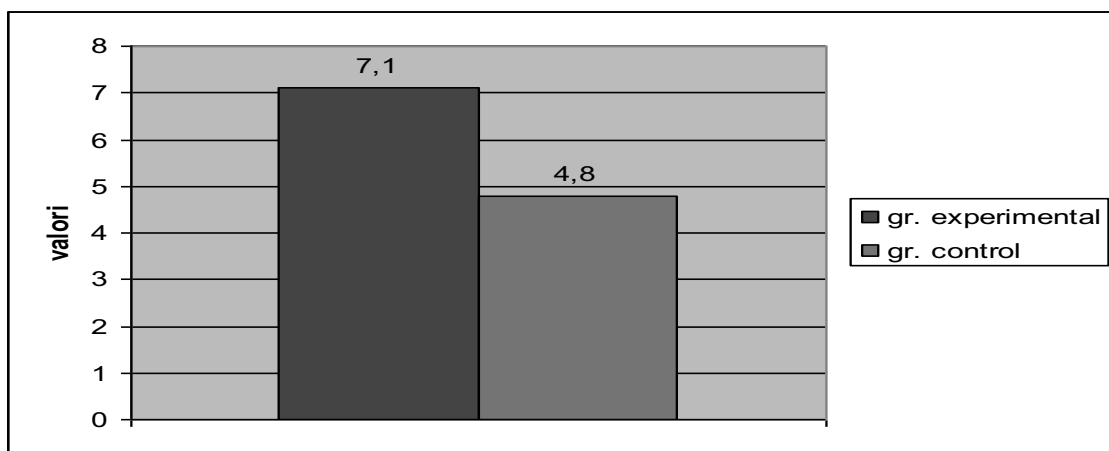
În procesul derulării experimentului formativ, care a fost orientat în următoarele direcții: activități de psihoprofilaxie cu părinții, pedagogii; activități educative realizate cu sprijinul diriginților, psihotraining-ul de comunicare și comportament, am intenționat și înlăturăm deficiențele în relațiile de comunicare a preadolescenților cu semenii; să facilităm însușirea de către preadolescenți a cunoștințelor cu privire la rolul comunicării, să le formăm abilități de comunicare și interacțiune cu cei din jur, și, ca finalitate, să ameliorăm comportamentul subiecților experimentați.

Rezultatele la faza test și retest a subiecților din lotul experimental la metoda sociometrică sunt prezentate în fig.3.1.

Fig. 3.1. Datele experimentale privind retestarea relațiilor interpersonale în colectivul clasei („Sociometria”)

După retestarea subiecților din lotul experimental, care au participat la programul complex psihocorecțional, în cadrul experimentului formativ, am constatat schimbări semnificative în ceea ce privește relațiile interpersonale cu colegii de clasă ($t=5,286$ la un prag de semnificație $p<0,001$). La compararea rezultatelor retest la metoda „Sociometria” a subiecților din lotul experimental și a celor din lotul de control deasemenea am obținut diferențe statistic semnificative.

Fig. 3.2. Datele experimentale privind retestarea relațiilor interpersonale în colectivul clasei („Sociometria”)

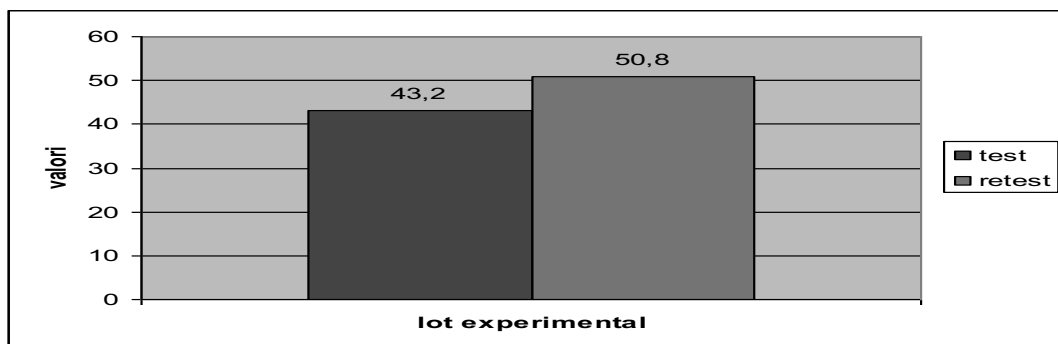

Datele enunțate ne demonstrează, că diferența aceasta este mai mică decât cea depistată la subiecții din lotul experimental la capitoul relațiilor interpersonale, deoarece subiecții din lotul de control au participat și ei la celelalte două direcții organizate în cadrul experimentului formativ.

Din reprezentările grafice putem surprinde schimbări intervenite în armonizarea relațiilor interpersonale a preadolescenților cu colegii de clasă, în urma participării în experimentul formativ. În cadrul psihotraining-ului subiecții și-au format deprinderi de comunicare în diferite situații sociale, au achiziționat cunoștințe, priceperi și deprinderi etice de comunicare, li s-au dezvoltat capacități analitice și apreciative în raport cu comportamentul propriu, au însușit procedee individuale adecvate comunicării interpersonale. Toate acestea i-au determinat statutul social, și o poziție mai favorabilă în colectivul clasei, iar acestea au facilitat îmbunătățirea relațiilor interpersonale cu colegii.

În favoarea celor enunțate mai sus ne vorbesc și datele înregistrate de către subiecții din lotul experimental, la care s-au modificat relațiile interpersonale cu colegii – ei au devenit mai comunicabili și, ca urmare, sociabili, agreeți de către colegi.

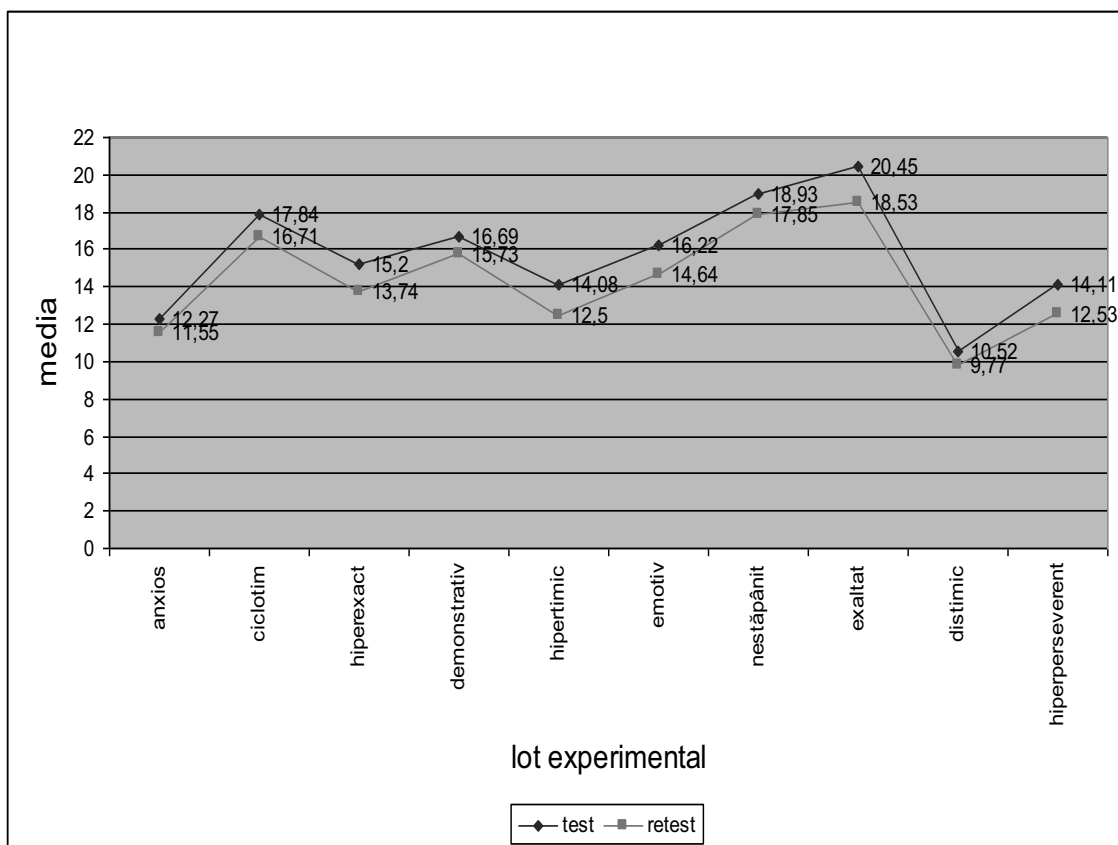
Diferențele obținute de subiecții din lotul experimental la scala *relații cu colegii* (apreciere) la metoda Dembo-Rubinștein sunt prezentate în mod grafic în continuare.

Fig. 3.3. Datele experimentale privind retestarea nivelului de apreciere la scala relații cu colegii (Dembo-Rubinștein)

În ceea ce privește nivelul aprecierii relațiilor cu colegii, am obținut diferență statistică semnificativă ($t=4,521$, la un prag de semnificație $p<0,001$) comparând rezultatele obținute la faza test și cele de la faza retest la subiecții din lotul experimental. În urma participării la programul complex psihocorecțional preadolescenții își apreciază la un nivel mai înalt relațiile lor cu semenii.

Prezentăm în continuare rezultatele test și retest la chestionarul de determinare a accentuărilor de caracter a subiecților din lotul experimental.

Fig. 3.4. Nivelul accentuărilor de caracter la faza test și retest a subiecților din lotul experimental

Din fig.38 se desprind schimbări survenite în diminuarea accentuărilor de caracter a preadolescenților din lotul experimental, în urma participării lor la experimentul formativ.

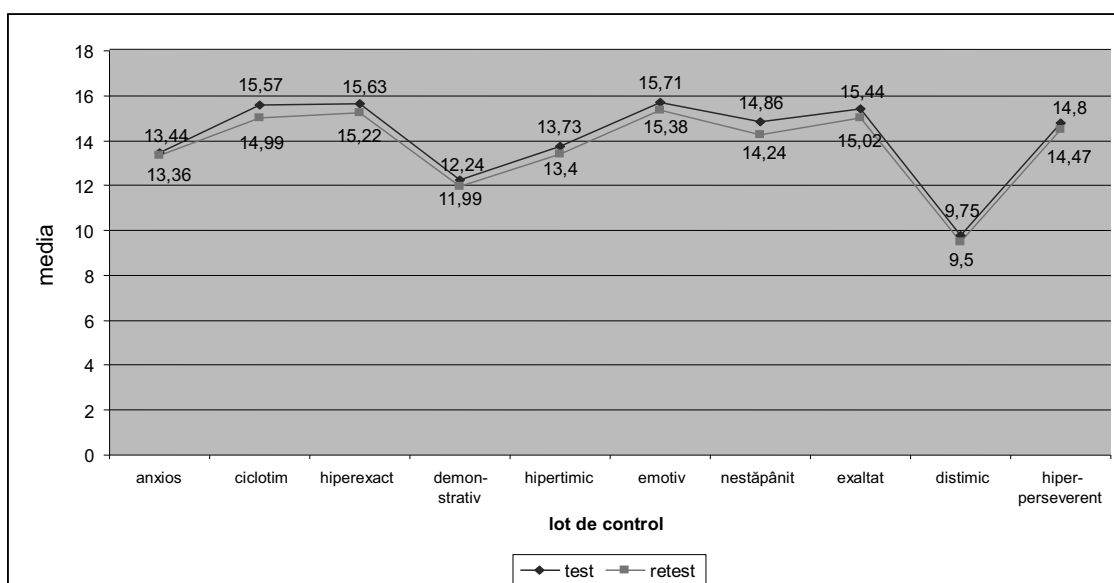
Comparând rezultatele obținute de preadolescenții din lotul experimental ne permite să constatăm diferențe semnificative la toate tipurile de accentuări de caracter între datele test și retest.

Tabelul 3.1.

Diferențele statistice la accentuările de caracter a preadolescenților din lotul experimental la etapa test și retest

Accentuările de caracter	Diferența statistică (t)	Pragul de semnificație (p)
anxietate	3,205	p < 0,004
ciclotimie	2,908	p < 0,003
hiperexact	3,077	p < 0,005
demonstrativitate	3,301	p < 0,003
hipertimie	3,616	p < 0,001
emotivitate	4,337	p < 0,001
nestăpânire	3,006	p < 0,005
exaltare	4,656	p < 0,001
distimie	3,518	p < 0,002
hiperperseverență	3,186	p < 0,004

Pe când la subiecții din lotul de control la acest test nu s-au constatat diferențe statistice semnificative.

Fig. 3.5. Nivelul accentuărilor de caracter la faza test și retest a subiecților din lotul de control

Din cele expuse putem concluziona, că în urma participării la experimentul formativ, prin aplicarea psihotehnicilor speciale destinate preadolescenților cu diferite accentuări de caracter, indicele evidențierii accentuărilor de caracter se modifică; se diminuează, se corectează în direcția comportamentului adecvat. Deci, are loc și îmbunătățirea trăsăturilor de personalitate ale preadolescenților cu comportament deviant.

O altă cauză a dereglărilor în relațiile de comunicare ale preadolescenților cu comportament deviant cu semenii, evidențiată în cadrul experimentului de constatare, o reprezintă nivelul scăzut al capacităților comunicative.

Programul psihocorecțional a fost orientat spre dezvoltarea calităților necesare pentru comunicarea interpersonală:

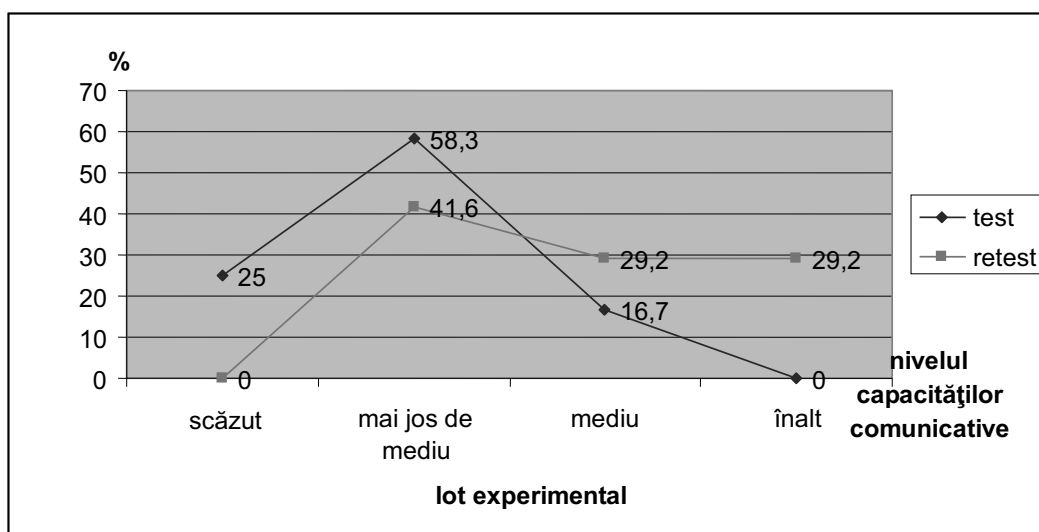
- *empatia*, capacitatea preadolescenților de a vedea lumea cu ochii altora, de a o înțelege la fel ca ei, de a înțelege faptele din această perspectivă (tehnicile „Comunicarea fără cuvinte”, „Romanița”, „Continuă sincer” etc.);
- *bunăvoința*, capacitatea nu numai de a simți, dar și de a demonstra atitudinea binevoitoare, stima, simpatia; capacitatea de a-i accepta pe alții chiar și atunci când nu aprobă faptele lor; solitudinea;
- *autenticitatea*, capacitatea subiecților de a fi firești în relații, de a nu se ascunde după măști; capacitatea de a fi ei însăși în contactele cu cei din jur (jocurile „Scoate masca”, „Contactul măștilor”, etc.);
- *caracterul concret*, refuzul de a accepta opinii comune; capacitatea de a vorbi despre trăirile sale, părerile, acțiunile concrete ce-i caracterizează;
- *inițiativa*, capacitatea de a stabili și a degenera contacte, prin inițiativă proprie; tendința spre o poziție activă în relațiile de comunicare (tehnicile „Interviul”, „Da”-dialog”, „Nu”-dialog” etc.);
- *caracterul deschis*, capacitatea de a-și deschide lumea internă altora și convingerea că caracterul extrovertit contribuie la stabilirea relațiilor favorabile, stabile cu cei din jur; sinceritatea;
- *confruntarea*, capacitatea de a comunica direct, „ochi în ochi” cu alte persoane; conștientizarea deplină a responsabilității proprii; în cazul necorespunderii opiniilor—deschiderea spre confruntare, dar nu în scop de a suprima sau supune pe altul, ci cu speranța de a stabili relații autentice și sincere;
- *caracterul convingător*;

- *capacitatea de a manifesta atenție față de interlocutor*, utilizând complimentele, laudele, stimulările, susținerea (tehnicile „Creionul roșu”, „Susținerea”, înscenarea diferitor situații);
- *capacitatea de a asculta* (tehnicile „Spațiul comunicării”, „La lecție” etc.).

În urma participării la experimentul formativ subiecții din lotul experimental și-au îmbunătățit capacitățile comunicative.

Prezentăm în continuare rezultatele obținute de preadolescenții din lotul experimental la metodică „Aptitudini comunicative și organizatorice” la faza test și retest.

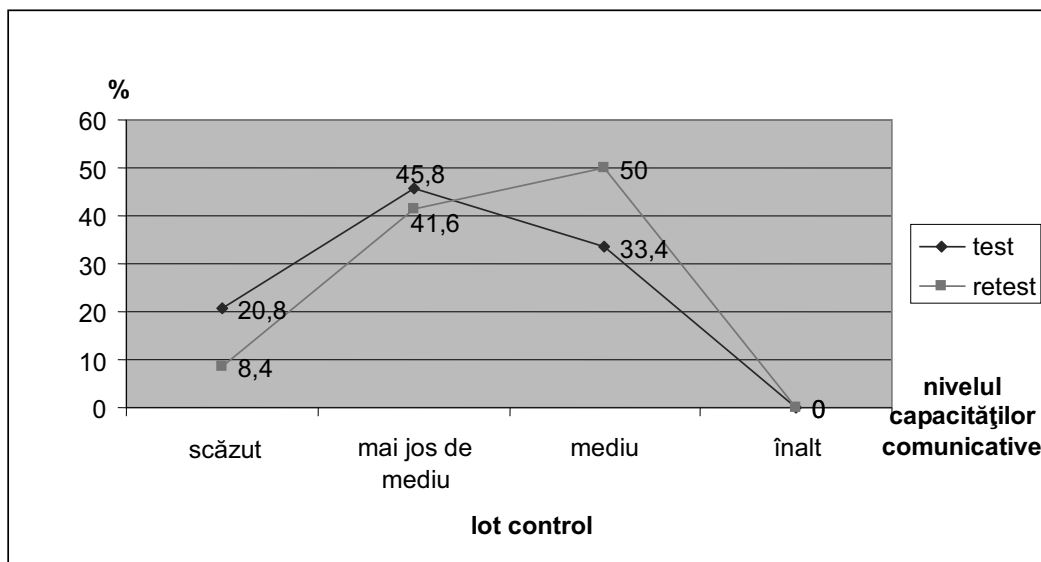
Fig. 3.6. Nivelul capacităților comunicative a preadolescenților din lotul experimental la faza test și retest

Reprezentarea grafică ne ilustrează, că nivelul capacităților comunicative de până și după experimentul formativ, curba la faza test reflectă un nivel destul de scăzut al indicelui capacităților comunicative. La faza retest se micșorează procentul subiecților cu nivel scăzut (0%) și mai jos de mediu (41,6%) și crește procentul subiecților cu nivel mediu (29,2%) și înalt (29,2%). Schimbările menționate le putem confirma și prin diferența statistică semnificativă între rezultatele la faza test și retest la metodică „Aptitudini comunicative și organizatorice” înregistrate de preadolescenții din

lotul experimental ($t=7,890$ la un prag de semnificație de $p<0,001$), valoarea centrală în faza test fiind de 6,1250, iar în faza retest-8,1677.

Prezentăm în continuare în formă grafică rezultatele obținute de preadolescenții din lotul de control la faza test și retest la metodica sus numită.

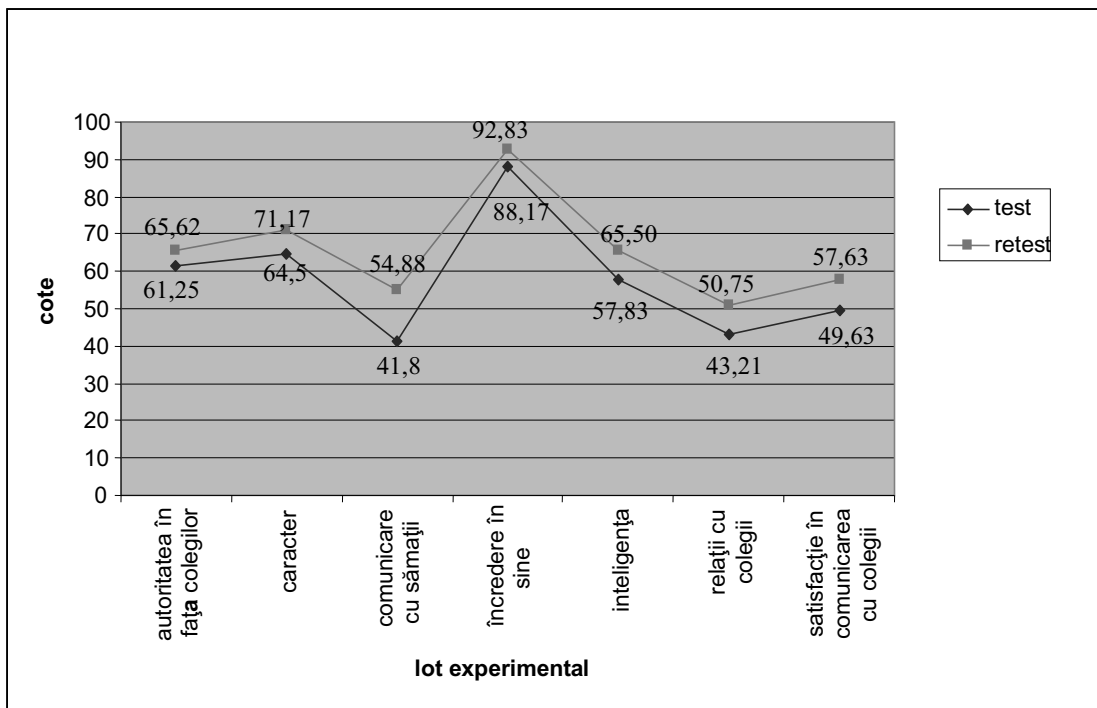

Fig. 3.7. Nivelul capacităților comunicative la preadolescenții din lotul de control în faza test și retest

Din figura dată vedem că și la subiecții din lotul de control capacitățile comunicative sunt mai dezvoltate, însă spre deosebire de cei din lotul experimental, aici schimbările nu sunt așa spectaculoase: s-a micșorat numărul de subiecți ce au înregistrat un nivel scăzut (8,4%) și mai jos de mediu (41,6%) al capacităților comunicative, s-a mărit numărul celor cu nivel mediu (50%), însă nici un subiect nu a atins nivelul înalt al capacităților comunicative. Diferența statistică obținută la acest capitol este semnificativă, dar mai mică, spre deosebire de preadolescenții din lotul experimental ($t=3,114$, la un prag de semnificație $p<0,005$). Schimbările survenite la subiecții din lotul de control ne vorbesc despre eficacitatea măsurilor educative organizate de diriginți, însă faptul că subiecții din lotul experimental au obținut rezultate mai înalte, ne confirmă necesitatea acordării ajutorului psihologic specializat (psihotraining-ul) vis-a-vis de măsurile educative, organizate de către diriginții claselor.

O altă cauză a dereglărilor relațiile de comunicare cu colegii o reprezintă nivelul neadecvat al autoaprecierii. În cadrul psihotraining-ului am intenționat să formăm la preadolescenții din lotul

experimental o autoapreciere adecvată. Ținem în continuare să constatăm cum s-a modelat autoaprecierea în urma participării la psihotraining.

Fig. 3.8. Datele experimentale privind retestarea nivelului autoaprecierii la scalele Dembo-Rubinștein a subiecților din lotul experimental.

Din figura de mai sus se desprind net schimbările obținute de subiecții din lotul experimental în urma participării la experimentul formativ.

Prezentăm în continuare diferențele statistice obținute la scalele Dembo-Rubinștein.

Tabelul 3.2. Diferențele statistice la scalele (Dembo-Rubinștein) a preadolescenților din lotul experimental dintre rezultatele de la faza test și cele de la faza retest

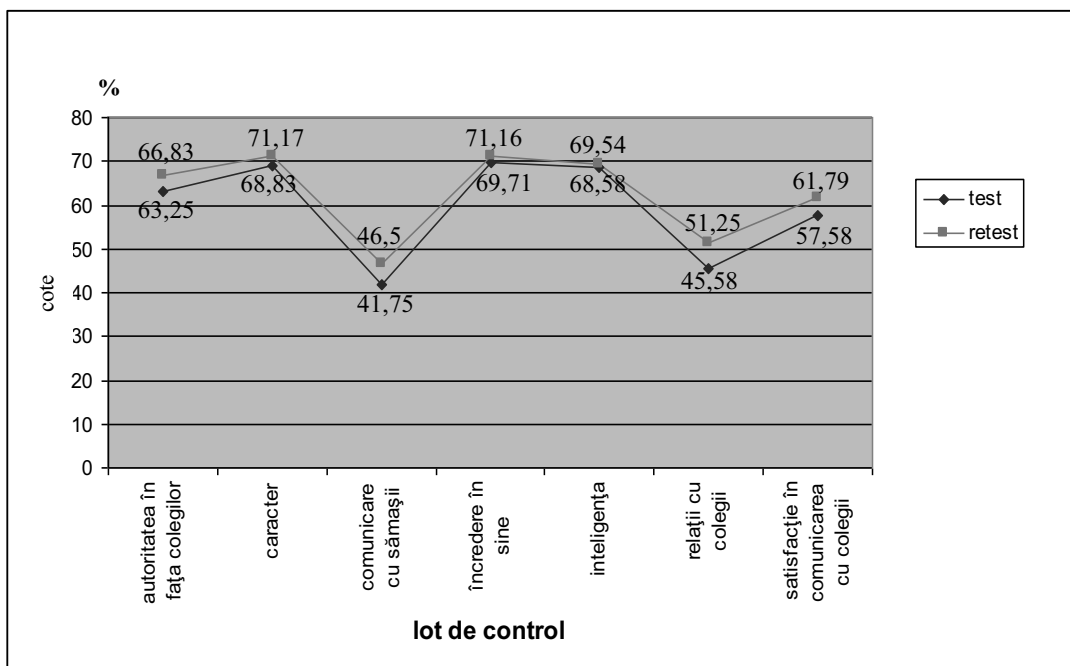
Scalele (Dembo-Rubinștein)	diferența statistică (t)	prag de semnificație (p)
autoritate în fața colegilor	3,048	p < 0,005
caracter	3,291	p < 0,003
comunicare cu semenii	6,927	p < 0,001
încredere în sine	3,016	p < 0,005
inteligența	2,983	p < 0,007
relații cu colegii	4,521	p < 0,001
satisfacție în comunicarea cu colegii	5,621	p < 0,001

Comparând rezultatele obținute de preadolescenții din lotul experimental, am constatat diferențe statistic semnificative la toate scalele, în afară de scala *intelegență*.

Comparând și punctajul general la autoapreciere, de asemenea am obținut diferență statistic semnificativă la metoda „Autoapreciere” dintre rezultatele la faza test și cele de la faza retest a subiecților din lotul experimental ($t=7,84$, la un prag de semnificație $p<0,001$), valoarea centrală a acestor subiecți fiind de 54,58 la faza test și de 63,20 la faza retest.

Alta este situația la subiecții din grupul de control.

Fig. 3.9 Datele experimentale privind retestarea nivelului autoaprecierii la scalele Dembo-Rubinștein a subiecților din lotul de control

Diferențele statistice înregistrate la subiecții din lotul de control ne denotă modificări doar la scalele *relații cu colegii* ($t=3,272$, $p<0,003$) și *satisfacție în comunicarea cu colegii* ($t=3,680$, $p<0,001$).

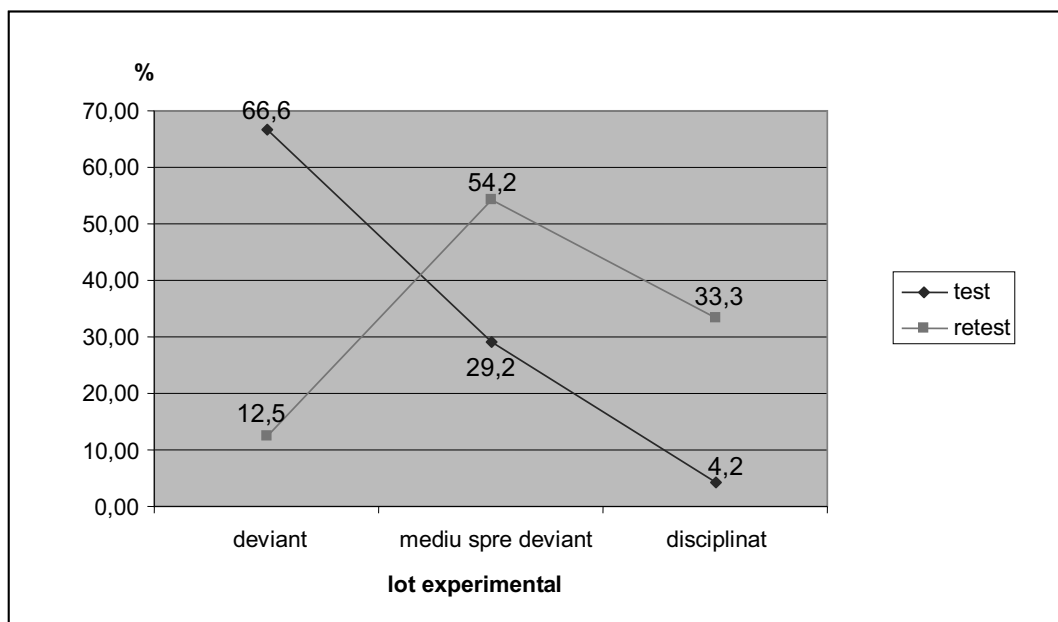
Aceste schimbări depistate la subiecții din grupul de control se datorează participării lor la măsurile educative organizate de către diriginți în clasele unde învață.

În ceea ce privește indicele general al autoaprecierii acestor subiecți nu am obținut diferență statistic semnificativă ($t=1,27$, $p<0,215$) între rezultatele la faza test și retest la metoda „Autoapreciere”, valoarea centrală la faza test fiind 58,70, iar la faza retest-60,04.

Deci, participarea în psihotraining-ul realizat la etapa experimentului formativ le-a permis subiecților din lotul experimental să-și schimbe autoaprecierea în direcția necesară.

În cadrul experimentului formativ am intenționat să înlăturăm cauzele dereglărilor în relațiile de comunicare a preadolescenților cu semenii pentru a le îmbunătăți comportamentul.

Prezentăm în continuare rezultatele lotului experimental la faza test și retest la metoda „Comportamentul”, care evidențiază nivelul comportamentului preadolescenților.

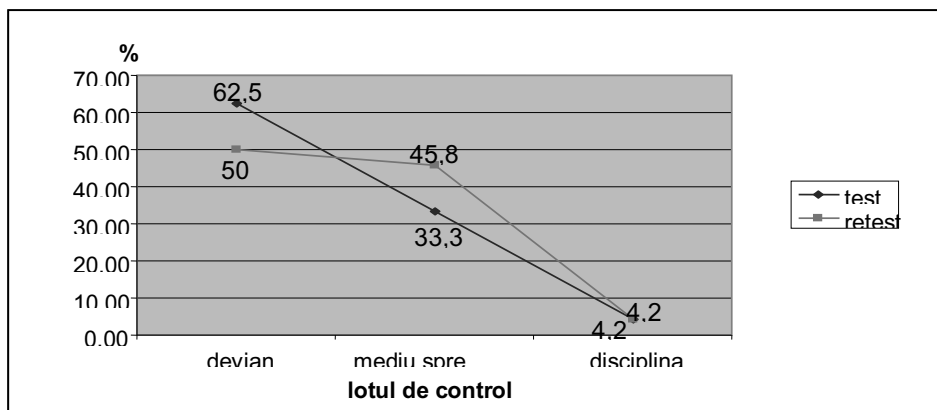

Fig. 3.10. Nivelul comportamentului la faza test și retest a subiecților din lotul experimental

Din reprezentarea grafică se vede, că dacă la faza test 66,6% (16 subiecți) din lotul experimental în rezultatul administrării tehnicii date, manifestau comportament deviant, atunci, în urma participării la experimentul formativ, pe parcursul căruia au însușit procedee adecvate de comunicare, de soluționare a conflictelor, de stabilire a relațiilor interpersonale, de interacțiune cu cei din jur; și-au format o autoapreciere adecvată; li s-au diminuat manifestările trăsăturilor de caracter accentuate, doar 12,5% (3 subiecți) au rămas cu același nivel de comportament, în schimb tocmai 33,3% din ei (8 subiecți) au obținut nivel disciplinat de comportament.

Între rezultatele la metodica „Comportamentul” la faza test și cele de la retest ale subiecților din lotul experimental, am obținut diferență statistic semnificativă ($t=7,140$, $p<0,001$), valoarea centrală fiind de 13,968 la faza test și 11,42 la faza retest.

Prezentăm în continuare în formă grafică rezultatele obținute de subiecții din lotul de control la testul „Comportamentul”.

Fig. 3.11. Nivelul comportamentului la faza test și retest a subiecților din lotul de control

Pentru subiecții din lotul de control schimbările sunt mai mici spre deosebire de cei din lotul experimental. Diferența statistică obținută de asemenea este mai mică, dar este semnificativă ($t=4,727$, $p<0,001$). Aceste schimbări s-au produs grație măsurilor educative organizate de diriginții claselor, care au avut ca scop unificarea colectivului, integrarea preadolescenților cu comportament deviant în colectivul clasei.

Deci, pentru modelarea comportamentului preadolescenților este necesară participarea lor la măsurile educative organizate în școală, sunt necesare măsurile de profilaxie cu profesorii și părinții preadolescenților, e necesar ajutorul psihologic special organizat (psihotraining-ul) de psihologul școlar și activitatea serviciilor de consiliere școlară.

Efectivitatea psihotraining-ului am demonstrat-o prin rezultatele descrise mai sus, dar ne-o confirmă și diferența statistic semnificativă dintre rezultate obținute la metoda „Comportamentul” la faza retest de către subiecții din lotul experimental și rezultatele obținute de cei din lotul de control ($t=2,769$, $p<0,004$).

CONCLUZII

Lucrarea este consacrată problemei comportamentului deviant al preadolescenților și elaborării metodelor de îmbunătățire a comportamentului lui.

În urma realizării unui studiu teoretic și empiric putem face următoarele concluzii:

Comportamentul deviant este rezultatul consecințelor negative a interacțiunii mediilor educogene (familie, societate, școală etc) cu trăsăturile de personalitate și cu factorii biologici ereditari

În vârsta preadolescentă fenomenul comportamentului deviant se întâlnește destul de frecvent. Comportamentul deviant la preadolescenți depinde de particularitățile de vârstă. Din toți subiecții participanți la experimentul de constatare, un procent mai mare de preadolescenți cuprinși între vârsta de 13-15 ani, manifestă reacții de opoziție (brutalitate, tendința de a face tot dinadins, contrar voinței pedagogilor, părinților), reacții de protest, de refuz, de imitare inclusiv a exemplului negativ, nedisciplinați etc. Datele se distribuie în felul următor: 11 ani-7%; 12 ani-6%; 13 ani-32,5%; 14 ani-37,5%; 15 ani-12%; 16 ani-16%). Preadolescenții cu astfel de comportament prezintă o grupă de risc, pentru că, în cazul în care nu sunt încadrați în activități psihoeducative speciale, există probabilitatea înaltă de apariție a formelor grave de comportament deviant.

Comportamentul deviant se manifestă mai frecvent la vârsta de 13-15 ani când și necesitatea de comunicare cu semenii atinge cote maxime. Datele referitoare la nivelul înalt al necesității în comunicare pe parcursul vârstei preadolescente se distribuie în așa mod: 11 ani-4,5%, 12 ani-3,4%, 13 ani-48,38%, 14 ani-44,21%, 15 ani-37,4%, 16 ani-1,7%. Manifestarea acestui fenomen atinge apogeul la vârsta cuprinsă între 13-15 ani, ceea ce se datorează faptului, că începând cu vârsta de 13 ani are loc emanciparea personalității prin evitarea tutelei părintești și integrarea în grupul de persoane de aceeași vârstă. Preadolescenții cu comportament deviant spre deosebire de cei cu comportament social adecvat într-o măsură mai mică își satisfac necesitatea de comunicare în grupul de referință. Pentru primii am obținut un indice de satisfacție în comunicare (IS) de 40,5%, iar pentru cei cu comportament social adecvat-un indice de 92%. 67% din preadolescenții cu comportament deviant au o atitudine neadecvată față de poziția lor nefavorabilă în colectiv, și doar 23% din ei au o atitudine adecvată față de asemenea poziție. Ei o conștientizează și o retrăiesc adecvat. În ceea ce privește poziția favorabilă a lor în colectiv, 88% au o atitudine neadecvată, manifestând anxietate în conștientizarea acestei poziții, din considerentele că ei au pretenții mari față de poziția lor socială în colectiv.

Cauzele dereglărilor relațiilor de comunicare la preadolescenții cu comportament deviant rezidă din:

- *Statutul sociometric scăzut în grupa de referință (colectivul clasei).*

Rezultatele empirice denotă un statut sociometric scăzut (izolați) la marea majoritate a preadolescenților cu comportament deviant (48%) spre deosebire de preadolescenții cu comportament social adecvat (14%); un statut sociometric mediu (preferați) la 44% preadolescenți cu comportament deviant și 62% la cei cu comportament social adecvat; statut sociometric înalt (lideri) la doar 8% preadolescenți cu comportament deviant și 14% preadolescenți cu comportament disciplinat. Ocupînd poziția de „izolat” în colectivul clasei, preadolescentul nu-și poate satisface necesitatea de comunicare. Condițiile create îl determină să caute o altă grupă referentă, unde ar putea să și-o satisfacă, aceasta fiind, de cele mai deseori, cu orientare asocială.

Între statutul sociometric și capacitățile comunicative există o interdependență reciprocă. Statutul sociometric scăzut în grupa referentă este condiționat de *capacitățile comunicative nedezvoltate*. În ceea ce privește capacitățile comunicative, rezultatele empirice ne denotă 20,6% preadolescenți cu comportament deviant avînd un nivel scăzut al capacităților comunicative, spre deosebire de cei cu comportament social adecvat (9,6%); 50,5% preadolescenți cu comportament deviant cu nivel mai jos de mediu de dezvoltare a acestor capacități spre deosebire de cei cu comportament social adecvat (0%); 26,2% cu nivel mediu spre deosebire de ceilalți (42,6%); și doar 2,8% de preadolescenți cu capacități comunicative de nivel înalt spre deosebire de cei cu comportament social adecvat (47,8%). Cu cît capacitățile comunicative ale preadolescenților sunt mai slab dezvoltate, cu atît ei au un statut sociometric mai scăzut, ocupînd o poziție nefavorabilă în colectivul clasei și cu atît mai greu stabilesc relații cu colegii, mai greu își satisfac necesitatea de comunicare. Ca urmare, ocupînd poziția de izolat în colectiv, preadolescenții nu pot să-și devolve capacitățile comunicative.

- *Influența trăsăturilor de personalitate, printre care accentuările de caracter și autoaprecierea neadecvată.* Referitor la accentuările de caracter în urma analizei datelor obținute am constatat diferențe statistice semnificative între preadolescenții cu comportament deviant și cei cu comportament social adecvat la următoarele accentuări de caracter: demonstrativitate ($t=2.911$, $p<0.003$); ciclotimie ($t=3.858$, $p<0.001$); exaltare ($t=4.892$, $p<0.001$); nestăpînire ($t=2.130$, $p<0.001$). Deci pentru preadolescenții cu comportament deviant sunt caracteristice anume aceste accentuări de caracter. În ceea ce privește autoaprecierea, datele empirice ne denotă 31,8% de

preadolescenți cu comportament deviant cu autoapreciere joasă; 38,3% cu autoapreciere de nivel mediu; 25,2%—de nivel înalt și 4,7% autoapreciere foarte înaltă spre deosebire de cei cu comportament social adecvat tabloul cărora se prezintă în felul următor: 2,2%—autoapreciere joasă; 17,6%—nivel mediu; 62,5%—nivel înalt; 17,6%—nivel foarte înalt. În cazul subaprecierii se acutizează necesitatea preadolescentului în autostimă și asta îl impune să caute mijloace de satisfacere a acestei necesități. Dacă preadolescentul nu reușește să-și ridice autoaprecierea prin procedee social adecvate, caută alternative de comportament, care de obicei sunt deviante. Comportamentul deviant în asemenea cazuri reprezintă un procedeu de compensare a Eu-concepției neadecvate. Prezența preadolescenților care se supraapreciază o putem explica în I-ul rând prin faptul că ei aspiră spre o apreciere mai înaltă din partea celor din jur, și în al II-lea rând din punct de vedere a rolului de stimulare a activității compensatorii a subiectului. Fiind într-o poziție nefavorabilă și având o apreciere neadecvată, preadolescentul nu poate să-și satisfacă necesitatea de comunicare cu colegii.

Particularitățile comunicării preadolescenților cu comportament deviant diferă de cele ale preadolescenților cu comportament social adecvat prin tematică, tipuri de activități practicate în grup, preferințe etc, influențând formarea personalității:

- 60,3% preferă să comunice cu semenii, fapt care e confirmat și prin ideea, că comunicarea cu ei este activitatea dominantă în vârsta preadolescentă; 36% preferă să comunice cu părinții, ceea ce se datorează faptului că în această vârstă tânărul tinde spre independență, dar, confruntându-se cu greutățile impuse de condițiile de viață, el simte necesitatea în ajutor, susținere, îndrumare din partea adulților, în special a părinților.
- În urma analizei rezultatelor după criteriul incipienței locului de comunicare, am determinat că preadolescenții cu comportament deviant comunică mai des la locul de trai (55,6%), iar cei cu comportament social adecvat la școală (62,7%). Aceste diferențe ne confirmă ideea amintită mai sus, că preadolescenții cu comportament deviant nu sunt satisfăcuți de comunicarea lor cu colegii de clasă, căutând în felul acesta alți prieteni, de seama lor, în compania cărora se pot realiza mai bine, sunt mai saturați emoțional.
- Preadolescenții cu comportament deviant comunică în grup mai mult seara (58,3% din ei).
- Baza teritorială de comunicare în grup a preadolescenților cu comportament deviant este locul de trai (60,2%), din considerentele că acolo au mai mulți prieteni care locuiesc în vecinătate. 16,9% din ei au motivat această preferință prin faptul că sunt mai aproape de părinți, sunt mai în siguranță, fapt care îl explicăm în felul următor: îndepărtarea de casa părintească, tendința spre

independență, multiplele schimbări biologice și psihologice intensifică necesitatea în siguranță, în securitate, pe care o pot satisface mai sigur și mai bine doar părinții.

- Activitățile pe care le practică în grup preadolescenții cu comportament deviant sunt:
  - activități cu orientare negativă – 16,2%;
  - neutre – 60,2%;
  - cu orientare pozitivă – 23,6%.
- Temele predominante în discuțiile preadolescenților cu comportament deviant sunt: *relațiile interpersonale* (25%), fapt ce se datorează relațiilor dificile, conflictuale cu colegii de clasă, care le provoacă neplăceri, insatisfacție emoțională; *sfera personal-intimă* (23%); *viitorul* (18,5%); *moda* (16,7%); *bunăstarea materială* (7,5%); *problemele școlare* (5,5%); *fumatul* (5,5%).

Programul complex psihocorecțional propune o altă perspectivă mai complexă de depășire a comportamentului deviant prin însușirea tehnicilor și procedeele de comunicare cu semenii, achiziționarea unui bagaj de cunoștințe și abilități de comunicare și relaționare cu cei din jur, prin formarea autoaprecierii adecvate în relațiile de comunicare, toate acestea contribuind la dezvoltarea personalității preadolescentului.

Modelul psihocorecțional proiectat și realizat oferă ample deschideri și sugestii valoroase pentru activitatea serviciului psihologic școlar, părinți, cadre didactice etc.

BIBLIOGRAFIE

1. ADLER, A. Psihologia școlarului greu educabil. București, 1995. ISBN 973-96348-8-5.
2. BADEA, E. Caracterizarea dinamică a copilului și adolescentului (de la 3 la 17/18 ani) cu aplicație la fișa școlară. București: Editura Tehnică, 1997. ISBN · 973-30-2343-4.
3. BANCIU, D. Introducere în sociologia delincvenței preventive. București: Editura medicală, 1990. ISBN: 973-39-0112-1.
4. BANCIU, D., RĂDULESCU S., VOICU M. Introducere în sociologia devianței. București, 1985. ISBN 973-588-095-4.
5. BOCANCEA, C., NEAMȚU.G. Elemente de asistență social. Iași: Ed. Polirom, 1999. ISBN: 973-681-263-4 I.
6. BOGDAN, T., SUNTEA, I., DRĂGAN – CORNEANU, R. Comportamentul uman în procesul judiciar. București: Serviciul Ed. și Cin., 1983. ISBN 978-606-508-289-2.
7. BOGDAN-TUCICOV, A., CHELCEA, S. Dicționar de psihologie generală. București. 1981. ISBN 973-44-0017-7.
8. CLINARD, B.M. Sociology of Deviant Behavior, Holt Rinehart and Winston. New – York, 1961.
9. COHEN, A. The Study of Social Disorganization and Deviant Behavior. Basic Book. New – York,. 1959.
10. COSMOVICI, A., IACOB L. Psihologie școlară. Iași: Polirom, 1998. ISBN 973-683-084-9.
11. DAFINOIU, I. Elemente de psihoterapie integrativă. Iași: Ed. Polirom, 2001. ISBN 973-683-471-9.
12. DINU, M. Comunicare, București: Editura Didactică si Pedagogică, 1997. ISBN: 973-44-0223-4.
13. DOISE, W., MOSCOVICI, S. Approach et evitement du devient dans les groupes de cohesion defferente // Bulletin de psychologies, № 23, 1970. ISSN 1968-3766.
14. DRAGOMIRESCU, V. Psihosociologia comportamentului deviant. București: Editura Științifică, 1976. ISBN 973-8171-96-2. 3.
15. DUMITRESCU, I. Adolescenții – lumea lor spirituală și educativă. Craiova: Ed. Scrisul Românesc, 1980. ISBN 978-973-0-31282-9 .
16. DUMITRIU, G. Comunicare și învățare. București: Arta conversației, 1998. ISBN 978-9975-48-178-6

17. DURKHEIM, EM. Regulile metodei sociologice. București: Editura Științifică, 1974. ISBN 973-683-898-6 I.
18. EZECHIL, L. Comunicativitatea și relațiile interpersonale. București, 1996.
19. ERIKSON, K. Heats an the sociology of deviance. În *Social Problems*, nr. 2, 1982. ISSN 00377791
20. EYSENCK, H.T. Crime and Personality. London. 1965. ISBN-13:978-3-642-67785-4.
21. GIDDENS, A. Sociologie. București: ALL, 2000. ISBN 978-973-571-733-9.
22. GILLY, M. Elev bun, elev slab, București: Editura didactică și pedagogică, 1976. ISBN 978-9975-46-436-9.
23. GÎRLEANU, I. Coordonate psihosociale ale delincvenței juvenile în perioada tranziției. București, 1999. ISBN 978-9975-914-90-1.
24. HIRSCHI, T. Causes of Delinquenez, Universitz of California Press, Burkelag, California, 1969.
25. HOLDEVICI, I. Ameliorarea performanțelor individuale prin tehnici de psihoterapie. București: Editura Orizonturi, 2008. ISBN: 978-973-629-181-4.
26. IBIȘ, A. Influența agenților de socializare (familia, școala, grupul de referință) asupra comportamentelor predelicvente ale elevilor. București: Ed. Pansofia, 2001.
27. KAPLAN, H. B. Deviant behavior in defense of self, Academic press, New York, 1980, 225 p. ISBN-13: 978-0123968500
28. MELNIC, M. Ecologia psihicului uman. Chișinău: Reclama, 2001. ISBN 997596530X .
29. MERTON, K.R. Elements de heorie et de methods sociologique, Plan Paris, 1965. ISBN 2852261693
30. MERTON, R.K. Epilogue: Social problems and sociological theory. Contemporary social problems. Harcourt Brace Jovanovich, New – York, 1971. ISBN 9780367409678.
31. MITROFAN, N., ZDRENGHEA, V., BUTOI, T. Psihologia judiciară. București: Casa de editură „Șansa”, 1994. ISBN 973-725-152-0.
32. MOSCOVICI, S. Psychologie des minorites actives. Paris: P. U. F., 1976. ISBN 978-973-35-2158-7.
33. MOSCOVICI, S. Psihologia socială a relațiilor cu celălalt. Iași: Editura Polirom, 1998. ISBN 973-683-071-3.

34. MUCCHIELLI, R. Comment ils deviennent delinquants. Paris: Editions Sociale Francaises, 1965.
35. NECULAU, A. A fi elev. București: Ed. Albatros, 1983. ISBN 978-606-13-2132-2.
36. PARSON, T. The Social Sistem. The Free Press, New – York, 1951. ISBN-10. 0029242509.
37. PETCU, M. Delicvența. Repere psihosociale. Cluj – Napoca: Editura Dacia, 1999. ISBN: 978-606-8244-82-2.
38. PIAGET, J. Psihologia inteligenței (trad Editura Științifică), București, 1965. ISBN: 9789975794640.
39. PREDĂ, V. Profilaxia delincvenței și reîntegrarea socială. București: Editura Științifică și enciclopedică, 1981.
40. PREDĂ, V. Delincvența juvenilă. Cluj – Napoca: Editura Univers, 1995. ISBN 978-606-92159-5-1.
41. PREDĂ, V. Delincvența juvenilă. O abordare multidisciplinară. Cluj – Napoca: Presa Univ. Clujană, 1998. ISBN 973-9074-34-0. 4.
42. RÎȘCANU, R. Psihologia comportamentului deviant. București: Editura Universul, 1994. ISBN 973 -8406- 22-6.
43. RĂDULESCU, S., BANCIU, D. Introducere în sociologia delincvenței juvenile. București: Editura medicală, 1990. ISBN: 973-39-0112-1.
44. RĂDULESCU, S. Adolescență – între normalitate și devianță. București: Editura medicală, 1990. ISBN: 973-39-0112-1.
45. RĂDULESCU, S. Devianță, criminalitate și patologia socială. București: Lumina Lex, 1999. ISBN 973-588-095-4.
46. RĂDULESCU, S. Anomie, devianță și patologie socială. București: Editura Hiperion, 1991. ISBN 973-95330-6-x.
47. RĂDULESCU, S.M. Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale, București: Computer Publishing Center, 1994. ISBN: 973-588-194-2.
48. ROȘCA, A. Delincvențul minor. Cluj: Ed. Institutului de psihologie, 1932. ISBN. UNU144678.
49. RUDICĂ, T. Familia în fața conduitelor greșite ale copilului. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981.

50. RUDICĂ, T. Prevenirea și combaterea devierilor de comportament la elevi // Psihopedagogie (pentru examenul de definitivat și gradul didactic II), Iași: Editura Spiru Haret, 1994. ISBN 978-9975-46-570-0.
51. SCRIPCARU, G., PIRORYNSKI, T., BOIȘTEANU, P. Concepte bio-psihologice privind devianța // Atașamentul și proiecția sa comportamentală. Iași: Editura Psihomnia, 1998. ISBN 978-9975-46-570-0.
52. SCRIPCARU, G., PIRORYNSKI, T., BOIȘTEANU, P. Rolul afectivității în destructurarea comportamentului // Atașamentul și proiecția sa comportamentală. Iași: Editura Psihomnia, 1998.
53. SELLY, J.W. Inferential Sets and Descriptive Versus Evaluative Aspects of Behavioral Inferent., Journal of Personality and Social Psychology, vol.33, 1976, p. 18 – 24.
54. SHAFER, W., POLK, K. Delinquency and the Schools-Task Force Report: Juvenile Delinquency and youth Crime, 1975, p. 222 – 277.
55. SHAW, C. The Jack-Roller, Chicago, 1966, 328 p. ISBN-13. 978-1614275398.
56. ȘCHIOPU, U. Criza de originalitate la adolescenți. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995. ISBN 978-9975-46-420-8.
57. ȘCHIOPU, U. (coordonator) Dicționar de psihologie. București: Editura Babel, 1997. ISBN: 973-48-1027-8.
58. ȘCHIOPU, U., VERZA E. Psihologia vârstelor. București: Editura Didactică, 1995. ISBN 973-99734-4-2.
59. ȘOITU, L. Comunicare și acțiune. Iași: Institutul European, 1997. ISBN:978-973-611-972-9.
60. SUTHERLAND, E., CRESSY, D. Principes de criminologie, Editions Cujas, Paris, 1966.
61. АБРАМЕНКО, В.И., СЕЛЕЦКИЙ, А.И. Психолого-физиологическая типология трудных школьников и несовершеннолетних правонарушителей // Психологическое изучение трудновоспитуемых школьников и несовершеннолетних правонарушителей. Тез. докл. II Всесоюз. конф., Москва, 1973, с. 41 – 42. ISBN 978-5-9462-1395-0.
62. АВАНЕСОВ, Т.А. Криминология и социальная профилактика, Академия МВД ССР, Москва, 1989, 257 стр. ISBN 978-5-907187-79-5.

63. АГАПОВ, В.С. Становление я-концепции в системе духовных потребностей подростков // Автореф. дис. канд. псих. наук, Москва, 1994.
64. АКБИЕВА, ЗАРЕМА СОЛТАН. Самооценка и направленность личности подростков с отклоняющимся поведением // Дисс. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук, Москва, 1997.
65. АЛЕКСЕЕВА, А.С. Зависимость отклоняющегося поведения несовершеннолетних от типа неблагополучной семьи // Предупреждение педагогической запущенности и правонарушений школьников, Москва: МОПИ, 1980. ISBN 978-5-9222-0464-4.
66. АЛЕМАСКИН, М.А. О психологической характеристике трудновоспитуемых подростков // О некоторых вопросах нравственного воспитания детей и подростков / Под редакцией Т. В. Благондежной, Москва: Советская Россия, 1970, с. 83 – 104.
67. АЛЕМАСКИН, М.А. Психолого-педагогическое изучение трудновоспитуемых школьников – важнейшее условие организации ранней профилактики правонарушений несовершеннолетних // Ранняя профилактика правонарушений несовершеннолетних: Материалы семинара, Москва, 1978, с. 8 – 20. ISBN 978-5-4217-0112-5.
68. АЛЕМАСКИН М.А. Предупреждение педагогической запущенности и правонарушений школьников, Москва: МОПИ, 1980, 117 с.
69. АЛЕШИНА, Ю.Е., КОНОВОДОВА, Ю. Е. Взаимоотношения подростков в школьном коллективе, // Вопросы психологии, №3, 1988, стр. 64-71. ISSN 0042-8841.
70. АЛМАЗОВ, Б.Н. Психологическая средовая дезадаптация несовершеннолетних, Свердловск, УрГУ, 1986, 150 с. ISBN 978-5-534-09759-7.
71. АЛМАЗОВ, Б.Н., ГРИЦЕНКО, Л.А. Психология отклоняющегося поведения и задачи педагогической реабилитации трудновоспитуемых учащихся: Учебное пособие, Свердловск, Свердловский Инженерно-педагогический Институт, 1986, 80 с. ISBN 978-5-00173-010-1.
72. АНДРЕЕВА, Г.М. Социальная психология. Москва, 1988 ISBN 978-5-7567-0274-3.
73. АНИКЕЕВА, Н. П. Психологический климат в коллективе. Москва: Просвещение 1989. ISBN. 5-09-001063-3
74. БАГМАЕВ, С.А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников. Москва, 1999. ISBN: 5-89317-063-6.
75. БАЖЕНОВ, Б. Г. Воспитание педагогически запущенных подростков. Киев, Родянска школа 1986.

76. БАРКАН, А. Практическая психология для родителей, или как научиться понимать своего ребенка, Москва, Издательство АСТ – пресс, 2000. ISBN: 5-7805-0530-6.
77. БАРМАС, Т.В. Особенности социально-психологической адаптации при психологических и невротических нарушениях // Психологический журнал, №6, 1994, с. 116 – 121. ISSN 0205-9592.
78. БЕЗБОРОДОВА, Н.Я. Психологическая коррекция личности младших подростков с отклоняющимся поведением средством игровой деятельности // Дисс. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук, Москва, 1997.
79. БЕЛИЧЕВА, С.А. Этот „опасный” возраст, Москва: Знание, 1982, 94 с. ISBN 978-5-9765-0127-0
80. БЕЛИЧЕВА, С.А. Сложный мир подростка, Свердловск, Средне Уральское книжное издательство, 1984, 129 с.
81. БЕЛИЧЕВА, С. А. Социально-психологические основы предупреждения дессоциализации несовершеннолетних // Дисс. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук, Москва, 1989.
82. БЕЛИЧЕВА, С.А. Основы превентивной психологии, Москва: РНЦ Консорциума „Социальное здоровье России”, 1993, 199 с. ISBN 978-5-98492-291-3.
83. БЕЛИЧЕВА, С.А. Психосоциальная коррекция и реабилитация несовершеннолетних с девиантным поведением, Москва, 1999. ISBN 978-5-7186-0632-4.
84. БЕЛКИН, А.,С., Отклонение в поведении школьников, Свердловск, Свердловский Гос. Пед. Инст., 1973, 137 с.
85. БЕЛКИН, А.С. Внимание – ребёнок. Причины, диагностика, предупреждение отклонений в поведении школьников, Свердловск, Средне – Уральское книжное издательство, 1981, 128 с.
86. БЕЛОЗЕРОВА, Л.И. Психологическая изоляция подростков в коллективе класса. Причины и пути коррекции, предупреждение, Дисс. ... канд. псих. наук, Москва, 1983.
87. БОДАЛЕВ, А.А. Общение и формирование личности школьника. Москва, Педагогика, 1987. ISBN 5—87977—027—3.
88. БОЖОВИЧ, Е.Д. Возможности и ограничения коммуникативной компетенции подростков, Москва, 1998. ISBN 978-5-7598-2224-0.

89. БОЖОВИЧ, Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте, Москва: Просвещение. 1968. ISBN 978-5-91180-846-4.
90. БОЧКАРЕВА, Т.Т. Психологическая характеристика мотивационной сферы подростков-правонарушителей // Изучение мотивации поведения детей и подростков, Москва, 1972, с. 259 – 350. ISBN 5-87977-023-0.
91. БОЧКАРЕВА, Т.Т. Психологические особенности формирования личности трудновоспитуемых подростков // Предупреждение педагогической запущенности и правонарушений школьников, Москва, 1980. ISBN 978-5-7511 - 1942-3.
92. БОЯРУНАС, В.В. Опыт социально-педагогического изучения семьи подростков-правонарушителей // Вопросы изучения детей с отклоняющимся поведением, Москва, 1968. ISBN 978-5-9765-2813-0.
93. ВАЛИЦКАС, Г.К., ГИППЕНРЕЙТЕР, Ю.Б. Самооценка у несовершеннолетних правонарушителей // Вопросы психологии, №1, 1989, с. 45 – 54. ISSN 0042-8841.
94. ВАСИЛЬЕВА, А.С. Влияние общения подростков на развитие их эстетических интересов // Общение как предмет теоретических и прикладных исследований, ЛГУ 1973. ISBN 5—87977—027—3.
95. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков, / под ред. Д.Б. Эльконина, Т.В. Драгунова, Москва, 1964, 360 стр.
96. ВОЙТКО, В.И. Трудновоспитуемость как социальная и психологическая проблема // Психолого-педагогические условия повышения эффективности воспитательной работы по предупреждению правонарушений среди учащейся молодежи, Киев, Наук. думка, 1980, с.5–6.
97. ВЫГОТСКИЙ, Л.С. Развитие трудного ребенка и его изучение, Собр. соч. в 6 томах – том 5, Москва: Педагогика, 1983.
98. ГИЛИНСКИЙ, Я.И. Отклоняющееся поведение как социальное явление // Человек и общество. Вып. VIII, Л., 1971, стр. 116 – 156.
99. ГЛОТОЧКИН, А.Д. Психолого-педагогическая коррекция и психотерапии девиантного поведения детей и подростков, Воронеж, 1993.
100. ГЛОТОЧКИН, А.Д. О личностной, социально-психологической адаптации // Актуальные проблемы обучения и воспитания в школе и вузе, Тверь, 1994.

101. ГОРШКОВА, Е.А. Педагогическое руководство взаимоотношениями в классе как средство перевоспитания трудновоспитуемых подростков // Психология и профилактика асоциального поведения несовершеннолетних / Сб. научн. тр., Тюмень, 1985, с. 18 – 23. ISBN 978-5-7996-3101-7.
102. ГОРЬКОВСКАЯ, А. Влияние семьи на делинквентности подростков // Психологический журнал, Т. 15, №2, 1994, с. 57 – 66.
103. ГРИЩЕНКО, Л.А., АЛМАЗОВ, Б. Н. Психология отклоняющегося поведения и задачи педагогической реабилитации трудновоспитуемых подростков: Учебное пособие, Свердловск: СИПИ., 1987.
104. ГУЗЯЕВА, Н.В. Психологические средства коррекции дезадаптации личности // Дисс. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук, Москва, 1999.
105. ДЖЕКЕНБАЕВ, У.О. О криминологических аспектах психологии взаимодействия людей в процессе общения // Вопросы борьбы с преступностью несовершеннолетних, Алма-Ата, 1968.
106. Диагностика и коррекция нарушений поведения у подростков, страдающих олигофренией, Методические рекомендации для педагогов и врачей специальных школ // НИИ дефектологии АПН СССР, 1987, / состав. К.С. Лебединская.
107. Диагностика школьной дезадаптации, Научно-методическое пособие для учителей начальных классов и школьных психологов, Москва: РИЦ Консорциума „Социальное здоровье России”, 1993, 126 с.
108. ДОБРОВИЧ, А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения, Москва: Просвещение, 1987, 206 с.
109. ДОЛЬТО, Ф. На стороне подростка, Санкт Петербург, 1997.
110. ДУБРОВИНА, И.В. Психология, Москва, Академия, 1999, 464 стр.
111. ЕЧАСТОВ, Н.П. Формирование умений и навыков общения // Социально-психологические и психолого-педагогические проблемы общения, Москва, 1981, с. 3 – 34.
112. ЗАИКА, Е.В., КРЕЙДУН, Н.П., ЯЧИНА, А.С., Психологическая характеристика личности подростков с отклоняющимся поведением // Вопросы психологии, № 4, 1990, с. 83 – 90. ISSN 0042-8841.

113. ЗАХАРОВ, А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка, Москва, Просвещение, 1993. ISBN: 5-09-004635-2.
114. ЗАХАРОВА, И.М. Формирование личности старшеклассника в процессе общения // Автореф. дис. ... канд. псих. наук, Москва, 1983.
115. ЗЮБИН, Л.М. Методы изучения и перевоспитания трудновоспитуемых и педагогически запущенных учащихся // Ранняя профилактика правонарушений несовершеннолетних, Москва: Высшая школа, 1978, с. 86 – 96. ISBN 9965-813-55-8.
116. ЗЮБИН, Л.М. Учебно-воспитательная работа с трудными учащимися: Учебное пособие, Москва: Высшая школа, 1981, 191 с. ISBN 978-601-7339-86-9.
117. ИГОШЕВ, К.В. Миньковский Т.М. Семья, дети, школа, Москва: Юрид. Лей., 1989, 448 стр. ISBN: 5-7260-0108-7.
118. ИЛЕШЕВА, Р.Г. Нарушения поведения у детей и подростков, Алма-Ата, Наука, 1990, 160 с.
119. ИСИРИНА, Г.Л. Механизмы психологической коррекции личности в процессе психотерапии в свете концепции отношений, групповая психотерапия / под редакцией Б. Д. Карвасарского, Москва, 1990. ISBN 5-8046-0187-3.
120. КАГАН, В.Е. Психогенные формы школьной дезадаптации // Вопросы психологии, №4, 1984. ISSN 0042-8841.
121. КАЙЗЕР, Т. Криминология. Введение в основы, перевод с нем., Москва, 1979, стр. 97 – 114.
122. КАРАБАНОВА, О.А. Игра в коррекции психологического развития ребенка: Учебное пособие, Москва: РПА, 1997, 191 с.
123. КАЩЕНКО, В.Г. Педагогическая коррекция: исправление недостатков характера у детей: Книга для учителя, 2-е издание, Москва: Просвещение, 1994, 223 с.
124. КЛЕ, М. Психология подростка, Москва: Педагогика, 1991. ISBN 5-93134-195-1.
125. КОВАЛЕВ, А.Г. Психологические основы перевоспитания правонарушителя, Москва: Юридическая литература, 1986. ISBN 978-985-418-959-8.
126. КОЛОМИНСКИЙ, Я.Л. Психология детского коллектива: Система личных взаимоотношений, Минск, Народна асвета, 1984, 240 с.
127. КОМИССАРЕНКО, Т.И. О некоторых подходах к психологической реабилитации социально-неадаптированных детей // психологические проблемы воспитания и

- обучения школьников / сб. Под ред. Крупника Е. П., Москва, Прометей, 1995, стр. 83-93.
128. КОН, И.С. Психология ранней юности, Москва: Просвещение, 1989, 295 стр. ISBN 5-09-001053-6.
129. КОНДРАШЕНКО, В.Т. Девиантное поведение у подростков, Минск, Беларусь, 1988, 206 с.
130. КОЧЕТОВ, А.И., ВЕРЦИНСКАЯ, Н. Н. Работа с трудными детьми, Москва: Просвещение, 1986, 160 с.
131. КРУТЕЦКИЙ, В.А. Основы педагогической психологии, Москва: Просвещение, 1972.
132. КУДРЯВЦЕВ, В.Н. Социальные отклонения, Москва: Юридическая литература, 1989. ISBN 978-5-16-105373-7.
133. КУЛАГИНА, И.Ю. Возрастная психология, Москва, УРАО, 1997, 174 стр. ISBN 5-204-00113-1.
134. ЛАРИНА, Е.В. Психологические и социально-педагогические факторы профилактики делинквентности старших подростков // Дисс. на соиск. уч. ст. канд. пед. наук, Москва, 1995.
135. ЛИСИНА, М.И. Проблемы онтогенеза общения, Москва, 1986.
136. ЛИЧКО, А.Е. Эти трудные подростки, Л.: Медицина, 1983, 256 стр. ISBN 5-93878-029-2.
137. ЛОГИНОВА, М.С. Особенности адаптации к условиям школы подростков с пограничными психическими нарушениями // Автореф. дис. ... канд. псих. наук, Москва: МПГУ им. В. И. Ленина, 1979.
138. ЛЮТОВА, Е.К., МОНИНА, Г. В. Тренинг эффективного взаимодействия с детьми, Санкт Петербург, Издательство Речь, 2000. ISBN · 5-9268-0029-3.
139. МАКСИМОВА, Н.Ю. Психологические условия формирования критичного отношения трудновоспитуемого подростка к своему поведению // Трудный подросток: причины и следствия / под редакцией В. А. Татенко – Киев Рад. шк., 1985, 128 – 143 с.
140. МАКСИМОВА, Н.Ю. Диагностика и коррекция поведения трудных подростков // Вопросы психологии, № 3, 1988, с. 93 – 99. ISSN 0042-8841.
141. МАКСИМОВА, Н.Ю. Психологические условия школьной адаптации // Автореф. дис. ... канд. псих. наук, Москва, 1994, 24 с.

142. МЕНДЕЛЕВИЧ, В.Д. Психология девиантного поведения, Москва, 2001. ISBN 5-9268-0387-Х.
143. МУДРИК, А.В. Общение школьников, Москва, 1987. ISBN · 5-93134-141-2
144. НАСВИТЕНЕ, Д.И. Психологические особенности детей с адаптационными расстройствами и их психологическая коррекция, Санкт Петербург, 1994. ISBN 978-5-905687-99-0.
145. НЕВСКИЙ, И.А. Трудный успех: Без „трудных” работать можно, Москва: Просвещение, 1981, 128 с. ISBN 5-87852-089-3.
146. НЕМОВ, Р.С. Психология: в 3-х томах, Москва, Просвещение, 1995. ISBN · 5-691-00553-7.
147. ОБОЗОВ, Н.Н. Психология делового общения, Санкт Петербург: МАПН, 1995.
148. ОБУХОВ, В.М. Основные критерии отклонений в нравственном развитии подростков // Психологическое изучение трудновоспитуемых школьников и несовершеннолетних правонарушителей: Тез. докл. II Всесоюзн. конф., Москва, 1973, с. 31 – 32.
149. Основные положения для проведения групповых занятий по психологическому исцелению для детей, / под ред. М. Бородиной, Москва, 1995, 40 стр.
150. ПЕТРОВСКАЯ, Л.А. Компетентность общения // Соц. психологический тренинг, Москва, МГУ, 1989, 216 с.
151. ПИЛИПЕНКО, Л. В. Психолого-педагогическая коррекция, психотерапия девиантного поведения и дисгармонии в развитии личности детей и подростков, Воронеж, 1993, 223 с.
152. ПРИХОЖАН, А.М. Анализ причин тревожности в общении со сверстниками у подростков // Автореф. дис. ... канд. псих. наук, Москва, 1977.
153. Профилактика девиантного поведения. Сборник научных докладов / под ред. В.А. Попова, Владимир, 1994, 94 с. ISBN 978-5-7186-1126-7.
154. Психология, клиника и профилактика отклоняющегося поведения у детей и подростков. Материалы научно-практ. конф., 3 – 5 апреля 1991 г. / под ред. В.А. Худика, Чернигов: Би, 1991, 119 с.
155. ПСТРОНГ, Д. Профилактика социальной дезадаптации учащихся // Советская педагогика, №2, 1990, с. 43 – 46.

156. РАЕВА, В.М. Структурные особенности личности несовершеннолетних правонарушителей // Проблемы личности, профилактика отклонений в её развитии: Материалы семинара, Москва – Архангельск, 1993, с. 85 – 95.
157. РАИС, Ф. Психология подросткового и юношеского возраста: пер. с англ., Санкт Петербург, Издательство Питер, 2000, 500 с. ISBN: 978-5-459-01067-1.
158. РАГТЕР, М. Помощь трудным детям: пер. с англ. / Общ. Ред. А. С. Спиваковской, Москва: Прогресс, 1987, 424 с. ISBN 5-93134-188-9.
159. РЕАН, А.А. Характерологические особенности подростков-деликвентов // Вопросы психологии, № 4, 1991, с. 139 – 144.
160. РЕАН, А.А., КОЛОМИНСКИЙ, Я. Л. Социально-педагогическая психология, Санкт Петербург, 1999, 416 с. ISBN 978-5-93878-723-0.
161. РЕМШМИДТ, Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности: пер. с англ., Москва: Мир, 1994, 320 с.
162. РОГОВ, Е. Психология общения, Москва: Владос, 2001, 334 с. ISBN · 5-691-00471-9.
163. РОДЖЕРС, К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Пер. с англ., Москва, Прогресс, 1994, 480 стр. ISBN: 5-01-004150-2.
164. РОМАНОВА, О.Н., ИВАННИКОВА, В. И. Опыт применения программы профилактики отклоняющегося поведения для психологической коррекции „трудного” класса // Вопросы психологии, № 6, 1994, с. 45 – 49. ISSN 0042-8841.
165. РУДЕСТАМ, К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы. Теория и практика, Пер. с англ., Москва, Прогресс, 1993, 368 стр. ISBN 0-81850-470-6.
166. САВЧЕНКО, Е.А. Готовность старшеклассников противостоять аморальным поведением // Вопросы психологии, №3, 1997. ISSN 0042-8841.
167. САЕНКО, Е.В. Социально-психологические проблемы девиантного поведения подростков старшего возраста //Дисс. на соиск. уч. ст. канд. псих. наук, Тверь, 1998.
168. САФОНОВА, Е.В. Роль общения в социализации личности // Автореф. дис. ... канд. псих. наук, Московский институт народного хозяйства им. Г. В. Плеханова, 1987.
169. СЕНЬКА, Т.В. Изучение межличностного взаимодействия ребёнка со сверстниками и взрослыми: Методики и рекомендации, Москва, Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 1991. ISBN 978-5-94301-870-1.

170. СИМПСОН, Р.Л. Модификация поведения ребёнка // Помощь родителям в воспитании детей, Москва, Прогресс, 1992.
171. СТЕРАНОВ, В.Г. Психология трудных школьников, Москва, Академия, 1996, 321 с. ISBN 978-5-8291-2849-4.
172. ТАТЕНКО, В.А. Психологические аспекты профилактики отклоняющегося поведения учащихся // Психологическая профилактика недисциплинированного поведения учащихся / под ред. Л. Н. Прокоменко, А. Татенко, Киев, Издательство „Высшая школа”, 1989, с. 23 – 58.
173. ТОЛСТЫХ, Н.Н. Подросток в неформальной группе, Москва, Знание, 1991,
174. Трудный подросток: причины и следствия, / под ред. В.А. Татенко, Киев, Радянська школа, 1985. ISBN 978-5-9795-0609-8.
175. Учителям и родителям о психологии подростка, / под ред. Г. Г. Аракелова, Москва, Высш. Школа, 1990, 304 стр.
176. ФЕЛЬДШТЕЙН, Д.И. Психологические закономерности социального развития личности в онтогенезе // Вопросы психологии, № 6, 1985. ISSN 0042-8841.
177. ЧИРКОВ, В.И. Межличностные отношения, внутренняя мотивация и саморегуляция // Вопросы психологии, №3, 1997. ISSN 0042-8841.
178. ШИБУТАНИ, Т. Социальная психология, Москва, 1969. ISBN 5-222-02567-5.
179. ШИЛОВА, Т.А. Психологическая типология школьников с отставаниями в учении и отклонениями в поведении // Книга для учителей и школьного психолога, Москва: ИПК и ПРНОМА, 1995, 84 с.
180. ЮРЧЕНКО, Ф.И. Педагогические основы воспитания трудных подростков в системе внешкольных учреждений // Автореф. дисс. ... канд. пед. наук, Москва, 1973, 31 с.

ANEXE

Anexa 1

Metodica “Necesitatea de comunicare”

Instrucția: Răspundeți la întrebările propuse prin “*da*” și “*nu*”.

1. Primesc satisfacție de la participarea la diferite ceremonii, festivități.
2. Pot să-mi înăbuș dorințele dacă ele vin în contradicție cu dorințele prietenilor.
3. Îmi place să expun cuiva dispoziția, dorința mea.
4. Sunt mai mult concentrat spre obținerea influenței, decât a prieteniei.
5. Îmi dau seama, că în relațiile cu prietenii mei am mai multe drepturi decât îndatoriri.
6. Când aflu de succesul prietenului meu mi se strică nu știu de ce dispoziția.
7. Ca să fiu satisfăcut de mine, trebuie să ajut pe cineva.
8. Grijile mele dispar când mă aflu printre prieteni.
9. Prietenii mei mă plictisesc mult.
10. Când realizez o activitate importantă, prezența oamenilor mă irită.
11. Fiind “pus la perete”, divulg numai ceea, ce după părerea mea, n-ar face vre-un rău prietenilor sau cunoscuților mei.
12. Într-o situație dificilă, mai mult mă gândesc la omul apropiat mie decât la mine.
13. Neplăcerile prietenilor îmi trezesc o așa coretrăire, încât pot să mă îmbolnăvesc.
14. Îmi este plăcut să ajut pe alții, chiar dacă asta îmi cauzează mari greutăți.
15. Din respectul față de prieten, pot să cad de acord cu el, chiar dacă nu are dreptate.
16. Mai mult îmi plac aventurile decât romanele de dragoste.
17. Filmele cu violență îmi trezesc dezgust, repulsie.
18. Mă simt mult mai neliniștit când sunt singur, decât când sunt printre prieteni.
19. Consider, că bucuria de bază în viață este comunicarea.
20. Mi-e milă de pisicii și câinii vagabonzi.
21. Prefer să am mai puțini prieteni, dar mai apropiați.
22. Îmi place să mă aflu printre oameni.
23. Retrăiesc mult după ce m-am certat cu oamenii adevărați.
24. Am mult mai mulți prieteni adevărați, decât alții.
25. Mai mult tind spre succese, decât spre prietenie.
26. Mai mult am încredere în propria mea intuiție și imaginație, decât în părerile altora.
27. Consider mai importantă bunăstarea materială și prestigiul decât comunicarea cu sămașii.
28. Îi compătinesc pe oamenii care n-au prieteni apropiați.
29. Oamenii sunt deseori nebinevoitori față de mine.
30. Prefer povestirile despre dragoste și prietenie.
31. Pot să jertfesc cu interesele mele pentru prietenul meu.
32. Prefer să fac parte dintr-o companie care să fie peste tot împreună.
33. Dacă aș fi jurnalist, mi-ar plăcea să scriu despre stilul prieteniei.

Acordă 1 punct dacă:

“da”: 1, 2, 7, 8, 11, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33.

“nu”: 3, 4, 5, 6, 9, 10, 15, 16, 17, 25, 29.

3-18 puncte – nivel jos;

19-23 puncte – nivel mai jos de mediu;

24-27 puncte – nivel mediu;

27-33 puncte – nivel înalt.

Anexa 2
Metodica „Comportamentul”
(E.V. Saenco)

Instrucția:

Metodica constă din șase situații, fiecare din care are câte trei variante de răspuns. Trebuie să alegeți doar una.

Reguli:

- nu trebuie să pierdeți mult timp pentru a medita asupra răspunsului; dați acel răspuns care vă vine primul în minte;
- nu recurgeți la răspunsuri nedeterminate („nu știu”, „mie greu să răspund”);
- răspundeți la toate întrebările în consecutivitatea prezentării;
- răspundeți cinstit.

Situațiile:

- I. La traversarea străzii, circulă mult transport, iar D-voastră vă grăbiți:
  - a) Aștepti culoarea verde a semaforului și apoi traversați repede strada.
  - b) Mergeți până la mijlocul străzii, apoi lăsând să treacă transportul, traversați strada.
  - c) Manevrați printre transportul care trece, asigurându-vă siguranța.
- II. În ajunul testului la matematică ați fost la o petrecere și nu v-ați pregătit. La lecție hotărâți:
  - a) Să copiați soluțiile problemelor de la coleg.
  - b) Simulați o boală.
  - c) Recunoașteți cinstit că nu v-ați pregătit pentru lucrare.
- III. Acțiunile D-voastră, atunci când vă grăbiți și traversați strada la culoarea roșie a semaforului, iar din cauza asta se accidentează două automobile:
  - a) Rămâneți pe loc până la sosirea organelor de poliție, salvarea.
  - b) Vă ascundeți.
  - c) Încercați să telefonați de la cel mai apropiat taxofon să anunțați accidentul.
- IV. Vă grăbiți la o petrecere într-un sector în alt colț al orașului, mergeți pe motocicletă cu prietena pe o stradă unde circulația este reglată de semafoare și la o răscruce:
  - a) La rugămintea ei traversați la culoarea roșie („În fața ei sunteți cavaleri”).
  - b) Nu atrageți atenție la rugămintea ei.
  - c) O convingeți, că încălcarea regulilor circulației de transport nu are consecințe din cele mai bune.
- V. Împreună cu încă un grup de preadolescenți „glumiți” în ajunul unui test de evaluare:
  - a) Faceți un apel telefonic la școală pentru a anunța că școala este minată.
  - b) Unul din preadolescenți încearcă să vă facă să vă răzgândiți și să evitați această intenție.
  - c) Toți cădeți de acord cu el și refuzați acest plan.
- VI. După un accident rutier din cauza D-voastră:
  - a) Povestiți prietenilor, cât de bine vi s-a primit să fugiți, lăsând de pe D-voastră scurta și bereta, ca să nu aveți probe, dovezi.
  - b) Povestiți prietenilor doar despre ceea ce s-a întâmplat (despre accident).
  - c) Nu spuneți nimănui nimic despre cele întâmplate.

Cheia

- I situație: a – 1 puncte; b – 2 puncte; c – 3 puncte.
II situație: a – 2 puncte; b – 3 puncte; c – 1 puncte.
III situație: a – 2 puncte; b – 3 puncte; c – 1 puncte.
IV situație: a – 3 puncte; b – 2 puncte; c – 1 puncte.
V situație: a – 3 puncte; b – 2 puncte; c – 1 puncte.
VI situație: a – 1 puncte; b – 3 puncte; c – 2 puncte.

Interpretarea:

- 6 - 8 puncte – nivel înalt al comportamentului;
9 -10 puncte – comportament exemplar;
11 – 13 puncte – nivel mediu general al comportamentului:
    11 puncte – mai sus de mediu,
    12 – mediu,
    13 – mai jos de mediu cu tendință spre deviant.
Mai mult de 14 puncte – comportament deviant.

Anexa 3

Ancheta „Tu în comunicare”

Se răspunde doar „da” sau „nu”.

1. Poți oare tu?

- a-să vorbești într-un auditoriu mare;
- b-să asculți ce-ți spun alții;
- c-să-l convingi pe interlocutorul în punctul său de vedere;
- d-să vorbești frumos și corect;
- e-să fii deschis în discuție.

2. Ce calități le posezi?

- a-bagajul de cuvinte;
- b-emoționalitatea;
- c-convingerea;
- d-capacitatea de a asculta;
- e-caracterul deschis;
- f-cunoștințe de ceea ce vorbești.

3. Știi și poți oare?

- a-să te saluți corect;
- b-să te prezinți;
- c-să vorbești la telefon;
- d-să te comporți în locuri publice.

4. Cum faci cunoștință cu o persoană necunoscută?

- a-îi spui deschis rugămintea ta;
- b-te prezinți, apoi exprimi rugămintea ta;
- c-să-i povestești despre sine până când nu te va opri.

5. Acțiunile tale într-un rînd la magazin.

- a-stai în rînd;
- b-rogi pe cineva de înaintea să-ți plătească;
- c-te apropii de casă fără rînd.

6. Cu cine îți vine greu să comunici?

- a-cu semenii;
- b-cu părinții;
- c-cu pedagogii;
- d-cu oamenii necunoscuți.

Se scoate punctajul total a fiecărui elev și apoi se scoate procentajul de alegeri „da” sau „nu”.

Anexa 4

Ancheta Specificul comunicării

1. Cu cine comunicii mai des?

- a-cu seminii;
- b-cu părinții;
- c-cu profesorii;

2. Unde, în ce loc comunicii mai des?

- a-la școală;
- b-la locul de trai;
- c-în alte locuri.

3. Zile în care comunicii.

- a-zile de lucru;
- b-zile de odihnă.

4. Timpul pentru comunicare în zile de lucru.

- a-până la o oră;
- b-până la 2 ore;
- c-de la 2 la 4 ore;
- d-mai mult de 4 ore.

5. Timpul pentru comunicare în zile de odihnă.

- a-până la 2 ore;
- b-până la 4 ore;
- c-de la 2 la 4 ore;
- d-mai mult de 4 ore.

6. Cât de des te întâlnești cu prietenii pentru a comunica?

- a-în fiecare zi;
- b-peste o zi;
- c-o dată în săptămână;
- d-mai rar decât o dată în săptămână.

7. În care perioade a zilei mai des comunicii?

- a-ziua;
- b-seara;
- c-cum se întâmplă.

8. În ce loc vă adunați pentru a comunica?

- a-în curte;
- b-în scară;
- c-în locuri mai ascunse;
- d-în apartamentul prietenului;
- e-în alte locuri.

Se scoate punctajul total a fiecărui elev și apoi se scoate procentajul alegerilor elevilor la fiecare afirmație.